
7. Baskı
Resmi
Tarih
Yalanları
İlber Ortaylı / Mete Tunçay / Mustafa Armağan
Caroline Finkel / Avni Özgürel / Mehmet Şevket Eygi
Yavuz Bahadıroğlu / Ömer Lütfi Mete / Nevval Sevindi
Ahmet Sait Akçay / Berna Kurt
EDİTÖRLER: CEM KÜÇÜK & MÜNİR ÜSTÜN
profil

RESMİ TARİH YALANLARI

Editörler: Cem Küçük & Münir Üstün

PROFİL

© Cem Küçük & Münir Üstün
© Profil Yayıncılık

Editörler / Cem Küçük & Münir Üstün
Kitabın Adı / Resmi Tarih Yalanları

Genel Koordinatör / Münir Üstün
Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük
Kapak Tasarım / Sabahattin Kanaş
İç Tasarım / Adem Şenel
Baskı-Cilt / Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 482 99 10 Sertifika No:16053

1. Baskı Eylül 2009
7. Baskı Şubat 2013

978-975-996-228-9

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 12391

PROFİL : 156
TARİH : 06

PROFİL YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3
Cağaloğlu - İSTANBUL
www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com
Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Cem Küçük, Münir Üstün ve Profil Yayıncılık'a aittir. Editörler ve yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ÖNSÖZ

Tarihi ne kadar biliyoruz? Bu soruyu şöyle sormak daha doğru olur. Tarihimizi objektif olarak ne kadar biliyoruz?

Ders kitaplarında bizlere öğretilen bazı bilgilerin ilerleyen yıllarda ne kadar saçma ve yüzeysel olduğunu öğrendiğimizde hayal kırıklığımız daha da arttı. Çünkü orada öğrendiklerimiz bize yüzde yüz gerçek gibi geliyordu. Ve gerçekleri çarpıtmadan kâğıda dökmek neredeyse imkânsız hale geldi. Herkes kendi ideolojisine uygun bir resmi ideoloji portresi çizmekte bir sakınca görmüyor.

Bu durum sadece biz özgü değil. Batı da maalesef tarihi kendi ideolojisine göre çarpıtmaktadır. Mesela Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi ilişki kurduğu ülkelerin başında Fransa gelir. Ama Fransa'nın ders kitaplarında Osmanlı hep gaddar, kötü niyetli ve nankör bir imparatorluk olarak lanse edilmiştir. Bunun böyle olmadığı, en azından arada gri alanların da olduğu aşikârdır. Aynı durum Balkan ve Arap devletleri için de geçerlidir.

Üzerinde anlaşılamayan konulardan biri de Atatürk ve Cumhuriyet dönemidir. Herkesin kendine göre bir Atatürk'ü vardır. Herkes sahiplenir. Atatürk birilerine büyük bir lider, siyasetçi birilerine göre basit, Padişahın görevlendirdiği biridir. Zaten biz de her şey ifrat ve tefrit arasında yaşandığı için orta yolu bulmak pek mümkün değildir. Abdülhamit, İttihat ve Terakki aynı basiretsizliğin yaralarını hep üzerlerinde taşımışlardır.

Aynı tartışmalar Ermeni meselesi ve Kürt açılımında kendisini hemen gösterdi. Ülke birden ikiye bölündü. Bir gruba göre bizler Ermenilere hiçbir şey yapmamıştık. Hatta onlar bizleri kesmişti. Diğer gruba göre ise Türkler en az 1.5 milyon Ermeniyi katletmişti. Ortada ne bir kanıt var ne de kabul görmüş bir görüş. Birisi hiçbir şey yapmadık diyor, diğeri ise yapmadığınız kötülük. Kürt meselesinde de durum bundan farklı değil.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa, ABD ya da Asya'daki ülkelerde de durum pek farklı değildir. Oralarda da her ülkenin kendine göre bir resmi tarihi var. Fransa'da Ermeni soykırımı olmamış demek hapse girmeniz için yeterli bir sebep. ABD devleti için Kızılderili soykırımı gerçek dışıdır.

Peki hem Türkiye hem dünya bu sorunu nasıl aşabilir? Yapılması gereken şey çok basit. Gerçekten bağımsız, hiçbir ideolojiden etkilenmemiş kurulların oluşturulması gerekir. Tarihte ne olup bitmişse bunların bilinmesi herkesin yararınadır. Körü körüne düşmanlık besleyip, o kötü bu iyi demek, popülizme kaçmak ya da olaylara at gözlüğüyle bakmak demektir. Gerçi bu söylediklerimizin de aşırı bir iyi niyet çabasından başka bir şey olmadığını biliyoruz.

Ama en azından insanların şunları bilmeye ihtiyacı var. Resmi tarih nedir, nasıl yazılır? Devletler niçin kendi ideolojilerine uygun bir tarihe gereksinim duyarlar? *Resmi Tarih Yalanları* bu sorulara cevap vermek için yapılmış bir çalışmadır. Önde gelen tarihçi, gazeteci, aydın ve akademisyenin çalışmalarının bir araya getirildiği bu çalışma resmi tarih, gayri resmi tarih üzerine önemli açılımlar sağlıyor.

Cem Küçük & Münir Üstün

Eylül 2009/İstanbul

Yayıncının Notu:

Eserde geçen yazıların tamamı yazar ve ilgili yayıncılardan alınan özel izinle kullanılmıştır. Bazı yazılar ilk kez bu kitapta yayınlanıyor, bazılarıysa daha önce başka dergi ve kitaplarda yayınlanmıştır. Bunlara dair dipnotlar ilgili yazılarda yer almaktadır.

Profil Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

Mete Tunçay
Atatürk'e Nasıl Bakmak 11

Mustafa Armağan
Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi Konuşması
Nutuk'ta Neden Makaslandı? 35

Caroline Finkel
Büyük Adamların Tarihi 51

İlber Ortaylı
Osmanlıların Tarihyazıcılığı Üzerine 57

Avni Özgürel
Resmi Tarih ve Tarihin Resmi 81

Ömer Lütfi Mete
Resmi ve Sivil Körlüğümüz 93

Mehmet Şevket Eygi
Resmi Tarih Üzerine Birkaç Not 99

Yavuz Bahadıroğlu
Osmanlı Padişahları Diktatör müydü?
Siyasi ve İdeolojik Kalıplardan Tarihe Bakmak;
Siyasi ve İdeolojik Kalıpları Kırarak Tarihe Bakmak 109

Nevval Sevindi
Kimlik İnşasında Tarihin Yeri 145

Ahmet Sait Akçay
Fuad Köprülü ve Jale Parla'da Ulusal Edebiyatın İnşası 157

Berna Kurt
İstanbul–Epik Bale ...Parmak Ucunda Tarih 179

Katkıda Bulunanlar 201

-1-

Mete Tunçay

Atatürk'e Nasıl Bakmak[1]

Ankara'da, Gençlik Parkı'nın Opera yanındaki girişinde, ışıklı bir Atatürk portresinin altında şöyle yazılı: "Atatürkçülük; Atatürk'ün yolunda ondan daha ileri gitmektir."

Bazı kimseler bu sözün kendisini fazla "ileriye gitmek" sayadursunlar, Atatürk'ün anısını saygıyla korumak istiyorsak, yapabileceğimiz tek şey budur. O da, "yolu"nu, "izlediği yöntem" diye değil "gösterdiği hedef diye anlamak koşuluyla! Gerçekten, Atatürkçülüğün özü, "çağdaş uygarlık düzeyine erişme" hedefinde bulunmak gerekir. Yoksa, halka rağmen, biçimsel Batılı değerleri topluma be-

1 Bu yazı Mete Tuncay'ın "Eleştirel Tarih Yazıları" kitabında yayınlanmıştır. (Liberte Yayınları, Aralık 2005). Ayrıca bkz. Toplum ve Bilim, s. 4, (Kış 1978) s. 86-92

nimsetme çabalarının –bir aydın azınlığı dışında –başarılı olamadığı besbelli değil mi?

Tek-parti yönetimini, milletvekillerinin bir tek-seçici tarafından atanmasını, iki-dereceli (ilk derecesinde çok düşük katılmalı), açık oylamak, gizli saymalı seçimler, göstermelik kurumları, eğitim ve kültürün propaganda aracı kılınmasını, tarihte ve dilde girişilen Turancı sözde-fetihleri, basında sansürü aşan, hiç yazdırmamaları ya da yalnız dilediğini yazdırmaları ve Atatürk döneminin daha birçok özelliklerini bugün için savunma olanağı var mıdır?

Her kuşak tarihi yeniden yazmak, yani tarihle -o günün koşullarını göz önünde tutarak, ama- kendi benimsediği değerler açısından hesaplaşmak zorundadır.

Bizse, yakın tarihimize birtakım tabular koymuşuz, bunu yapmıyoruz. Sonuç, Atatürkçülüğün ilkel bir din görünümüne bürünmesi oluyor. Atatürk'ün resimleri, (evlerimizde de var ya) devlet dairelerinin, hatta özel işletmelerin bütün odalarında asılı; heykelleri meydanlarımızı süslüyor; büstleri okul bahçelerinde, köy alanlarında. Ölümünün yıldönümlerinde dokuzu beş geçe saygı duruşuna kalkıyoruz. Her ulusun bayramda onu yücelten söylevler çekiyor, yazılar yazıyoruz; şimdiye dek söylenmemiş bir övgü cümlesi bulmak için kafamızı zorluyor, birbirimizle yarışıyoruz. Ama askerler, kurumsallaşan törenlerinde hepimizi geçiyor: Kara Harp Okulu'nda yok-

lama yapılırken, onun okul numarasını okuyup, "içimizde" diye bağırıyor, şehirlerimizin kurtuluş bayramlarında büstünü kucaklayıp koşturuyorlar.

Bütün bu gösterilerde, itiraf etmek gerekir ki, çoğucası boş laf etmekteyiz. Dinsel nedenlerle Atatürk'e düşman olanların –sağlığında da, kırk yıl sonra da –sayıları çok olmasa da varlığı, toplumsal bir gerçek. Galiba, onların eline oynamak, ekmeklerine yağ sürmek korkusuyla, Atatürk'e dürüst olamıyoruz, ikiyüzlülük ediyoruz: Kapalı kapılar ardında, diktatörlüğünden özel yaşamına varıncaya dek bire bin katarak onu çekiştiriyor, sonra kürsülere çıkıp aramızdan erken ayrılışına timsah gözyaşları döküyoruz.

İçtenlikten ve içerikten yoksun övgü edebiyatı, çoğu gençlerde, bizden edindikleri dudak alışkanlığını sürdürseler bile, Atatürk'e karşı bir ilgisizlik, giderek onu umursamazlık yarattı. Bunun başlıca sorumlusu, doğru ve inandırıcı olamayan ölçüsüzlüğümüzdür.

Atatürk'ün kazandığı askerî zaferleri ve toplum yaşayışında gerçekleştirdiği düzeltimleri,[2] "insanlık tarihinde

2 Kurtuluş Savaşımızın -siyasal önemi bir yana- çapı (tarafların kuvveleri, ateş güçleri, kayıpları vb. gibi açılardan), İkinci Dünya Savaşı, hatta -Osmanlı ordularının da katıldığı- Birinci Dünya Savaşı ölçüleriyle karşılaştırılınca, pek abartılmaya elverişli değildir. Cumhuriyetin toplumsal düzeltimlerine gelince, bunları III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında başlayıp günümüzde de süregelen bir zincirin orta halkaları diye görmek gerekir. Bu bakımdan, Cumhuriyet, özellikle İttihat ve Terakki döneminin doğrudan bir devamı gibidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğumun içinden çıktığı-

eşi menendi görülmemiş" gibilerinden yüceltmeye daha ilkokul sıralarından koşullanan çocuklar, biraz büyüyüp de çevrelerinde olup bitenlere akılları ermeye başlayınca, bilincine tam varmasalar bile, dinbilimdekine benzeyen bir paradoksa düşüyorlar. Hani, eski Yunan'dan gelen Tanrı hakkında bir açmaz vardır. Tanrı, ya o kadar güçlü ya da o kadar iyi olmasa gerek; hem o kadar güçlü hem o kadar iyiyse, dünyadaki kötülükler nasıl olabiliyor? Onun gibi, Atatürk'e yakıştırdığımız tüm-erklilik ve sonsuz iyicillik karşısında, toplumumuzda bugüne dek süregelen kötülükleri nasıl açıklayabiliriz ki? Yoksa Atatürk'ün zamanında işler çok iyiydi de, İnönü'nün, Bayar'ın, Gürsel'in, Sunay'ın, Korutürk'ün cumhurbaşkanlıkları zamanında mı bozuldu? Siyasal tutumlarına göre, bu soruya derece derece "evet" diyecekler çoktur. Ama bütün o "evet'ler de derece derece yanlıştır.

İlkin, İnönü'yü ele alalım. Gerçekten, Atatürk'ün diktatör olduğunu kabul etseler bile, onu Aydınlanma Çağı geleneğinde bir "Hayırhah Despot" sayıp, İnönü'yle birlikte kötü bir dikta yönetimi altına girdiğimize inananlar, biliyoruz ki eksik değildir. Bu inancı besleyenler, tipik bir örnek olarak, Değişmez Millî Şefliğin İnönü ile başladığını ileri sürerler. Oysa, biraz yakından bakılınca, bu yaygın sanının doğru olmadığı kolayca görülebilir. Gerçi, Atatürk'ün ölümünden bir buçuk ay sonra toplanan

nı reddederek, ondan tümüyle ayrı, yepyeni bir devlet olduğunu ileri sürenler ise, bu gerçekçi görüşü, nerede-var bir "küfür" sayarlar.

CHP Üsnomal (Olağanüstü) Büyük Kurultayında (ancak çok-partili yaşayışa geçilince kaldırılan) bir "değişmez genel başkanlık" ihdas edilmiştir. Fakat, Partinin daha 1927 Kongresinde kabul edilen Nizamnamesinin başındaki "Umumî Esaslar"ın 6. maddesi, "CHF'nın umumî reisi, fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir" diyor; 7. madde de, bir önceki madde dahil, "işbu umumî esaslar"ın "hiçbir veçhile tebdil edilemez"liğini öngörüyordu.[3]

3 Bu tüzüğü, partinin 1923 tarihlî ilk tüzüğüyle karşılaştırırsak, dört yılda demokrasiden ne kadar uzaklaşıldığını görebiliriz.
Aktardığım maddede, Atatürk'ün "Gazi Mustafa Kemal Hazretleri" diye anılması ve kendisine "Paşa" denilmemesi, herhalde, bu Kongreden dört ay önce askerlikten ayrılmış olması nedeniyledir.
Geçenlerde, Büyük Nutkun 50. Yıldönümü dolayısıyla, Cumhuriyet gazetesinin verdiği Özel Ek'te "Bitmeyen Söylev" başlıklı bir makalesi yayımlanan Sayın Bülent Ecevit (aynı makale, Özgür İnsan dergisinin 49. (Kasım) sayısında da basıldı), bu yazısını şöyle bitiriyordu: "Atatürk, Kurtuluş Savaşını askeri alanda sonuçlandıracak hedefe 'son hedef dememiş, 'ilk hedef demiştir: O, ilk hedefe ulaştıktan sonra da, meydan savaşlarında kazandığı asker üniformasını çıkararak bir yeni devlet kurucusunun giysilerini giyinmiş, ödevlerini üstlenmiştir." (Sayın Ecevit'in, Atatürk'ün bu güzel davranışına karşıt olarak değindiği, o sıralar başka ülkelerde devletin başına geçer geçmez mareşal üniforması giyen sivil serüvencilerin kimler olabileceğini düşündüm. Hitler, bildiğim kadarıyla, rütbesiz bir asker elbisesi giyerdi; Mussolini'nin pek süslü bir üniforması vardı, ama o galiba faşist milis (Milizia Volontarta Fascista per la Sicurezza Nazionale) komutanı giysisiydi; Stalin açıktan mareşal olmuştu, fakat devletin başına geçer geçmez değil, yirmi yıl kadar sonra -İkinci Dünya Savaşı içinde; tarihi Atatürk'ten biraz geç ama, Sayın Ecevit gerillacılıktan mareşalliğe yükselen Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'yu kastetmiş olmalı.)
Atatürk, orduları Akdeniz'e vardıktan sonra, ama 4 yıl 10 ay sonra, askerlikten ayrılmıştır. 1927 Haziran ayı sonuna kadar, Cumhurbaşkanımız da, Baş-

Şu da var ki, İnönü'nün, Atatürk döneminin –sonundaki kısa bir dönem dışında –sürekli Cumhuriyet Hükümeti Başbakanı olarak, onun bütün sevap ve sorumluluklarına ortak olduğunu; çok-partili yaşayışa geçilinceye dek, kendi cumhurbaşkanlığı yıllarının da, bizi de-

---

bakanımız da, Meclis Başkanımız da (ayrıca, birtakım milletvekilleri, valiler, sefirler vb.) asker idiler (bazıları daha ileriki yıllara kadar da asker kaldılar). Bunu yedeklik sanmamalı. Örneğin, Sayın Ecevit'in CHP genel başkanlığındaki merhum selefi İsmet İnönü, başbakanken 30 Ağustos 1926'da 1. Ferikliğe (Orgeneralliğe) yükselmişti.

Bilindiği gibi, Erzurum Kongresi sırasındaki ilk istifasına (8 Temmuz 1919) kadar, Mustafa Kemal Paşa Osmanlı ordusunda Mirliva idi. 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık Kanunu ile TBMM Hükümeti Orduları'nın başına geçerek askerliğe dönmüş oldu. Sakarya zaferinden sonra, 19 Eylül 1921'deyine bir yasayla Gazi unvanını ve Müşir rütbesini aldı. "Gazi", Osmanlı tarihi geleneği içinde, Gaza'ya, yani kutsal savaşa katılmış padişahlara verilen bir sıfattı; ancak savaştan zaferle dönen başkumandanlara da "Gazi" unvanı verilirdi: son zamanlardaki Ahmet Muhtar ve Osman Paşa'lar gibi. Ama, 20. yüzyılın başlarında bizde "Gazi" denilince, akla en çok -Yunan Harbi'nden ötürü- Sultan II. Abdülhamit gelirdi. Atatürk, özel bir yasayla bu soyadını alıncaya değin, Cumhuriyetin tek "gazi"si olarak, "Gazi M. Kemal" diye imza attı. Hz. Muhammed'in adlarından biri olan (Arapça "Seçkin" anlamındaki) "Mustafa", Atatürk'ün ilk adıydı. Söylenildiğine göre (yine Arapça "Yetkin" anlamına gelen) "Kemâl" ikinci adını, asken okuldayken ona bir öğretmeni takmıştı. Soyadını aldıktan sonra, Atatürk "Mustafa"yı bıraktı, "Kemal"i ilk adı olarak kullandı. Daha sonra Dil Devrimi'nde bunu da değiştirdi. Anadolu Ajansı'nın 4 Şubat 1935 tarihli bir bülteninde şu açıklama vardır: "İstihbaratımıza nazaran, Atatürk'ün taşıdığı Kamâl adı Arapça bir kelime olmadığı gibi Arapça Kemâl kelimesinin delâlet ettiği mânâda da değildir. Atatürk'ün muhafaza edilen özadı, Türkçe "ordu ve kale" manasına olan "Kamâl"dir. -â- üstündeki tahfif işareti yumuşattığı için, telâffuz hemen hemen Arapça "Kemâl" telâffuzuna yaklaşır." Güneş-dil teorisiyle belki yine "Kemal"e dönüştürülmüştür; ama onu saptayamadım.

rinlemesine etkileyen bir dünya savaşma denk düştüğünü unutmamalıyız. Atatürk'ün zamanında iyi giden işlerin, İnönü'nün zamanında ve sonraki dönemlerde bozulduğu inancını daha çok tartışmak istemiyorum.

Şimdi de, az çok bilinen şeyler olmakla birlikte, Atatürk'ün –değindiğim tabular nedeniyle –yeterince üstünde durulmayan bazı özelliklerini belirtmeye ve yorumlamaya çalışacağım.

Atatürk bir siyaset adamıydı; ama siyaseti kendi başına ve kendi içinde bir değer sayan, çağdaş anlamıyla çoğulcu demokrasiden yana bir siyasetçi değildi. Birtakım amaçları gerçekleştirme uğruna, siyaseti bir kenara itiliverilebilecek bir araç sayma eğilimindeydi. Onun, gerçekten kuvvetli olduğu nokta, başlangıçta, ülkenin sahiplerini (birincil olarak şeyhleri, ağaları, beyleri; ikincil olarak da İttihat ve Terakki ileri gelenlerini ve ordu subaylarını) iyi tanıması ve dinci - milliyetçi bir anlayışı alabildiğine vurgulayarak onlardan yararlanmayı bilmesiydi. Atatürk, Cumhuriyet döneminde Ordu, Parti ve Bürokrasi (mülkî idare) üçlüsü üstünde kurduğu denetimle, ülkenin birincil sahiplerinden, ilk bağlaşma kurduğu din adamları takımına karşı savaş açmış ve (Sünni) Kürtlerin başkaldırmalarını ezmiş, fakat büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların ekonomik egemenlikleriyle uğraşmamıştır. Daha doğrusu, gücü yetseydi, herhalde büyük toprak sahiplerinin etkisini kırmak isterdi; ama tam tersine, tüccarların

(ve o zamanlar sayıları çok olmayan sanayicilerin) daha da kuvvetlenmelerini amaçlamıştır. Devlet desteğiyle, bunlardan bir burjuvazi yaratılması, Atatürk'ün gözünde çağdaşlaşmanın en doğru yoluydu.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında vurguladığı dinci-milliyetçi anlayışın ilginç bir örneği (ki, "milliyet" İslâm Milliyeti anlamına da geldiği, "kavmiyet" demek olmadığı için, bu iki ideolojik öğe arasında herhangi bir çatışma yoktu), Ankara'ya geldiğinin ertesi günü yerel eşrafa, medenî geçinen batılıları "din-i İslâmı suret-i resmiyede tanımayan, İslâmları Pazar gününü yevm-i tatil ve mübarek suretinde tanımağa icbar eden ve İslamların yevm-i mahsusu olan Cuma gününü resmen tanımayan milletler" oldukları için çekiştirmesidir *(Atatürk'ün Söylev* ve *Demeçleri,* cilt II, s. 9 Tarih 28.XII.1920 değil, 1919 olacak!). O Atatürk ki, daha sonraki yıllarda, uygarlık ve laiklik adına, anayasadan "devletin dini" kaydını kaldırtacak ve hafta tatilini Cuma'dan Pazar'a aldırtacaktır.

Atatürk'ün 1789 Fransız Devrimi ilkelerinden genel çizgileriyle haberdar olduğu besbellidir; ama bu Devrimi hazırladıkları söylenilen düşünürleri doğru olarak tanımadığı şu örnekten anlaşılabilir: 1921 Aralık ayının başında, TBMM'nce İcra Vekilleri Hey'etinin Vazife ve Salâhiyetlerine dair kanun teklifi görüşülürken, Mersin Meb'usu Salâhattin Bey ve arkadaşlarının tefrik-i kuv-

va (yani, şimdiki anayasamızda olduğu gibi, kuvvetler ayrılığı) istemelerine karşılık, Mustafa Kemal Paşa tevhid-i kuvva (yani, kuvvetler birliği) ilkesini savunurken şöyle demektedir:

"Efendiler! Bu nazariyat-ı meşrutiyeti bulan en büyük filozofların bu nazariyatı kurmak için çalıştıkları esasları tetebbu ettim. Bunlara nüfuz ettim. Benim gördüğüm şudur: düşünmüşler ve nasıl yapalım da bu kuvve-i müstebide o irade-i içtimaiye ve milliyenin dûnunda kalabilsin. Yahut sıfıra müncer olabilsin diyorlar. Ve buna muvaffak olamamak yüzünden büyük ve derin bir ızdırap duyuyorlar. J. J. Roussea'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit, hakikat olduğuna kâil olduğum, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ızdırap, diğeri de cinnettir. Merak ettim. Ahval-i hususiyesini tetkik ettim, anladım ki: hakikaten bu adam mecnun idi. Ve hal-i cinnette bu eserini yazmıştır. Binaenaleyh; çok ve çok istinat ettiğimiz bu nazariye böyle bir dimağın mahsulüdür." *(İbid.,* cilt I, s. 216)

Oysa bugün her Anayasa Hukuku öğrencisinin bilmesi istenildiği üzere, Atatürk'ün kendi savunduğu kuvvetler birliği Rousseau'dan gelmektedir, muhaliflerinin dayandıkları kuvvetler ayrımı fikri Montesquieu'nündür.

Atatürk'ün halkçılıktan, geniş katılmalı bir demokrasiyi değil, yalnız anti-monarşizmi, statü ayrıcalıklarına düşmanlığı anladığı açıktır. Muhalefetten hiçbir za-

man hoşlanmamış, muhaliflerin varlığına katlanmak zorunda kaldığı zamanlarda da, onlara âdeta askerî bir taktik uygulamıştır. TBMM'nin birinci ve ikinci dönemlerinin başlarında, 1920 güzünde "sol" muhalefete, 1923-24'te de "sağ" muhalefete karşı, önce bölmek ve bir bölümünü ele geçirmek, daha sonra öteki bölümünü aşırılığa iterek, en sonunda büsbütün yasaklatmak yöntemini izlemiştir.

Kendisi, giriştiği devrimci hareketler sırasında, bazı arkadaşlarının nefesleri kesilerek yarı yolda kaldıklarını söyler; ama o hareketlerin bir nedeninin de, tam bu sonucu elde etmek olmasından kuşkulanılabilir. (1930'daki üç aylık Serbest Cumhuriyet Fırkası oyunu sayılmazsa) 1925'in ilk yarısından itibaren, Türkiye'de muhalefete ve dolayısıyla siyasete yaşama hakkı tanınmamıştır. Milletvekilleri onu değil; o, milletvekillerini bir bir seçmiştir. Teslim etmek gerekir ki, ilk yıllarda Atatürk'e karşı çıkan sol ve sağ muhalefet oldukça sığ bir düzeydeydi. Önemleri, geniş ölçüde, bastırılmış olmalarından ileri gelmektedir. Fakat Atatürk onları kaldırdıktan sonra, halk kitleleriyle doğrudan bir ilişki kurmakta pek başarılı olamamıştır.

Artık, Atatürk konusuna boş övgüsüz ve sövgüsüz yaklaşmayı öğrenmeliyiz. Bize ve ona böylesi yaraşır. Atatürk'ü eleştirmek, bizim için bir anlamda kendimizi eleştirmek, özeleştirimizi yapmak demektir. Bundan yan

çizmekse, Atatürk'ten ve dolayısıyla kendimizden yabancılaşmayı göze almak olur.

Kendi vatanımız olduğu için, Türkiye'yi hep tek başına, biricik diye düşünüyoruz. Oysa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada kurulan yeni cumhuriyetlerin çoğu, demokratik cumhuriyetler değil, başkanı kalıtsal olmayan diktatörlüklerdi; aşağı yukarı İtalyan faşizmi prototipine benzeyen rejimlerle yönetilmekteydi. Atatürk Türkiyesi, ülkede devlet gücüyle özel kapitalizmin gelişmesini sağlamaya çalışması bakımından o rejimlerle bir nitelik ortaklığı gösterir. Fakat onların çoğundan farklı olarak, gerçekçi bir değerlendirmeyle, saldırgan bir emperyalist politika izleyecek kadar güçlü olmadığının bilincindedir. Bu, azımsanacak bir fark değildir; önemli ve mutlu bir farktır.

Atatürk'ün Yöntemi ve Yönetimi Üzerine[4]

Sayın Berkes, *Cumhuriyet*'in 26 Ocak- 2 Şubat 1979 günkü sayılarında yayımlanan uzun bir yazı dizisinde, benim geçen yıl *Toplum ve Bilim* dergisinde (Sayı 4, Kış 1978) çıkan "Atatürk'e Nasıl Bakmak" başlıklı kısa bir yazımı eleştirdi, ilgisine teşekkür ederim.

Önce, Berkes'in beni kafa karışıklığıyla, tarihsel olmayan soyut kavramlar kullanarak yanlış yorumlar yapmak-

4 *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1979. Ayrıca bkz. Eleştirel Tarih Yazıları, Liberte Yayınları, Aralık 2008

la suçlayışının "eda"sından hoşlanmayışımı belirtmek istiyorum. Eğer, bu alaycı yazarlayıcı "eda"yı kullanmaya, benden bir hayli yaşlı olduğu için kendisinde hak görüyorsa, ona şunu hatırlatmam gerekir ki, yaşlılık kendimizden gençlere (ya da –benim gibi –daha az "yaşlı" olanlara) karşı, bize bu tür ayrıcalıklar vermez, belki daha anlayışlı ve hoşgörülü olma yolunda birtakım yükümlülükler getirir. Yok, düşüncelerimi pek saçma bulduğu için böyle davranabileceğini sanıyorsa, o zaman çok daha dikkatli olmalıydı.

Berkes'in eleştirilerini okuyanların büyük bir çoğunluğu, eleştirdiği yazıyı (benim yazımı) okumamışlardır. Oysa Berkes benden alıntı verdiği sözleri doğru aktarmıyor; bana dilediği görüşleri maledip dilediğince eleştiriyor. Bu durum, "eda"sının uygunsuzluğunu bir kat arttırmaktadır.

Toplum ve Bilim'deki yazımda neler söylediğimi yinelemeyeceğim. (Merak eden okuyucular, derginin o sayısını bulup okurlar, umarım. Son sayıda bana bir yanıt verildi; gelecek sayıda da benim karşı-yanıtım yayımlanır belki.) Burada amacım, Berkes'in bana yönelttiği kimi eleştirilerin haksızlığını ve yanlışlığını göstermek. Fakat kendisinin yazı biçiminin tadına varabilenlerden olmadığımı itiraf etmek zorundayım. Söylediklerini çoğu kez belirsiz buluyorum. Bana pek bulanık gelen görüşlerini kavrayan-

lara gıpta ettiğimi saklayamayacağını. Ancak bir noktayı kesinlikle anladım ki, Berkes'in yakın tarihimiz üstüne "nesnel" bir değerlendirme yapmasını olanaksız kılan, -deyim yerindeyse - bir kamburu vardır: İnönü düşmanlığı. Oysa tarihe bakarken aşklarımızı-nefretlerimizi işe karıştırmamaya çalışmalıyız. Berkes ise, Ebedî Şefin övgücüsü, Millî Şefin yergicisi.

Berkes'e göre, benim "okuyanı yerinden zıplatacak tuhaflıkta" bir iddiam varmış: Cumhuriyet döneminin, III. Selim, II. Mahmut ile İttihat ve Terakki döneminin devamı olduğunu ileri sürüyormuşum. Neden Mecit'i, Aziz'i, Abdülhamit'i atlamışım diye de benimle dalga geçmeye kalkıyor. Vahdettin'i de ekleseymişim. Oysa atlayan Berkes'in kendisi. Benim cümlem şu: "Cumhuriyetin toplumsal düzeltimlerine [alafrangası: sosyal reformlarına] gelince, bunları III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında başlayıp günümüzde de süregelen bir zincirin orta halkaları diye görmek gerekir." Hem, benim öyle "kambur'larım olmadığını unutmasın. "O zavallı Abdülhamit'i atlamakta (anmakta ya da listeye katmakta, demek ister) ne sakınca vardı?" diyor. Hiçbir sakınca yoktu! Ben düzeltim çizgisinin başlangıcına işaret etmiştim, yalnızca. Elbette, Cumhuriyet ve İttihat ve Terakki dönemlerinden önce, II. Abdülhamit devri, ordu ıslahatı ve maarif ıslahatı gibi bazı bakımlardan bu zincirin çok önemli bir bölümünü oluşturur. Ulu Hakancıların alkışlaması da, Meşrutiyet-

Cumhuriyet devrimbazlarının yuhalaması da bu tarihsel gerçeği söylemekten beni alıkoyamaz.

Türkiye Cumhuriyeti, elbette, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinden çıkmıştır ve İttihat ve Terakki döneminin doğrudan bir devamı gibidir. Atatürk ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki ideolojisinin kimi noktalarına karşı olması, bu bakımdan ne değiştirir ki? Eski bir hukuk terimiyle, "beyyine külfeti" (yani kanıtlama yükümlülüğü) Cumhuriyetin gökten zembille indiği teorisini savunanlara düşmektedir.

Berkes, Atatürk'ün kuvvetler birliği-kuvvetler ayrılığıyla ilgili bir Meclis konuşmasına değinmem dolayısıyla, bana bir kere daha takılıyor: "Tunçay'a göre Fransız Devrimi'ni düşünürler hazırlamış olacak." Fakat dikkat etseydi, benim "Fransız Devrimi'ni hazırladığı söylenen düşünürler" dediğimi görürdü. Bundan sonra da şunları söylüyor: "Korkarım bu olayda elindeki söylevler koleksiyonu gibi bir 'edition' kritiğinden geçmeden Atatürk söyledi diye onun her söylediğini arka arkaya koyan kitaplardan birinin kurbanı olsa gerek. Yanlış mı biliyorum bilmem, ama Mustafa Kemal 'tevhid-i kuva' yanlısı değil, 'tefrik-i kuva' yanlısı idi..." Sonra, bana bir sataşma daha: Mustafa Kemal'in "Koşullara bakmadan fikirlerin yürürlük ya da olanaksızlık yanlarını seçemeden kitaplardan öğrenilmiş doktrinlerle soyut ukalâlıklar eden siyasal bilimcileri aşağı görmek gibi bir kusur vardı."

Berkes'in dilinin sivriliğine diyeceğim yok, ama bunu destekleyecek dikkat, bilgi ve sağlam akıl yürütme yetilerinden yoksun oluşu, üzücü. Burada ileri sürdüğü üç noktaya birer birer karşılık vereyim. Bir kere, benim Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini aktardığım kaynağın, rastgele ve yalan-yanlış bir derleme olmadığı açıktır. Ben yazımda, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün yayınlarından, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*'nin I'inci cildinin (Ankara: Türk Tarih Kurumu B., 2. Baskı, 1961) 216'ncı sayfasına gönderme yapıyorum. Bu, bir eleştirili basım değildir, eksikleri de vardır; ama içindeki metinlere oldukça güvenilebilir. Kaldı ki, ben okuyuculara kolaylık olsun diye bu kaynağı gösterdim. Yoksa kendim, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1921 tarihli söylevinin hangi bağlam içinde verildiğini, konuşmasının hangi fikirlere karşı yapıldığını, karşıtlarının neler dediklerini anlayabilmek için, bu sözleri *TBMM Zabıt Ceridesi*'nden okudum. Dolaysıyla, Berkes'in benim kaynak seçme konusunda yeterince titiz davranmadığım yolundaki ilk kuruntusu bütünüyle geçersiz. İkincisi, Mustafa Kemal Paşa kuvvetler ayrılığı yanlısıydı, deyişi havada kalıyor. Atatürk ne zaman kuvvetler birliğini, ne zaman kuvvetler ayrılığını savundu, dilerse uzun uzadıya tartışırız; fakat benim söz konusu ettiğim söylevinde, karşıtları kuvvetler ayrılığını ve kuvvetler dengesini savunurlarken, o bu fikri 1876 Kanun-u Esasisi'nin yansıtan geri bir düşünce sayarak, kuvvetler birliğini tutmaktadır. Yani, bu durumun "te-

vil" götürecek bir yanı yok. Üçüncü olarak, Atatürk'ün korkusundan onun karşısında ağızlarını açamayan fikir ukalâlarına Berkes ne denli sövse yeridir. Doğru bildiklerini, her ne pahasına olursa olsun, söylemeliydiler; buna belki, Atatürk de memnun olurdu. Fakat kendi payıma, bu suçlamanın dışında kaldığımı belirtmeliyim: Berkes'in doğru tahmin ettiği gibi, Atatürk yaşarken ben kundaktaydım.

Yazımda, Atatürk için, "Milletvekilleri onu değil, o milletvekillerini bir bir seçmiştir." demiştim. Berkes, "Bunu bilmiyorduk da şimdi Tunçay gibi uzman bir bilim adamından öğreniyoruz" diye, benimle bir kere daha dalga geçmeye yeltendikten sonra, baklayı ağzından çıkarıyor: "Bugün milletin seçtiği milletvekillerinin, Atatürk'ün seçtiği milletvekillerinin daha üstünde olduklarını o milletvekilleri kendileri savunabilirler mi?"

Millî Şefin iktidarının sonlarında "fazla ilerici" olduğu için üniversiteden ayağı kaydırılan, geçimini sağlamak ve akademik uğraşını sürdürmek için yurtdışına göçmek zorunda bırakılan Niyazi Berkes, şimdi bu satırları yazıyor, işte. Acaba o zamanlar da böyle miydi, sonradan mı oldu, diye düşünmekten kendimi alamıyorum. Sayın yazarın demokrasi (halk yönetimi) ile aristokrasiyi ya da meritokrasiyi (en iyilerin ya da en yeterlilerin yönetimi) karıştırdığı besbelli. Atatürk'ün seçtiği milletvekillerinin bugünkü halk temsilcilerinden daha üstün düzeyde

olmaları neyi değiştirir? Kaldı ki, benim yazımda o günkü ve bugünkü parlamenterlerin karşılaştırmasını yapmak gibi bir amaç kesinlikle yoktur. Hem, tek parti döneminin milletvekilleri hangi bakımdan şimdikilerden üstündü? Daha okuyup yazmış, daha bilgili kişiler oldukları için mi? Öyle olmuş olsalar bile -ki değillerdi-, buyrukla oy veren, çoğu çıkarcı kişilerin, siyasal yaşamda herhangi bir önem ve değer taşıdıklarını sanmıyorum.

Berkes'in bana gülerken bilgisizliğini itiraf ettiği bir nokta da, benim "Atatürk bir siyaset adamıydı; ama siyaseti kendi başına ve kendi içinde bir değer sayan, çağdaş anlamıyla çoğulcu demokrasiden yana bir siyasetçi değildi. Birtakım amaçlan gerçekleştirme uğruna, siyaseti bir kenara itiliverilebilecek bir araç sayma eğilimindeydi" dememle ilgili, buna karşılık, Berkes, "Bu konudaki cahilliğimi kayıtsız şartsız açıklamaktan çekinmeyeceğim" diyor. "Siyasayı araç olarak görmeyen devlet adamı ya da düşünür? Bilmiyorum böyle bir yaratığın bulunup bulunmadığını." Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp Sayın Berkes, hele bilenleri eleştiriye kalkacak biri için. Çağdaş çoğulcu (Batılı ya da burjuva-liberal) demokrasi anlayışının altında, siyasetin bir araç değil, kendi başına ve kendi içinde bir değer olduğu inancı yatar. Siyaset kuramı, Machiavelli'nin siyaseti araç sayan anlayışından ibaret değildir. (Ben tam bu konunun hocası olduğum halde, Nizamülmülk'ün *Siyasetname'sinin* neden söz konusu edildiğini anlayamadım. Ama belki benden daha

ferasetli okuyucular anlamışlardır.) Atatürk gibi Batıcılardan olmadığım ve burjuva-liberal anlayışı sonuna değin paylaşmadığım halde, siyaseti salt araç sayan görüşe yakınlık duymadığımı, ilkin on iki yıl önce yayımlanan, *Türkiye'de Sol Akımlar: 1908-1925* adlı kitabımın (3. Bas., Bilgi Yay, Ankara, 1978) Giriş'inde Bernard Crick'in *In Defence of Politics (Siyasetin Savunusu Üstüne)* yapıtına gönderme yaparak belirtmiştim.

Berkes'in sekiz gün boyunca bana yönelttiği eleştiriler, hemen hemen bütün bir günlüğü (2. yazısı), benim Atatürk hakkındaki "halka rağmen, biçimsel Batılı değerleri topluma benimsetme çabalarının bir aydın azınlığı dışında başarılı olamadığı" sözümdeki iki sözcüğün, "biçimsel" ve (halka) "rağmen" sözcüklerinin irdelenmesine ayrılmış, ilkiyle ilgili olarak, biçim'in öz'den ayrılamayacağını söylüyor. Kuramsal düzeyde haklı bir sav, bu. Gerçekten, biçim'in nerde bittiğini, öz'ün nerede başladığını söylemek zordur. Onun örnek verdiği İngiliz demokrasisinde öyle birtakım biçimsel kurallar vardır ki, rejimin özü bunlara dayanır. Mantıkça, "biçim ve öz" bir kavram-çifti oluştururlar. Tıpkı, "içlem ve kaplam", "soyut ve somut" gibi. Bunların arasında, (uylaşıma, kabule dayanan) bir tür karşıtlık vardır; her biri öbüründen bir parçayı içinde taşır; dolayısıyla, göreli (relative) ya da birbirlerine göredirler. Fakat günlük dile, bu terimleri pek ince eleyip sık dokumadan, sanki mutlak anlamlan varmış gibi kullanırız. Nitekim Berkes de beni "soyut kavramlar"la düşünü-

yorum, diye suçluyor. Peki, hiç "somut kavram" diye bir şey olur mu? Düşünmenin tümü soyut bir eylem değil mi?

Gelelim, benim bir "kısaltma" olarak, "biçimsel" sözcüğüyle neyi anlatmak istediğime. Örneğin, şapka "iksas" ettirmek, giyim-kuşam değiştirtmek, biçimsel düzeltimler olmuştur. Bugün artık tutmuş olsalar da, bunlar vaktiyle öncelik tanınması yalmış ve toplumsal maliyeti, kazandırdıklarına galiba değmeyecek kadar yüksek "devrimler"dir. Toplumsal bir düzende çeşitli öğeler arasında, hiç kuşkusuz, karşılıklı bir ilişki vardır. Fakat kimi öğeler ötekilere oranla daha bir belirleyicilik özelliği taşır; Berikiler (biçimsel olanlar) ise, daha çok, bağımlı değişkenler durumundadırlar. Devrim adına lâyık bir harekette, "toprak reformu" gibi temel ve belirleyici etkenlere öncelik vermek gerekirdi. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde böyle düzeltimler gerçekleştirilemediği içindir ki, bizim burjuva devrimimiz eksik kalmıştır. Onun yerine, biçimsel öğelerle uğraşmak, halkı yönetimden yabancılaştırmak gibi istenmeyen -ya da istenmemesi gereken- sonuçlar doğurmasının yanı sıra, çağdaşlaşma yönünde de (daha dolaysız yollar varken) dolambaçlı bir yöntem seçilmesi demek olmuştur. Halka rağmen olmayan hiçbir devrim yoktur diyen Berkes'e toprak reformuna girişilebilseydi, -haydi, bu yönde baskı yapan ilerici bir burjuvazimiz bulunmadığını kabul edelim, amahükümetin arkasında halk kitlelerinin desteği olmaz mıydı, sorusunu sorma isterim. Atatürk'ün bağlaşmalarının

toprak reformu yapmasına elvermediğini biliyoruz. Ama onun büyük adam olduğundan da kuşkumuz yok. Büyük adam, başkalarına olanaksız görüneni başarabilen insan demek değil midir? Atatürk'ten bunu da beklemek haksızlık mıdır?

Atatürk'ün en kuvvetli yanı, Kurtuluş Savaşımızın başında şeyhler, ağalar, beyler, İttihat ve Terakki ileri gelenleri ve ordu subayları gibi, "ülkenin sahiplerini tanılayıp onların desteğini sağlamış olmasıdır gibi bir şey söylediğim için, Berkes beni başlıca iki bakımdan eleştiriyor: Bir kere o sıra ülke sahipsiz kalmıştı diyor, ikincisi Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki ileri gelenlerine dayandığının tüm(den) asılsız olduğunu ileri sürüyor. Korkarım, her iki noktayı da yanlış anlamış. Harb-ı Umûmî sonunda, ülkenin Sarayın ve Babıâli'nin denetiminden çıktığı için "sahipsiz" kalmasının anlamı, egemenliğin ve siyasal erkin parçalanarak yerel güçlerin eline geçmiş olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa büyük bir gerçekçilikle, memleketin bu sahiplerinin kimler olduğunu görmüş ve onların desteğini sağlamayı başarmıştır, "İttihat ve Terakki ileri gelenleri"yle kastım da çoğu Avrupa'ya kaçmış olan, Merkez-î Umûmî'nin önderler takımı değil, yine yerel düzeydeki ittihatçı ileri gelenleridir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan, sonra da TBMM'ye dönüşen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yönetici kadroları hemen tümüyle bu İttihatçı ileri gelenlerinden oluşmuştur.

Berkes'in bana kızdığı konulardan biri de, Atatürk'ün karşıtlarıyla ilişkisi sorunu. Ona göre, Atatürk'e karşı çıkanlar, Atatürk'ün anti monarşizmini "solculuk, giderek kızıllık, daha giderek ulusçuluk düşmanlığı" diye göstermişlerdir. Tunçay'ın Atatürk'ü tahammül edememekle suçladığı muhalefet bu işte diyor. Bu noktada bazı ayrımlar yapmam gerekli. Önce şunu açıklayayım ki, Atatürk'ün tek tek muhaliflerinin savunuculuğunu üstlenmeye niyetim yok. Sivas Kongresi'nde İsmail Hâmi Danişment ona karşı Amerikan mandacılığını savunmuşsa, Atatürk ulusal egemenlik ilkesinde Leninci tezi benimserken(?), birtakım kişiler (örneğin *Cumhuriyet* gazetesi kurucusu Yunus Nadi) Wilsoncu doktrini benimsemişlerse, bunlardan bana ne? Yalnız, Mustafa Kemal Paşa'nın muhalifleri Berkes'in dediği gibi, "Muhafaza-i Mukaddesat" yobazlarıyla batı uyducularından ibaret değildi. Atatürk'ün zaman zaman -hatta onlarla bağlaşarak- sol muhalefeti de bastırdığını unutmayalım. Sonra, benim ilgilendiğim muhalifler değil, muhalefettir. Demokratik bir siyasal yaşam için muhalefetin varlığının –niteliği ne olursa olsun –zorunluluk taşıdığına inanıyorum. Bunu söylerken de, yabancı siyaset bilimi kitaplarının soyut tanımlarına dayanmıyorum; Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin 1919'dan 1925'e değin, yaptıklarına, yani yaşanmış bir dönemin somut gerçekliğine bakıyorum. Bu dönemde, Atatürk'ün büyük işler başardığını gözlemliyor ve muhalefetin varlığı karşısında iş görmesini, en büyük ba-

şarılarından biri sayıyorum. 1925'ten sonra siyasal özgürlükten vazgeçmesini ise, o tarihten itibaren bize kazandırdıklarını gölgeleyen bir hareket diye düşünüyorum. Atatürk'e karşı çıkanların Atatürk'ün yanında sığ kaldıkları, onun yerinde olsalardı yaptıklarını yapamayacakları, büyük bir olasılıkla doğrudur. Fakat Berkes'in, "Bunlar mı demokratik muhalefet?" diye dudak bükerken anlayamadığı nokta, ancak onlar varolduğu sürece Atatürk yönetiminin kişisel bir diktatörlük olmadığıdır.

Berkes'in yakın tarihimizde en çok içerlediği kişi olan İnönü'yle ortak bir saplantısı var: Din. Laiklik (Çağdaşlaşma) üstüne koskoca bir kitap da yazdığı halde, Berkes, Atatürk'ün ve İnönü'nün yaklaşımına o denli bağlı ki, "din"in toplumsal anlamını ve işlevini bir türlü kavrayamıyor. "İslâmî devlet" elbette saçma bir kavramdır, çünkü İslâmiyet devleti zaten içerir. Bu konudaki görüşlerimi merak ederse, kendisini geçen Aralık ayında İstanbul'da düzenlenen Laikliğin 50. Yılı Sempozyumu'nda okuduğum "Laiklik ve Halkçılık" başlıklı bildirime bir bakmasını salık veririm.

Toplum ve Bilim'deki yazımda, 1920'de "millet", "milliyet", "millî hâkimiyet" vb. denilirken bu sözcüğün Arapça aslının anlamına uygun olarak, "Türk kavmiyeti" (hatta Türk ümmeti) değil, "İslâm milliyeti" anlamına da geldiğine değinmiştim. Atatürk ve arkadaşları, başlangıçta, "millet"in bu çift anlamlılığından yararlanmamış-

lar mıdır? O zaman, Berkes nasıl kolayca "ulus" ve "ulusal egemenlik", "ulusal bağımsızlık" diyebiliyor?

Bana yöneltilen eleştirilen hepsini karşılayabilmem, benim de en azından Berkes'inki kadar uzun bir yazı dizisi hazırlamamı gerektirirdi. Fakat elde edilebilecek sonucun, (şimdilik) böyle çaba harcamama değmeyeceği, yukarıda verdiğim örneklerden anlaşılacaktır, inancındayım. Berkes, eleştirilerinin bir yerinde, benim tutumumun altında bir "hınçlılık" yattığı izleniminin verildiğini ileri sürmektedir. Açıklayayım: Atatürk'e karşı herhangi bir hıncım yok; tam tersine, ona saygı, sevgi ve hayranlık duyuyorum. Bugün, Atatürkçü geçinenlere, giderek maddi ve manevi anlamda Atatürkçülükle geçinenlere karşı duyduğum –hınç değilse bile –öfke de bu saygı, sevgi ve hayranlığımdan kaynaklanıyor. Berkes'in ilk yazısında beni istemeye çağırdığı gibi, Atatürk'ün unutulmasına hem gönlüm razı değil, hem kafam. Ancak, onu doğru görmeye ve anlamaya çalışmalıyız. Şunu da, olanca içtenliğimle söyleyeyim ki, benim kuşağım için, bir dönemde, çok saygıdeğer bir isim olan Sayın Berkes'le böyle çatışmak istemezdim. Ne yapayım ki, tartışmamızın düzeyini ve biçemini onun yazdıkları belirledi.

-2-

Mustafa Armağan

Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi Konuşması Nutuk'ta Neden Makaslandı?

Tarihimiz, özellikle yakın tarihimiz tam bir yalanlar mecmuasına dönüşmüş durumda. Bu gayet açık. İçine girdikçe bu açıklığın müstehcenlik düzeyine varmasından inanın haya ediyorum ama ne yazık ki, kalemim meseleye eğip bükerek bakmama mani oluyor. Hangi konuya eğilseniz lime lime olup elinize kaldığını görüyorsunuz.

Yakınlarda kaybettiğimiz değerli tarihçi Jean-Paul Roux haklı galiba. Şöyle demişti *Orta Asya* adlı kitabında:

> "Tarihte bu kadar çok şaşırmamız, onu yeterince incelemeyişimizdendir."

Koparılan defterler

Araştırmacı İsmail Beşikçi, 1919 yılında Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye ile Harbiye Nazırı Salih Paşa'nın temsil ettiği İstanbul hükümeti arasında imzalanan protokoldeki bir çarpıtmayı gündeme getirmişti. Beşikçi, protokolün birinci maddesinden sonra tutanak defterinden 3 sayfa kopartılmış olduğu bilgisi üzerinde durmaktadır. Ne var ki, Beşikçi'nin asıl kızdığı nokta bu da değildir. Normalde defterin o sayfalarının kopuk olduğunun söylenip geçilmesi durumunda metinde bir eksiklik olduğu anlaşılacak ve birileri o eksik sayfaların nereye gittiğinin peşine düşecektir. Asıl amaç, bu arayışın önünü kesmek üzere bir yanılsama yaratmaktır.

Oysa *Heyet-i Temsiliye Kararları*'nı (Ankara, 1974) yayına hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal adlı tarih profesörü, "Defter buradan itibaren üç yaprak kopuktur. Bu yüzden tutanak yine aynı arşivde bulunan orijinal metinden tamamlandı" demek suretiyle okurunu yanıltmaktadır. Nasıl mı? İsmail Beşikçi'yi dinleyelim:

> Aslında defterin üç sahifesinin kaybolduğu falan yoktur. Bu üç sahife gizlenmektedir, araştırmacıların dikkatinden uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Böylece, insanların bilincine bazı sorunların çarpmasına engel olunmaktadır. (...) Görüldüğü gibi burada, tarihsel bir belge, resmi sayılabile-

> cek bir kurum tarafından, bir profesörün katkısıyla tahrif edilmektedir. Amaç Kürt ulusal haklarından söz eden bir tarihsel belgenin, insanların, özellikle Kürtlerin bilincine çarpmasını önlemektir. Burada yalan da söylenmektedir. (...) Aslında yalan söylenerek okuyucu yanıltılıyor. Okuyucunun doğruyu araştırmasının önüne geçiliyor. (...) Amaç hem böyle endişelerin oluşmasını engellemek, hem de yalan söyleyerek esas metini gizlemektir, yok etmeye çalışmaktır. Okuyucunun bilincine böyle bir konunun çarpmasını engellemektir.[1]

Yakın tarihi ilgilendiren belgelerdeki kopuk sayfaların 'Kürt meselesi'ne münhasır ilgili olduğunu sananlar fena halde aldanırlar. Farkına varmasak da, daha pek çok istenmeyen belge ve defterde biz kopuk sayfalarla karşılaşmakta ve benzeri yanılsamaları yaşamaktayız. Biraz geç olsa da, yanıltmaca ve aldatmacalara gösterilen tepkilerin açıkça dile getirilebilmesi bile tarihimiz adına ciddi bir adım sayılmalıdır. Bunların konuşuluyor olması bile çok önemli bir aşamadır Türkiye'de.

---

1 İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, İstanbul 1990, Alan Yayıncılık, s. 104-105.

Erzurum Kongresi kararları bunlar mı?

Son zamanlarda Erzurum Kongresi'ne takılmış vaziyetteyim. Beni uyandıran da, ne yalan söyleyeyim, herhalde Kemalistliğinden kuşku duyulamayacak bir isim olan Prof. Şerafettin Turan oldu. Turan, çok ciltli *Türk Devrim Tarihi*'nin ilkinde, inkılap tarihi kitaplarında "Erzurum Kongresi kararları" diye zikredilen garip maddelere şaşırıyor ve aşağıdaki itirazları sıralıyordu:

> Örneğin, M. Kemal'in 'kongre kararları' olarak sıraladığı ve okul kitaplarından başlayarak kongre ile ilgili hemen tüm yayınlarda yer alan 'Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz' ilkesi ne tüzükte, ne de bildiride bu biçimiyle düzenlenmiştir... *Söylev*'de [*Nutuk*'ta] 'Manda ve himaye kabul olunamaz' biçiminde aktarılan kesin hüküm de kongre kararları ve bildirisi içinde yer almaz.[2]

Yukarıdaki satırları okuyunca, "Nasıl yani? Erzurum Kongresi kararları diye ilkokuldan beri okuya okuya neredeyse ezberlediğimiz maddeler bile *Nutuk*'ta değiştirilerek aktarılmışsa biz neye inanacağız veya inanıyoruz?" diye hayretle sormuştum kendi kendime. Ardından da Fahrettin Kırzıoğlu'nun *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (Ankara, 1993) adlı, kongre tutanaklarını orijinalleri-

2 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap*, Ankara, 1991, Bilgi Yayınevi, s. 214-215.

ne varıncaya kadar yayınladığı değerli kitabını incelediğimde büsbütün şaşırmıştım. "Bu kadar da olmaz!" diye isyan etmiş ve "Adımız kadar emin olduğumuzu sandığımız kongre kararları bile böylesine fütursuzca değiştirilerek aktarılmışsa kim bilir başka nerelere uzanmıştır o muhteşem altın makasın ağzı?" diye düşünerek soru matkabımı çalıştırmıştım.

Çalıştırış o çalıştırış!

Aşağıda size Kongre Reisi seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nin açılış konuşmasında söylediklerinden bu defa *Nutuk*'a almadığı bazı çarpıcı parçaları sunacağım. Böylece yıllardır gözlerden saklanan bazı gerçeklerle yüzleşmenize yardımcı olacağımı umuyorum.[3]

Evet işte o ünlü açılış konuşmasında İstanbul hükümeti ve Sulan Vahdettin'le ilgili olup atlanan kısımlar. Dikkatle ve cümle cümle okuyoruz.

Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa kürsüde diyor ki:

> Anadolu'da, Pâyitahttaki münevverânın ve din ve devlete mesbukü'l-hidme zevat-ı âliyenin, gaye-i mukaddesemiz uğrunda evvel ve ahir masruf olan mesaisi pek kıymettardır.

3 Erzurum Kongresi hakkında bir başka önemli yazısı için bkz. M. Fahreddin Kırzıoğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni imzalayan 45 mümessil", *Kültür ve Sanat*, Sayı: 5, Ocak 1977, s. 153-159 (Beyanname'nin orijinalini havidir).

Burada Anadolu ve İstanbul'daki aydınların ve din ve devlete hizmeti geçmiş yüksek kişilerin kutsal gayemiz uğruna sarf ettikleri eski ve yeni çalışmalar çok değerlidir, denilerek İstanbul'da, Erzurum'da da paylaşılan aynı "kutsal gaye" için çalışanlar bulunduğu ve bunların çalışmalarının çok değerli olduğu vurgulanıyor. Bu cümleden anlıyoruz ki, Anadolu o sırada hiç de kendi haline bırakılmış değildi. Yöneticisiyle ve aydınıyla ortak bir kaygının, kurtuluş umudunun tam da odağında yer alıyordu.

Peki bu önemli cümle, *Nutuk*'ta ne hale gelmiştir? Ona bakalım.

Kim bu 'İstanbul'dakiler?

Yukarıda Erzurum Kongresi tutanaklarından aslını okuduğunuz müthiş cümle, daha sonraları, *Nutuk* metni yayına hazırlanırken gözden geçiriliyor ve aşağıdaki kılığa büründürülüyor:

> Pâyitahttaki münevverânın ve din ü devlete hizmetleri mesbûk zevat-ı aliyenin mesai-i masrufeleri, kıymetdar olmakla beraber, te'sir ve murâkabe altında mahsur bir muhit; kendilerini daima tehdit ve akametle müteessir etmektedir.

Bu cümlede, yukarıda sözü geçen İstanbul'daki kişilerin değerleri vurgulandıktan sonra kalpleri Anadolu için çarpan, "gaye-i mukaddes", yani kutsal gaye uğruna çalı-

şanların, etki ve denetim altındaki bir çevrede tehditlerle dolu ve işlerini sonuca bağlayamayacak kadar zor şartlarda çalıştıkları vurgulanıyor. Bir şeyler yapmak istiyorlar ama elleri kolları bağlı, denilmek isteniyor İstanbul'daki vatanseverler için.

Nitekim Kongre tutanaklarından aldığımız aşağıdaki cümle, o günlerin havasını daha iyi açıklıyor:

> Herhalde mukadderata hakim ve hukukuna sahip bir idare-i milliyenin müdahaleden masun ve müstakil bir surette zuhurunu, ancak Anadolu'dan bekliyorlar.

Yani "İstanbul'dakiler", geleceğine hakim ve hukukuna sahip bir millî yönetimin işgal İstanbul'undaki gibi baskı altında değil, müdahaleden uzak ve bağımsız bir şekilde ortaya çıkışını ancak Anadolu'dan bekliyorlar.

Soralım burada: Kimdir o bekleyenler? Cevap: İstanbul'dakiler elbette... Yani hükümet, devlet adamları ve elbette biraz sonra göreceğimiz gibi şu 'hain' Vahdettin!

Öte yandan Erzurum Kongresi'nin açılışında Mustafa Kemal Paşa kürsüde konuşmaya devam ediyor:

> Buna istinadendir ki, bir Şura-yı Milli'nin vücudunu, ve ancak, kuvvetini irade-i milliyeden alacak mesul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek, artık ve bilhassa son zamanlarda payitahtın heman

> tekmil tabakat-i mütefekkirini için bir fikr-i sabit halini almıştır.

Anlamı şöyle: Anadolu'dan bağımsız bir millî yönetim arzusu doğrultusunda bir şura-yı millî, yani millî meclisin varlığını ve kuvvetini ancak milli iradeden alacak sorumlu bir hükümetin mevcudiyetini istemek artık ve özellikle son zamanlarda İstanbul'un hemen hemen bütün düşünen insanları için adeta bir saplantı halini almıştır.

Açalım mı biraz?

Peki nerede o 4 sayfa?

İstanbul'dakiler bir milli şuranın, yani meclisin ancak Anadolu'da kurulabileceğine inanıyor ve bunu sizden (Erzurum Kongresi üyelerinden) bekliyorlar. O kadar ki, bu beklenti bütün düşünen insanlar için bir saplantı düzeyine varmıştır. Evet, düpedüz saplantı (*fikr-i sabit*)...

Devam edelim bir miktar daha. Mustafa Kemal Paşa kürsüden sözlerini heyecanla ve akılla doldurarak sürdürüyor. Diyor ki:

> Anadolu'daki Ordu Müfettişliği memuriyetime, bilhassa İngilizler tarafından hazm u tahammül olunamayacağı ve dahilden de bir çok ifsadat ve tezviratın karışacağı, daha o zaman kestirilerek ale-

> nen gerek Sadrazam (Damat Ferid) Paşa'ya ve gerekse rical-i marufe-i devlete söylemiş ve bilhassa Zat-ı Akdes-i Padişahiye (Vahdettin'e) de bilmünasebe maruzatta bulunmuş idim.

Şimdi geldik meselenin bam teline.

Nutuk'a alınırken atlanan yukarıdaki cümle, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya gönderilişinden İngilizlerin memnun kalmayacaklarının ve görevi yüzünden içeriden de fesatlar ve dedikoduların çıkabileceğinin daha İstanbul'dayken farkında olduğunu, bu konuda gerek Sadrazam Damat Ferid Paşa ile, gerekse diğer tanınmış devlet adamları ve Sultan Vahdettin'le görüştüğünü açık açık anlatıyor.

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki cümlesi, tutanaklarda nedense yarım kalmış ve metin tam 4 sayfa birden atlanmıştır! Bu 'atlanmış' veya 'atılmış' ya da 'koparılmış' sayfalarda neler yazılı olduğunu bilmemekle beraber mevcut bulunan bir sonraki sayfada rastladığımız bazı ifadelerden anlıyoruz ki, İngilizlere karşı padişahla yaptıkları özel görüşmelere dair kimi açıklamalar yer alıyordu kopuk sayfalarda.

Nitekim eksik sayfalardan sonraki ilk cümle bunu açıkça gösteriyor. Neler göstermiyor ki? Bu can alıcı paragrafı beraberce okuyalım:

> Bu bâbdaki esrâr ve muhâberâtın ve zât-ı akdes-i padişahî ile geçen ma'ruzât ve müdavelâtın şimdilik neşri muvâfık olmayıp inşaallahu teala mübarek vatan ve milletin bilfiil mazhar-ı necât olduğunu idrak edince kitap halinde intişârı ve o zaman bugünkü kongre heyet-i muhteremesini teşkil buyuran zevât-ı kıymetdâra da bir hâtıra-i millî olarak takdimi mutasavverdir.

Bugünkü kelimelerle ifade edersek, sözü edilen konudaki sırlar ve haberleşmelerin, özellikle de Sultan Vahdettin'le aramızda geçen yazışmalar ve görüş alışverişlerinin yayınlanması şimdilik uygun olmayıp işgalden kurtuluş nasip olduktan sonra bir kitap haline getirilip bastırılması düşünülmektedir. Hatta bu sırlı kitaptan kongre üyelerine birer adet de hediye edilecektir.

Tabii bu 'gizli sırlar'ı içeren kitabın hiçbir zaman yayınlanmadığını biliyorsunuz. Yayınlanmak bir tarafa, Mustafa Kemal Paşa'nın o kitaptan söz eden konuşması bile daha sonra makaslanmış, dahası unutturulmaya çalışılmıştır.

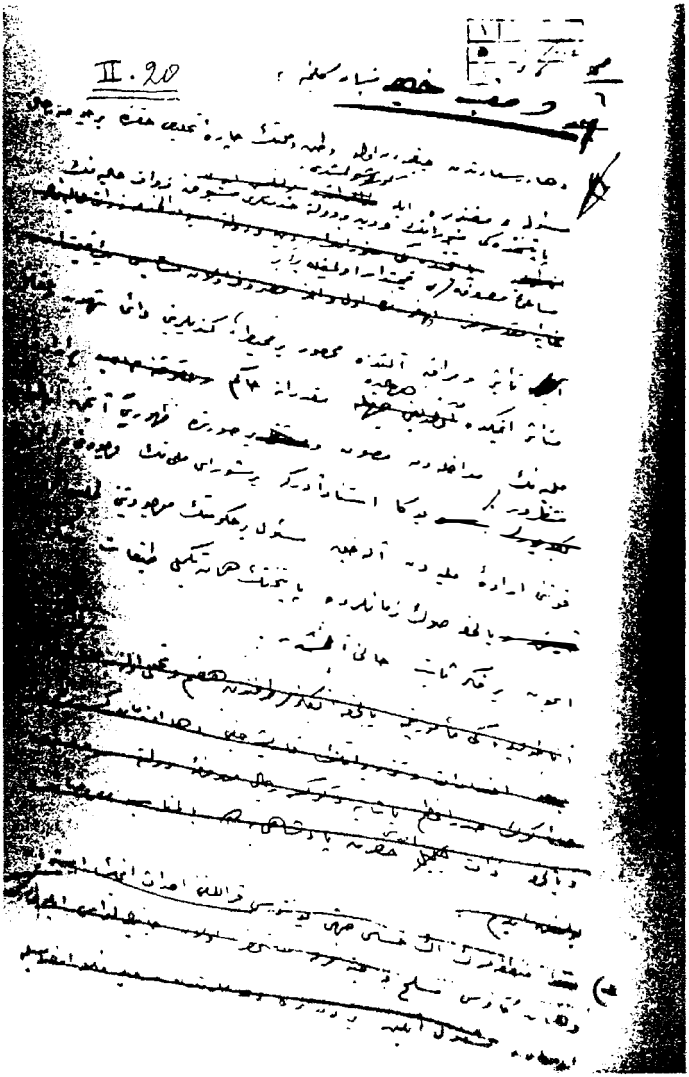
Sırlar şimdi nerede?

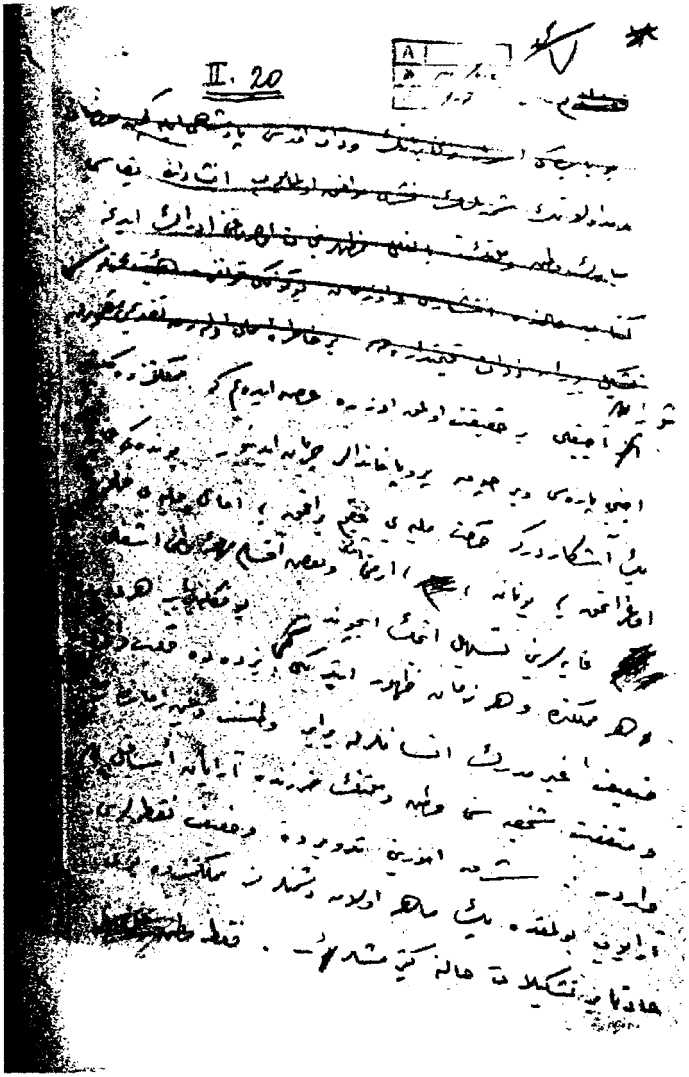
Böylece Erzurum Kongresi tutanaklarında yer alan, ancak *Nutuk* metnine alınırken özellikle atlanan kısımlarda çok önemli bazı bilgiler yer aldığını gördük. Bunları maddeler halinde özetleyelim:

1. İstanbul'da kutsal gayemizi gerçekleştirmek, yani vatanın ve halifenin esaretten kurtarılışı konusunda yapılmakta olan çalışmalar son derece değerlidir.
2. Ancak bu çalışmalar, işgal ordularının denetimi altında yürütüldüğü için sonuç almalarına yetmemektedir.
3. İstanbul'dakiler millî bir yönetimin ortaya çıkışını tamamen Anadolu'dan bekliyorlar. Hatta bir meclis açılması ve irade-i milliyenin kendisini göstermesi konusu, İstanbul'daki aydınlar ve yöneticiler arasında neredeyse bir saplantıya dönüşmüş durumdadır.
4. Anadolu'ya gönderilmemin İngilizleri rahatsız edeceği konusunu daha önce gerek Sadrazam Damat Ferit Paşa'yla, gerekse Sultan Vahdettin'le baş başa görüşmüştük.
5. Bu konuda aramızdaki sırların açıklanması şimdilik uygun olmamakla beraber kurtuluş nasip olduktan sonra bunları kitap haline getirip hepinize millî bir hatıra olarak takdim edeceğiz.

Sırlar... Onlar nelerdi acaba?

Vahdettin'in hain olmadığına dair önemli kanıtları barındırdığını zannettiğimiz bu sırları bırakın, o sırlardan haber veren belgeler bile kamuoyundan yıllardır gizlendi. Yoksa Süleyman Demirel'in 2005 Temmuz'unda dediği gibi, Vahdettin'in daha 100 yıl hain olarak bilinmesi gerektiğinden miydi?

II. 20

Teneffüs

Erzurum Kongresi kapanış nutku

Kongre reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından kongrenin hitamında irad edilen nutuktur.

Muhterem efendiler,

Milletimizin ümid-i necât [kurtuluş ümidi] ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr heyet-i muhteremeniz [saygıdeğer kurulunuz] her türlü mezâhime [zahmete] katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip [soylu] bir ruh ve pek salâbetli [sağlam] bir imân ile vatan ve milletimizin halâsına [kurtuluşuna] ait esaslı mukarrerât ittihâz etti [kararlar aldı]. Bilhassa bütün cihâna karşı milletimizin mevcûdiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhteremenizin, rüfekâ-yı kirâmımın [değerli arkadaşlarımın] hakkımda gösterdiği samimi muhabbet ve itimâd âsârına [güven eserlerine] buradan alenen teşekkür etmeği bir vecibe [görev] addederim. Bu felâh-pira içtimâımız, hitâm-pezîr olurken [kurtuluşu müjdeleyen toplantımız sona ererken] Cenab-ı vâhibü'l-âmâl hazretlerinden 'avn ü hidâyet [yar-

dım ve hidayet] ve Peygamber-i zîşânımızın [şan sahibi peygamberimizin] rûh-i pür-fütûhundan [fetihlerle dolu ruhundan] feyz ü şefa'at niyazıyla [feyiz ve şefaat dileğiyle] vatan ve milletimize ve devlet-i ebed-müddetimize [sonsuza kadar yaşayacak devletimize] mes'ud âkıbetler [mutlu gelecekler] temenni ederim.

7 Ağustos 1335/1919[4]

4 Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara 1946, s. 119-120; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt 3, İstanbul 2003, Kaynak Yayınları, s. 231; *Nutuk*, 1927 baskısı, cilt 2, Vesika 40, s. 30; sadeleştirilmiş hali için bkz. *Nutuk*, cilt 3, İstanbul 1961, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 932-933.

-3-

Caroline Finkel

Büyük Adamların Tarihi[1]

Geçenlerde Londra'da BBC'yi dinlerken *Pocket Book of Patriotism (Vatanseverliğin El Kitabı)* ve The *Pocket Book ofPatriots: 100 British Heroes (Vatanseverlerin El Kitabı: 100 İngiliz Kahraman)* isimlerinde yeni yayınlanmış iki kitabın yazarıyla yapılan söyleşiyi dinledim. Bu kitaplar heyecan verici konuşmalardan ve "büyük adamların" biyografilerinden oluşan ve pozitif farz edilen önemli olayların kronolojisini sıralayarak İngiltere tarihini anlatıyor. Ancak sadece birkaç kadın yaptığı hizmetlerden ötürü yeteri kadar önemli görülmüş. Bunlardan biri I. Kraliçe Elizabeth'ti. Kraliçe, İspanyol donanmasının İngiliz kıyılarına yaklaştığı haberlerini alınca kendini onurlu bir insan olarak zikredip, zayıf ve kuvvetsiz bir bedene sahip olsa da bir kralın yüreği olduğunu söylemiş.

1 Karizma Dergisi, Çev. Cem Küçük, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.27-29

Kitaplar hakkında yazılmış çeşitli yorumlar var ve bunların çoğu kitapları yermekten ziyade övücü nitelikteler. Kitabı övenlerden biri kitapları "dahi bir zekânın" eseri olarak yorumlarken, daha eleştirel bakan bir okuyucu içerikleri "bayağı", "sıradan" ve "süprüntü" olarak nitelemiş. Kitapları daha ölçülü ifadelerle eleştiren bir diğer kişi "bilgi sahibi olmadan fakir sahibi" nitelemesini kullanmış. Ötekiler de kitabın yazarını tarihi basitleştirmekle itham etmiş. Söyleşide yazar tarihi ilham alma noktası, ülke sevgisini aşılamak için araç olarak gördüğünü belirtiyordu. Yazar, İngiltere'nin övülecek bir tarihi olduğunu, genç kuşakların da "muhteşem tarihimizden" pek haberleri olmadıklarını vurguluyordu. Yazar ayrıca kitapların politik hiçbir tarafları olmadığını da özellikle belirtiyordu. Ama gelecek vaat eden yayıncılar İngiltere tarihine bakarken yazarla aynı paralelde hareket etmiyorlar. Yazar ilk kitapları için bir yayıncı bulmaya çalıştığı dönemde kimse yüzüne bakmamış ve kitapların finansmanını kendi cebinden karşılamış.

Bunun sebebi günümüzde yayınevi bulmanın zor olduğu meselesi değil, başıboş Amerikan İmparatorluğu'nun yarattığı ortam sonucu vatanseverlik kavramının demode olmasıdır. Vatanseverlik dışı cilalı içi boş bir hediye paketi gibidir ve bizim söylemimizde yeri yoktur. Bunu söylemek belki gereksiz, ama *Vatanseverliğin El Kitabı* iyi bir satış

grafiği yakalayınca önceden bu tür kitapları basmaya pek yanaşmayan yayınevleri bir sonraki kitap için adeta sıraya girmişler. Bu manzaradan ortaya çıkan şey İngilizlerin kendi geçmişlerini zaferlerle dolu bir katalog olarak görmeleridir. Yayıncılar da buna tarihin ilk dönem zaferlerinden nasıl kâr ederiz mantığıyla yaklaşıyorlar.

İngiltere'nin "büyük adamlarının" bir zamanlar imparatorluğun kahramanları olduklarını herhalde söylemeye gerek yok. Osmanlılar gibi İngilizler de geniş topraklarda hüküm sürdüler. İngiliz emperyal macerası nedense şaşırtıcı ve hayret verici olarak düşünülen olayları büyük adamların performansı sayesinde başardığı anlatılır. Modern Türkiye'nin emperyal geçmişi de aynı şekilde başarılı adamların tercihleriyle bu noktalara kadar geldikleri ileri sürülerek tahrif ediliyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. ve 18. yüzyıl dönemleri nedense gözardı edilirken, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemleri tarih kitaplarında geniş sayfalar kaplıyor. Bu sessizlik o günden bu yana kayda değer olayların olmadığı tezini güçlendiriyor ki, bu da oldukça saçma ve gülünç bir durum. Gerçek şu ki, okullarda okutulan tarih kitaplarının yazarları 17. ve 18. yüzyıllarda cereyan eden olayların Türkiye'nin günümüzde kendisini iyi hissetmesine vesile olduğunu ileri sürerler. Bunlar dışarıda askeri yenilgi ve içeride isyanların İmparatorluğun zafer dolu günlerinin

mutlu ideallerini yalanlamak için elbirliğiyle çalıştığı dönemlerdi. Aynı zamanda sultanlar Cumhuriyet'in kişisel imajında kendine bir yer bulan askeri değerleri gösteren güçlü ve kararlı kişiliklerdi. Ama Türkiye'de bireyler insanı hep azarlar gibi konuşur. II. Selim ve II. İbrahim (Deli İbrahim) ve genç ya da lakayt sultanların iktidar dizginlerini elinde tutan İmparatorluk danışmanlarının da tarihte birer hikâyeleri vardır, İngiltere'nin vatanseverlik tarihi kahramanlık hikâyesidir. Osmanlı Türk tarihi ise sadece kahramanları değil, aynı zamanda hain diye tanımlanan insanları da içeriyor. Tarihin her iki türü de kendi yargılamalarında olayları siyah ya da beyaz olarak görüyorlar. Ne yazık ki ikisinin de hiç gri alanları yok.

Türk akademik hayatında geçmişe yönelik bakış açıları değişiyor, ama daha genç akademisyenler Osmanlı tarihini yeniden yazarken, akademinin dışındakiler hâlâ uzun zaman önce terkedilmiş nosyonlara sıkı sıkı bağlılar. İngiltere'de olan şey de aynısı. Türk okullarında okutulan tarih müfredatı genç beyinlerin "büyük sultanlarla" gurur duymalarını istiyor. Ama aynı kitaplar genç beyinlerin sultanlarla birlikte yaşayan insanları düşünme, imparatorluk ve cumhuriyet tarihinde şanlı zaferler dışındaki olayları hatırlama ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onun çok inançlı, çok etnik yapılı halklarını kabul etmede aynı basireti göstermiyor. Geçmişin karmaşasını anlatacak eserlerden ziyade çok yalın bir anlatım tercih edi-

liyor, İngiliz vatanseverliği üzerine bu iki kitabın başarısı İngiltere'de insanların tarihte gerçekten olup bitenlerden ziyade mitlere ve gizemli hikâyelere inandığını ortaya koyuyor.

İngiliz yayıncıların vatanseverlik üzerine bir kitap yayınlama konusundaki istekleri beni şaşırtmıştı, çünkü kendimizi bürümek istediğimiz geçmiş imajı Türkiye'de olduğu gibi hassas bir mesele olarak kendini gösteriyor. Önemli konulara dair yazdıklarımız ve onlara yaklaşımlarımız hakkındaki tercihlerimiz tamamen politik hareketlerken bu tür kitaplar nasıl ve ne şekilde "tamamen politik dışı" olabilir? Kahramanlardan mı bahsedeceğiz yoksa olaylar ve vatandaşlardan mı? Hükümdarlar ve kölelerı mi yoksa galipler ve kurbanları mı yazacağız? Bireylerin tarihe iz bıraktığını inkâr edemeyiz, ama kimin ilham veren rol model ve kimin önemsenmeyecek kadar önemsiz olduğuna dair kıymetli hükümler vermek hem kendimizi hem de içinde yaşadığımız ve kafa karıştırıcı bugünü daha iyi hissetmek için geçmişi tahrif ediyor.

Tarihi yazma profesyonelliğini elinde tutanlar "büyük adamların" hareketlerine dair hiçbir gerçek veri sunmayan bilgi ve kitapları gözden geçirme sorumluluğuna sahipler. Tarih hakkında insanları bilgilendirmek olayları tüm bağlamlarıyla düşünerek ve iyiyle kötüyü birlikte ele alarak değerlendirmek anlamına gelir. Tarih dinamik

bir süreçtir, banal olandan ya da huzursuzluk verenden kaçış yoktur. Tarihi oluşturan daha zengin bir bakış açısı kendimize ve geçmişimize anlatabildiğimiz hikâyeleri büyük oranda zenginleştirir. Ayrıca bizim –tüm insanlar –tüm olumsuzluklar ve güvensizlikleriyle bugüne nasıl geldiğimizi bize daha iyi anlatabilirler.

-4-

İlber Ortaylı

Osmanlıların Tarihyazıcılığı Üzerine[1]

Osmanlı tarih yazıcısı (vak'anüvis) dediğimiz zaman, modern bir tarihçiden söz etmediğimiz açıktır. Osmanlı toplumunun vakanüvisi, geleneksel Ortaçağ toplumlarında görülen bir tarihçi tipidir. Ancak gerek içinde bulunduğu mekân ve gerekse yaşadığı zaman yönünden 15-18. yüzyılların Osmanlı tarihçisi ilginç nitelikler gösterir. Bir başka deyişle 17. Yüzyıl Osmanlı vakanüvisi, Ortaçağ Avrupası'nın Gregor de Tours'u değildir. Kiev Rusyası'nın Nestorü da değildir. Onlardan daha derin ve kapsamlı bilgiye ve üsluba sahiptir, ama 17-18. yüzyıl Avrupa'sının tarihçileri yanında da başka bir dünyanın algılayış ve düşünüşünü sürdürdüğü görülür. Geleneksel toplumun düşünce ve yorumlama alışkanlığı onlarda di-

1 Gelenekten Geleceğe, İlber Ortaylı, Ufuk Kitapları, 6. Baskı 2002, sf. 39-47,107-115

rençle yaşar ve vakanüvislerimiz, aslında yavaş bir evrim geçirmişlerdir.

Ortaçağ toplumunun tarihçisi, o toplumun siyasal ve hatta yönetsel belleğidir. Geleneksel toplumun tarihçisi, ya sarayın dışındaki manastırda günün olaylarını ve bildiği kadarıyla geçmişi kaydeden bir keşiştir veya sarayın içindeki bir resmi görevlidir. Bu tarihçiler ilk anda sanıldığı gibi, sadece hükümdarın eylemini yücelten, uyguladığı yaptırımları adil olarak niteleyen ve olayları saptırarak kaydeden kişiler değildir. Böyle bir işlevi, çok bilimsel ve nesnel olma iddiasındaki modern tarihçiler de en azından vakanüvisler kadar pervasızca yerine getirirler. Ortaçağın vakanüvisleri, tam tersine sık sık bir köşede siyasal iktidarı eleştiren kayıtlar da düşerler. Bunu kuytudaki manastırın keşişi kadar, saray vakanüvisi de yapar.

İmparator Justinianus'un gözde vakanüvisi ve kâtibi Prokopios'u hatırlayalım. Osmanlılarda Peçevi ibrahim Efendi'ye, Gelibolulu Mustafa Ali'ye bir göz atalım yeter. Bizim anonim Osmanlı tarihlerinde daha sunturlusu da görülür.

Ortaçağın tarihçisi, yapısı fazla karmaşık olmayan ve yavaş değişen bir toplumun siyaset kuramcısıdır. Durağan bir toplumda tarih pekâlâ tekerrür edebilen bir olgudur ve tarihten ibret almak mümkündür.[2] Tabii musibet zu-

2 Vakanüvis kendini tarihi olaylardan örnek göstererek nasihat vermeye alıştırmıştır. Haçova Meydan Muharebesinde (yıl 1596) bozguna uğratmak üzere olan orduyu terk etmeye hazırlanan III. Mehmed'i Hace Saadettin, "Yerinde

hur etmeden önce nasihat gerektir. Ta Machiavelli'ye kadar Ortaçağın siyaset bilgisi ve tarihçilik, nasihat göreviyle yükümlüdür. Machiavelli'de ise nasihatçilik bir üslup olarak devam eder.

Ortaçağın Doğu toplumunda da *nasihatname* denen edebi tür daima tarihi kendisine malzeme olarak seçer. Bütün bu uzun dönemde tek istisna, ne halefi ne de selefi olan büyük sosyolog İbn-l Haldun'dur. Ortaçağ tarihçiliğinin bu nasihatçiliği geniş yığınlara bir şey öğretmek, bir bilinç vermek amacından kuşkusuz uzaktır. Tarih bilgisi sadece dar bir yönetici grubun sahip olması gereken bilet olarak anlaşılmaktaydı.

Burada ilkçağın Yunan-Roma dünyasıyla bir karşılaştırma yapmak gereği var. Eski Yunan'ın Thukydides', Yunan-Roma'nın Polybius'u ayrı bir açıdan ele alınmalıdır. Yunan dünyasında tek başına güçlü devletler yoktur. Yunan dünyası yerelci, fakat arasında yoğun ilişkiler olan, hemşehrilik kültürü ve dünya görüşünün egemen olduğu bir alandı. Şehirden şehre dolaşan ve şehirleri aynı derecede yakından tanıyan bir Thukydides'in Peloponnes savaşlarını, yani kendi dünyasındaki insanların kavgasını tarafgir bir epopeci olarak değil de, soğukkanlı bir tarafsızlıkla yazması doğaldır. Sadece o değil herkes öyle yapmıştı. Aristofanes *Barış* ve diğer kome-

dur, ecdadın dahi bu duruma çok uğradı, ama yerlerinde durdular" diye ikna etmişti. Savaş talihinin bu yüzden Osmanlılara dönüp galip gelindiği bilinir.

dilerinde hangi kenti tutuyor? Hiçbirini... Savaş suçlusu gördüğü herkesi alaya alıyor. Thukydides de kavga eden Yunanlıların dramını soğukkanlı ve bilgece yazmaktan başka ne yapabilirdi ki?

Genelde Ortaçağların karanlık bir gerileme devri olduğu savını kabul etmek güçtür. Ama tarihçiliğin ürünleri yönünden eskiçağla Ortaçağların karşılaştırmasını yaptığımızda böyle bir sava hak vermek gerekir. Ortaçağ tarihçisi, eski Yunan-Roman tarihçisine göre daha kapalı ve dogmaları daha belirli bir dünyada yaşar. Gerçekten eski Yunanlıdaki bireycilik, onda yaşadığı dünyaya karşı soğukkanlı ve bilgece bir bakış doğrulmuştur. Ama Ortaçağın menkıbeci tarihçiliği gökten inmediğine göre, tarih yazıcılığın bu niteliğini biraz da Latin tarihçilerin etkisinde aramak gerekir. Gerçekten de Romalı tarihçi, efsane ve rivayetle karışık tarihyazıcılığında Ortaçağa örnek olmuştur. Titus Livius'un *Res Gestae*'si parlak üslubuna, olayların dikkatle kaydına rağmen, menkıbeci tarihçiliğin de parlak bir başlangıç taşı sayılmalıdır.

Geleneksel Ortaçağ toplumunun tarih yazısıcı efsane ile gerçek olanı ayırt etmekte pek titiz davranmaz. Bu efsaneler ise biçim olarak fizik-ötesi olaylar türünde değil de gerçek olabilecek, uydurma olaylardır (Rivayet kelimesi daha uygun düşüyor). Aşıkpaşazade'nin Osmanlıları Rumeli'ye sallar üstünde geçirmesi, Macar tarihyazıcı Brodariç'in Kanuni Süleyman Hıristiyan hacı kılığında

Budin'e sokup kapıları gizlice Osmanlı ordusuna açtırması gibi örnekler sonsuzdur.

Bazen hükümdarlara tarihi bir misyon vermeyi amaçlayan menkıbeler de ortaya atılır. Osmanlı tarihlerinde nakledilen, Osman Gazi'nin rüyasında karnından çıkan ulu çınarın dünyayı kaplaması veya Rus vekayinamelerinin naklettiği, İstanbul'un fethi sırasında suya atılan Bizans patriklik tacının yüze yüze Novgorod sahillerine vurması gibi menkıbeler buna örnektir. Bizim Osmanlı kroniklerinde yer alan Oğuzhan'a kadar uzatılan Osmanoğulları şeceresi veya 18. yüzyıl vakanüvisi Enderunlu Ata'nın ortaya attığı, hilafetin törenle Sultan Selim'e devri gibi olaylar da bir siyasi meşruiyet formülünden başka bir şey değildir. Vekayiname geleneğindeki bu siyasi formülcülük, yeniçağlarda daha somut gerçeklerle ifade edilmeğe başlandı.

Yeniçağın tarihçileri, kalemini ve araştırma gücünü bulunduğu zaman ve mekânın dışına çıkarmayı bilen kişilerdi. Yaşadıkları zamanın yorumu için tarihi malzemeyi kullanmasını öğrendiler. Kuşkusuz eskiçağın tarihyazıcılığı onlara yöntem bakımından ışık tuttu, ama biraz daha ileri gittiler. Yeniçağlarda Avrupalı tarihçi kendi dışındaki dünyanın ve geçmiş zamanların yapısını da somut belgelerden çıkarmağa yönelmiştir. Ortaçağın Hıristiyan veya Müslüman tarihçileri ise birkaçı dışında, kendi dünyalarını bile rivayetlerin ve bilinen kaynakların zikri

ile betimlemeğe çalışırlardı. Bu karşılaştırmaya göre Osmanlı toplumunun tarihçisi vakanüvistir ve Osmanlı vakanüvisi yaşadığı yüzyılın içinde ele alındığında ilginç boyutları olan, otantik bir tarihçidir.

Osmanlı tarihyazıcılığı okulunu Ortadoğu devletleri içinde en gelişmiş ve olgunluğa ulaşmış biçim olarak ele alanlar vardır. Bu tartışmalıdır. Bizans, klasik Arap-İslam, bilhassa, ilhanlılar devri İran'ının tarihçileriyle iyi bir karşılaştırma yapmak gerekir.

Gözden uzak tutmamamız gereken bir nokta, kuşkusuz zamanın kendisidir. Osmanlı tarihyazıcılığmın eldeki ilk örnekleri 15. yüzyıldan başlıyor ve 19. yüzyılda Ahmet Cevdet Paşa'ya kadar uzanıyor (sonrası ne modern tarihçiliğe, ne de vekayinameciliğe girer). Bu zaman içinde Avrupa tarihyazıcılığının düşünce, yöntem ve teknik yönden yaptığı aşamaları göz önüne alalım.

Osmanlı tarihyazıcılığı modernleşen bir dünyada eski üslubu en parlak örnekleriyle yaşatıp geliştirme çabasındadır 17. yüzyılda Bossuet, Histoire Univesalle'inde tanrısal iradenin etkinliğini kanıtlamağa çalışır, ama yöntemi farklıdır. Avrupa tarihçisi yaşadığı zamanın ve mekânın dışına çıkıp karşılaştırmalı ve belgeli düşünmeğe başlamıştır. Bu gelişmelerden Osmanlı vakanüvisinin nereden haberi olacak, demek de kolay değil. Haberi olanlar var. Peçevi arasıra "Almanca tarihlerden okuttuğuma göre"

diyerek karşı tarafın durumu hakkında hem de geçmişten bilgiler veriyor. Ne Avrupa'da ne de Ortadoğu'da bir vakanüvisin yapmayacağı şeyleri deniyor. Deşt-i Kıpçak'daki bir olayı anlatırken, Deşt-i Kıpçak ülkesinin geçmişine de biraz değiniyor, hem de oldukça doğru bilgiler vererek...

Almancayı ve hatta Macarcayı konuşup anlaması kuvvetle muhtemel olan Peçevi, niçin Osmanlı vakanüvisliğinden vazgeçmez veya niçin ondan sonra gelenler hiç değilse bu yöntemi izleyip daha da geliştirmezler, sorunun cevabı güç, sanırım kendilerinden daha etraflı, derinlemesine ve bir üst düzeyde soyutlayıcı düşünmeyi bekleyenler olmadığından... Osmanlının savaş tekniği ve savaş düzenini Avrupalı 17. Yüzyıl sonlarına kadar ancak altedebilmiştir, ama düşünce ve edebiyat dünyası için böyle bir üstünlük veya paralellik söz konusu değil.

Gerçekte Osmanlı vakanüvisi parlak bir düzyazı üslubu, iyi düzenlenmiş bir olaylar anlatımı gibi meziyetleri yanında, menkıbecilikten de kısa zamanda vazgeçmiştir. Ama Bizans tarihyazıcıları gibi kimi yerde adam lanetlemek ve methiye düzmek ve dedikodu yapmak bu üslup içinde yer alır. Deşt-i Kıpçak tarihinden sözeden, Almanca tarihlerdeki bilgiyi nakleden Peçevi, kendisine *gülbeşeker* denen tatlıdan ikram etmediği için beddua ettiği bir devletlûnun tepetaklak oluşunu da, "Oh canıma değsin" havasıyla anlatıverir.

Osmanlı İmparatorluğu 15-17. yüzyıllardaki klasik eskiçağ ve Ortaçağ İmparatorluklarını adeta restore ederek yeniçağ İmparatorluklarının böğrüne uzanmıştı. Ama askerlik ve yönetimdeki başarıları, bilim ve düşünce hayatındaki eserlerle paralellik göstermiyor. Osmanlı tarihyazıcılığı da çağdaş Avrupa tarihyazıcılığının yanında ilginç bir görünüme sahiptir. Bu tarihçilik gerçi Ortaçağın geleneksel tarihyazıcılığının bir adım ilerisindedir, ama çağının dünyasının yöntem ve bilgi olarak gerisindedir.

Osmanlı tarihyazıcılığının ulusal kültürümüzün gelişmesi için yaptığı bir katkı vardır. Selçuklu devri boyunca tarihler Türkiye yazılmazdı. Osmanlı tarihçileri ise ilk bilmen Ahmedi ve Aşıkpaşazade'den beri hep Türkçe yazdılar. Hoca Saadettin gibi ağdalı yazanlar, Arapça ve Farsçayı simetrik bir üslupla bir tür armoni sağlamak için bol bol kullananlar oldu, ama çok sade dil kullananlar da... Son devrin vakanüvislerinden Abdurrahman Şeref Bey gibi arşiv düzenleyenler de vardır.

Osmanlı vakanüvisi maaşlı tarihçi olsa bile yüzde yüz resmi tarihçi değildir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasına alkış tutanlar gerçi 1826'dan sonra da vardı (sahaflar şeyhizade Esad Efendi gibi) ama çok daha önceden de ocağın rezaleti nakledildi, hükümdarların acz içinde olanları da bu yüzden yerildi.

Klasik Osmanlı tarihyazıcılığının 400 yılı içinde yer alan üyelerin kimi, az, kimi çok bilgilidir. Kimi kötümser ve alaycı bir eleştirmeci (Mustafa Ali gibi), kimsi parlak bir haneden tarihçisi (Hoca Saadettin) gibi görünür. Ama hepsinin ortak bir yanı vardır: aynı ideolojinin etkisinde kalem oynatırlar. Buna modern tanımıyla ideoloji diyemezsek de bir akide veya dogma diyebiliriz. Bugünün modern ideolojisi ister istemez bilimden kaynaklanır. Gerçi bilimsel kuramın hareketliliği, değişme hızı ideolojide yoktur; daha durgun, zor değişen bir düşünce sistemidir, ama bilimsel yöntemle kurulma iddia ve isteğindedir.

Gerçekte ideolojisiz bir tarihçilik aramak boşunadır. Tarihçinin ideolojisi her zaman için resmi cinsten olmasa bile belirli bir tutum alma sonucunda vardır. Tarihçiler aydındır. Yaşadığı toplumsal-siyasal sistemin kabullendiği veya dışladığı bir aydın. Olaylara ister istemez belirli bir açıdan bakar. Modern bir tarihçi biraz da düşünce dünyasının zenginliği ve ideali ölçüsünde kalemini güçlü oynatır. 19. yüzyılda tarihi, tarih içinde düşünüp tarih olarak yapalım diyen, historisistler (tarihselciler) bile aslında bir siyasal tepkiyle bu sloganı ortaya attılar. Dönemin romantik ulusalcı tarihçiliği, anti monarşist liberal tarihçiliği, reaksiyonerlerin varlığı, kısacası herkesin kendisine göre yaptığı yorumlar, Almanya'da Leopold von Ranke gibi tarihçileri historisist bir tavra itmişti. Ama kimin yaşanan günlerin atmosferi ve etkilerinden soyut ve saf bir

tarih yazdığı 19. Yüzyılın bu ünlü tarihçilerine bakınca gene bir sorudur. Bizzat Ranke'nin *Papaların Tarihi veya Reform Devri Alman Tarihi* gibi eserlerine bakarsak, acaba tarihi, tarihin koşullan içinde düşünüp değerlendirmesini bilen adam bu mu? diye sormadan edemeyiz.

Gerçekte tarihçinin her zaman, her devirde siyasal bir işlevi olmuştur. Modern tarihçi bir ideolojinin adamıdır. Geleneksel toplumun naif tarihçisi daha durağan ve katı bir düşüncenin, daha doğrusu bir akide'nin etkisindedir.

Osmanlı vakanüvisinin akidesi (dogma) devlet ve nizam-ı âlemdir. O, bunu kendinden önceki nesillerden tartışmasız bir miras olarak almıştır. Osmanlı tarihçisi nizâm-ı âlemin ne olduğunu veya ne olması gerektiğini düşünmeğe başladığında ise 19. yüzyılın sonlarına gelinmişti.

Osmanlı vakanüvisliği ne zaman tarihçilik niteliğini kazanmağa başlamıştır? sorusuna cevap vermek güçtür. Namık Kemal'in almaya çalıştığı İslamcı görüş etkisindeki bir tarih, meşrutiyetçi-liberal, ama İslamcı görüşü içeren Mizancı Murad Bey'in *Tarih-1 Umumi'si ve Tarih-J Ebu'l-Faruk* diye çıkardığı Osmanlı tarihi göze çarpan denemelerdir. Ama tarihçilik yöntemi, filolojik kaynakların kullanımı, tarihe yardımcı bilgi ve bilimlere başvurma yönünden bu eserlerin çok ilkel olduğunu söylemeğe gerek yok. Mizancı Murad, Rusça ve Fransızca tarih kitap-

larına başvurduğu halde burada da tenkitçi bir kullanımı yok.

Görünen o ki, vekâyiname geleneğini Cevdet Paşa aşmıştır. Ardından gelenler, onun yöntemini geliştirmek bir yana, gerisinde kaldılar. Ta ki genç kuşak Osmanlılar sahneye çıkana kadar. Ama Cevdet Paşa gibi mütebahhirini bulmak zor...

Bu dönemin tarihçileri menkıbeleri gerçek tarih gibi yorumlamak safdililiğini de gösterirler. Türkiye'de bilimsel tarihçilik II. Meşrutiyet'ten sonra başlıyor. Mehmed Süreyya Bey'in Sicil-i Osmani'si, belki Osman Nuri'nin *Mecel-le-1 Umur-u* Belediyye'si, Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* gibi eserleri her şeye rağmen bir aşama... Üstelik Köprülüzade Mehmed Fuad'ın ve diğerlerinin çalışmaları, Tarih-i Osmanlı Encümeni'nin yayınları bir başlangıç sayılmalıdır.

Bütün bunlara rağmen Cumhuriyet'in devraldığı Osmanlı mirası içinde tarihçiliği kabarık bir kalem olarak belirtmek zor... Birinci büyük savaşın sonunda çok uluslu monarşiler yıkıldı, yeni ulusal devletler kuruldu. Tuna monarşisi yıkıldığında Alman-Avusturyalılara, Çeklere, Macarlara, güney Slavlarına büyük tarihçilerin eserleri kaldı. Çarlık Rusyası yıkıldı, ama yeni toplum ve yeni ideoloji saygıyla, hiç değilse takdirle kabulleneceği bir tarihçilik mirası buldu. Yeni Türkiye'nin böyle bir kül-

türel miras bulamadığı açıktır. Yeni Türkiye "tam tersine bakımsızlık içinde eriyen" yazma kütüphaneleri, tasnif ve koruma tedbirlerinden uzak kâğıt yığınlarının bırakıldığı arşivlerle karşılaştı. Onun için Kemalist dönemin tarihçiliği zengin bir mirasın itisiyle değil, karşılaştığı çıkmaz ve kendi yaptığı başlangıçla gelişmek zorunda kaldı.

Atatürk Devrinde Türkiye'de Tarihçilik Üzerine Bazı Gözlemler

Bizde bazı siyaset bilimcilerinin birkaç imza ve birkaç yayma bakarak, 1927-1945 gibi uzun ve farklı safhaları içeren bir dönemin fikir iklimini ve tarihçiliğini yüzeyden ve tek renkli olarak niteledikleri görülmektedir. Daha başından söyleyelim ki, 1930'lar, Türkiye'de tarih biliminin atılımlar yaptığı ve bağımsız bir gelişme gösterdiği dönemdir. Bu noktayı önemle tekrarlamak gerekir. Türkiye tarihçiliğinin o devirde de Avrupa tarihçiliğinden daha geri düzeyde olduğu bir gerçektir, ama tarihyazıcılığı üzerinde totaliter bir kontrol kurulmamış ve tarihçilere belirli bir yorum çerçevesi gösterilmemiştir. Burada 1927-1945 dönemini de aynı gözlükle ve tüm olarak incelemenin de hatalı olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle 1940'larda Türkiye tarihçiliğinde ağırlığını duyuran belli bir düşünce sahibi grubun yarattıkları havayı ele almadan, Kemalist dönem tarihçiliğini ayrıca incelemek gerekir.

1927-1940 dönemi Türk tarihyazıcılığının, bibliyografik taramalar yapılmadan, üniversite ve araştırma kurumlarının faaliyetleri sistematik bir taramadan geçirilmeden, bazı esaslara bakılarak yüzeyden yargılandığını belirtmeliyiz. Kemalist dönemde Türk tarihçiliğinin Türkiye tarihçiliği olmaktan çok, romantik bir yaklaşımla Asya bozkırlarına uzandığı ve efsanevi açıklamalara başvurulduğu veya cumhuriyetçi bir anlayışla yakın geçmişin haksızca karalandığı tekrarlanagelmiştir. Dönem boyunca, ulusalcı bir iklimin Türk tarihyazıcılığını etkisi altına aldığı, bunun bazen bir moda olduğu gerçektir. Ancak aynı dönemde akademik Türk tarihçiliğinin izlediği yola bakılacak olursa, bu yorumlara katılmak mümkün görünmemektedir. Kemalist dönem, tarihçilikte bir tartışma ortamının doğduğu, bu arada ciddi tarihçiliğini de aşamalar yaptığı bir dönemdir.

Romantik milliyetçiler, 18. yüzyıldan beri kökünü ve üslubunu tarihsel-likte ve tarihçilikte aramışlardır. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarının kültürü ve siyasal ideolojisinde tarih bilgisi ve bilinci önemli bir yere sahiptir. Çünkü egemen uluslar egemenliklerinin kaynağını ve meşruiyetini, esir uluslar ise özledikleri özgürlüklerinin gereğini ve haklılığını tarihlerinin ihtişamı ve o şanlı tarihin kendilerine verdiği misyonla açıklamak istiyorlardı.

19. yüzyıl milliyetçiliği bir bakma yayılmacıdır. Bu yayılmacı özlem sadece üstün ulus olmak çabasından de-

ğil, yaygın ve kalabalık bir ulus olma rüyasından da beslenmekteydi. Özellikle 18. Yüzyılın ikinci yarısında Macar filolog Gyarmathi'nin mukayeseli filoloji dalındaki araştırmaları sonucu, diller ve uluslar arası akrabalıklar olgusunun saptanması (Macarca ve Fincede olduğu gibi), ulusalcılık olayına yeni bir boyut ekledi.

Bu dönemin ulusalcılığı, ulusun hakları için mücadeleye tarihyazıcılığıyla başlar. Montesquieu'nun yöntemi aslında yüzyılın ulusalcılıların etkilemiştir demek ne derecede doğru olur bilemiyoruz. 18. yüzyılı sonunda Yunanistan'ın Hilander Manastırı'ndaki bir Bulgar rahip Paissy Hilanderskiy, Montesquieu'dan uzakta ulusunun yüceliğini ve bağımsızlık isteğini *Slavyan-Bulgar Tarihi* adlı popüler üsluplu, ama Bulgar milliyetçiliğin ilk manifestosu sayılan eserinde haykırırken, 19. yüzyılda Çek bilginleri Panslavizm'in temellerini tarihçilik ve filoloji ile atıyorlardı.

Tarihi belge ve veriler ulusal haklar için gerekli görülüyordu. Birçok Macar genci, Macar krallık ülkelerinin dört bir yanma Macaristan'ın kurucusu Arpad hanedanının egemenliğini belgelemeyi amaçlayan runik yazılı anıtlar diktiler. Bu sahte yazıtlı anıtların bazıları yakın zamanlara kadar tarihçileri yanıltmıştır. Tarihi dram ve romanın 19. Yüzyıl Avrupa'sında doruğuna eriştiğini hatırlayalım. G. Verdi, tarihi operalarıyla İtalyan irredantizminin sembolü olmuştu.

Birinci büyük harbin sonunda tarihyazıcılığı, 19. yüzyıldaki niteliğini daha büyük boyutlarda devam ettirmektedir, iki savaş arası Macaristan'ında Gyula Szegfü'nün bilimsel yöntemlere dayanan ulusalcı tarihçiliği yanında, "Sümerlerle Macarların akrabalığını" kanıtlamaya çalışan tarihçilik de revaçtaydı. Alman eskiçağ bilimcileri Almanlarla Hititlerin akrabalığı üzerinde tartışırken, 1930'larda Sovyet tarihçiliği de enternasyonalizmden milliyetçi motifler lehine vazgeçmekteydi. (Örneğin *Igor* destanına birçok ilavelerin 18. Yüzyılda Büyük Petro ve Yelizaveta Rusya'sında yapıldığı bilindiği halde bu milliyetçilik dolu parçalar tarihi bir versiyon olarak yorumlanmıştır.) Leninist tarihçi Pokrowskiy ile Stalinist Grekow birbirinden çok farklıdır, ikincisi tam bir milliyetçidir.

Dış dünya şartlarının zorlaması, irili ufaklı Avrupa uluslarının aşırı milliyetçi tarih tezlerini benimsemesine neden yoktu. Yeni bir milli devlet, milli tarihçilik yapıyordu. Bununla beraber belirtmek gerekir ki, milliyetçi tarihçilik 1930'lar Türkiye'sinde çağdaş Avrupa'da olduğu kadar yaygın ve inatçı değildi. Resmi ideoloji, tarih yazıcılığının her kesimin kontrol etmekten çok uzaktı. Bunun nedenleri vardır. Evvela resmi tarih görüşünün, tarihyazıcılığının her kesiminde etkin olmasını sağlayacak gerekli bir örgütlenmeye gidemediği, daha doğrusu gitmediği görülüyor.

12 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti (sonraki Türk Tarih Kurumu) sınırlı üyesi olan, kendi içinde yayın ve araştırmaları destekleyen bir kuruluştu. Örneğin bu cemiyet, üniversiteler üzerinde amir bir kurum olamamıştır. Nihayet Maarif Vekaleti, müfredat programı ve çıkarılan tek tip ders kitaplarıyla orta tahsil ve öğretmenler üzerinde uzun yıllara varan ideolojik bir denetim kurmuşsa da, yüksek tahsil kurumlarında ve bağımsız araştırma ve yayın merkezleri üzerinde aynı denetimi kuramamıştır. Kaldı ki resmi tarih görüşü de, tarihyazıcılığının karşılaştığı sorunlara sunduğu çözümler yönünden kesin ve saptanmış sınırlara sahip değildi.

Burada Cumhuriyet tarihinin sorunları ve yorumu üzerindeki tartışmasız tezlerin dışında, umumi bir tarih tezinin tutunamadığını ve böyle bir tezin de desteklenmediğini belirtmek istiyorum. Bizzat Atatürk'ün etrafındaki tarihçiler ve tarih meraklısı devlet adamları daima birbirine ters ve değişik yorumlar getirmişlerdir. Öyle ki öne sürülen tarih tezleri çoğunlukla bu çevrenin dışındaki kimselerce de tenkit edilebilmiştir. Mesela öne sürülmek istenen tarih tezlerinin törensel bir biçimde sunulduğu ilk Türk Tarih Kongresi'nde, resmi görüşün takdimcisi olarak bilinen Maarif Vekili ve Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti Umumi Katibi Reşid Galib'in uzun konferansı kongre üyelerinden Zeki Velidi (Togan) tarafından uzun uzadıya tenkit edilmektedir (Bkz. I. *Türk Tarih Kongre-*

si, Temmuz 1932, s. 99, 161 ve s. 167-174. Aynı tez Köprülüzade Fuat Bey tarafından bazı itirazlarla karşılanmıştı (s. 46)).

Bu dönemde Atatürk'e yakın çevrelerden biri olan kadro grubu değişik tarih tezleri ortaya attığı gibi, İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi grubu da bir başka uçta tarihyazıcılığı yapmaktaydı. Nihayet döneminin milliyetçi tarih atmosferine kapılarak, Japonya'nın Kubilay Han (yani Türkler) tarafından istilasını kaleme alan Hüseyin Cahid'i Yahya Kemal alaya almakta, "Burnumuzda Mohaç ve Viyana'nın barut kokusu varken bir beyhude fütuhat hikâyelerine ne gerek olduğunu" sormaktadır. (Yahya Kemal, *Tarih Musahabeleri* İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1975, s. 83-85.) 1927 yılında Fuat Köprülü, arkasından asistanı Abdülkadir (inan) Vakit gazetesinde ve diğer bir iki organda Yusuf Ziya'yı şiddetle eleştirirler (bkz. Mete Tuncay, Tek Parti, s. 300). Yusuf Ziya dünya uygarlığını Orta Asya'ya bağlayan, Apollon'u *Alp Oğlan* olarak açıklayan türden tezleri ve kitaplarıyla tanınıyordu. Bu gibi amatör tarihçiler bazen yönetici mevkide olsalar da, görüşleri resmiyet kazanmamış ve genel kabul görmemiştir.

Bir taraftan sağlam yöntemlerle yapılan tarihçilik yanında, amatör tarihçilerin güya filolojik-historik metotlarla kaleme aldıkları tezlere de rastlanıyordu, ama 1930'lar Türkiye'sinde tarihçilik; hukuk, felsefe, filoloji

ve diğer doğa bilim dallarının tersine kendi kendine, yani yerli bilim kadrolarıyla gelişmekteydi.

Bu yıllarda başlayan arkeolojik kazılar kısa zamanda beynelmilel alakayı celbetti ve 1930'larda faaliyete geçen Türk arkeolojisi 1940'larda 200"e yakın monografi, kazı raporu ve makale ile başarılı bir başlangıç yaptı. Halil Ethem Bey I. Türk Tarih Kongresi'nde, Osmanlı arkeolojisini aşırı derecede küçümseyen bir konuşma yapmıştır (I. Tarih Kongresi, s. 162). Osman Hamdi Bey ve haleflerine Türk arkeolojisi kuşkusuz çok şey borçludur. Ama arkeolojinin bir bilinç dalı ve örgütlü bir uğraş olarak kültür yaşamımıza girişi Kemalist dönemin başarısıdır.

Dönemin tarihçiliğinde ve tarih anlayışında göze çarpan bir diğer nitelik, çağdaş şovenizmden uzak bir tür enternasyonalizm değilse bile bir Anadolu patriyotizminin varlığıdır. Ayasofya'nın müze haline getirilmesi, Bizans eserlerinin restorasyonu, Anadolu kültürlerine Osmanlı Asar-ı Atika İdaresi'nden farklı bir gözle, adeta bir tür ulusalcılıkla sahip çıkılması bunun yansımalarıdır.

Belirttiğimiz gibi, Kemalist dönemde ulusalcı dürtülerle Ortaçağlar ve ilkçağ tarihine önem verilerek Osmanlı tarihinin ihmal edildiği sıkça tekrarlanmıştır. Ancak Osmanlı araştırmalarının en parlak döneminin bu yıllara rastladığını ve bilimsel Osmanlı tarihçiliğinin bu yıllarda temelinin atıldığını bilmek gerekir. 1930'larda *Tarih Semineri Dergisi, Türkiyat Mecmuası,* 1929'dan beri Türk

Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası gibi bilim dünyasında halen kullanılan başlıca periyodikler yayınlanıyordu. Nihayet 1937 Ocak'ında *Belleten,* romantik ulusçu ve amatörce kaleme alman tezlerden uzak, yayın hayatına başladı. Bunu *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* ve 1941'de *Tarih Vesikaları Dergisi* izledi. Dönem içinde tarihe aratan ilgi dolayısıyla *Resimli Tarih Mecmuası* gibi popüler yayınlar da çıkıyordu. Tarih bilimine ve bilgisine karşı bu tür bir yaygın ilgi, toplumumuzda ancak 1960'larda yeniden başlayacaktır.

Kemalist dönem tarihçiliğinin değişik bir yönü de dünya tarihine karşı duyulan ilgidir. Gerçi bu ilgi Meşrutiyet döneminde de mevcuttu, ancak şimdi dünya tarihine karşı belli yorum ve yaklaşımlarla ilgi duyulmaktadır. Avrupa ve dünya tarihine ait kitaplar sadece çevrilmekle kalmıyor, bazı konular bizzat yerli müellifler tarafından kaleme almıyordu. Burada yanlış veya doğru, dünya tarihi içinde Türklerin oynadığı rolü belirlemek endişesi ağır basıyordu.

Belirtilmesi gereken diğer bir nokta da, Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti veya diğer resmi kurumların Hunlar, Göktürkler veya diğer eski Asya Türkik kavimlerine değinen konularda yayınladıkları monografi ve makalelerin amatör romantik-ulusalcı yazarlara değil, fakat Wolfram Eberhardt, Laszlo Rasonyi gibi şöhretli ve ciddi bilim adamlarına ait olduğudur.

1930'larda çıkmaya başlayan *Belleten,* Türk tarihçiliğinin ilk ciddi ve uzun ömürlü süreli yayını olmuştur ve uluslararası kitap koleksiyonlarında nadide bir seri meydana getirmektedir.

Muhakkak ki 1933 Üniversite Reformu ve Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması Türkiye'de tarih, arkeoloji, müzecilik ve filolojide önemli bir atılımdır ve Osmanlı ilim müesseselerinin daha evvel geçirdikleri reform ve izledikleri tabii gelişim çizgisine rağmen uzun zaman başaramayacakları işlerdendi.

İlmi Osmanlı tarihçiliği ise bu dönemde "Köprülü Mektebi" olarak adlandırılabilir. Kuvvetli bir sosyoloji bilgisi ve yönteminin hâkim olduğu bu mektebin esasları, Lefebvre'in Annales mektebine dayandığından, üniversite ıslahatı sırasında diğer ilim şubelerinin tersine Edebiyat Fakültesi Türkiyat ve Tarih bölümlerine Alman bilginler sokulmamışlardır. Bu olay Türkiye tarihçiliğinin gelişimi yönünden, filolojik metotların zayıf kalması gibi bir sonuç getirmişse de, tarih biliminin izlediği yol için genelde hayırlı olmuştur. Ancak Ankara'daki tarih tezleri İstanbul muhitinde pek ilgi uyandırmadığından, Osmanlı tarihçileri 12 asır öncesi Türkiye tarihine, özellikle Bizans dönemine karşı gereken ilgi ve dikkati yöneltmemişlerdir. Bu lâkaydiyi Köprülü'nün ünlü makalesinde (bkz. "Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkın-

da", *Türk Hukuk ve İktisal Tarihi Mecmuası*, c.I, s. 165 vd.) görmek mümkündür. Daha 1931'de reddedilen bu mesele ve bu alandaki inatçı tutum, şüphesiz Osmanlı araştırmalarının zararına olmuştur.

Resmi tarihçilik, dönem boyunca hâkimiyetini ancak "tevhidi tedrisat" kanununun getirdiği sistem dolayısıyla monolit bir nitelik kazanan orta öğretimde kurmuş görünüyor. Yüksek öğretim kurumları ve bağımsız tarih yazıcılığında değişik yorumlann bulunması yöneticileri rahatsız etmemiştir. Hatta tartışma gerekli görülmüştür. Klasik Batı demokrasisine sahip ülkeler dışında Kemalist Türkiye'deki tarihyazıcılığı, bütüncül devlet sistemlerine göre çok farklı, çok renkli ve tartışmalı bir görünümdedir.

Burada "resmi tarihçilik" adı ile nitelendirilen tezlere değinmekte yarar var. "Orta Asya'dan Göç" teorisi, "Etrüsklerle Türkler arası kan bağı", "Eti Türkleri" gibi konular daha çok üniversite dışında kalanların veya amatör tarihçi politikacıların ilgisini çekmektedir. Ağaoğlu Ahmet, Prof. Yusuf Ziya (Üzer) veya "Türk ve Hind-Avrupa menşe birliği" üzerinde duran İsmail Hami Danişmend bu konularla uğraşan isimler arasında sayılabilir. Mesela A. Cevat Emre, Sümer Türklerinin yazıyı icat etmekle medeniyete yaptıkları hizmeti belirten yazılar yayınlıyordu. (Bu makaleler için bkz. Enver Koray *Türkiye Tarih Yayınlan Bibliyografyası 1722-1955*, İstanbul 1959.)

Bu tür faaliyetin kanımca iki yönde olumsuz etkileri oldu. Bunlardan birincisi, mahalli tarihçiliktir. Maarif Vekâleti kanalıyla bu tezlerden etkilenen taşradaki öğretmenler, kaleme aldıkları mahalli tarihlerde grotesk denecek hatalı yorumlar yaptılar. Troia'nın, Türklerin "Tur Ova"sından geldiğinin ileri sürülmesi gibi... Halkevleri de konularda gayretkeş yorumlar ve yayınlarda bulunmuştur. Örneğin Zonguldak havzasındaki kömürün Uzun Mehmet (?) tarafından bulunması gibi bir olay, bu sıralarda ortaya atılmış asılsız bir hikâyedir. (Bu konuda Amasra Ortaokul müdürü Necdet Sakaoğlu aydınlatıcı bir araştırma yapmaktadır.)

Cumhuriyet'in Maarif Vekâleti'nin bu konudaki etkisi en çok Cumhuriyet tarihi konusunda duyuldu. Bu konuda inkılâp Tarihi derslerinin Maarif Vekâleti'nin direktifi altında standart biçimde yazılan kitaplarla okutulması, yakın tarihe ait arşivlerin halen açılmaması ve en önemlisi, ciddi akademik tarihçilerin bu alana geç el atması gibi durumlar, standart bir yorumun uzun zaman tekrarına neden oldu. Yakın tarih konusunda ancak 1960'lardan sonra değişik yorum ve araştırmalara rastlanmaktadır. Ama bu yüzeysel görünümü bütün dönemin tarihçiliğini betimlemek için kullanmak yanlıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse Kemalist dönem her şeyden önce ilmi tarihçilik yapılması için Türk düşünce ve

bilim hayatına gerekli teknik bilgi ve donatımı sağlamış, devlet bütçesinden bu işe pay ayrılmasını gelenek haline getirmiş ve tarih tezleri konusunda sonraki dönemlerde görülmeyen serbest bir tartışma ortamı açmıştır. Nihayet Türk Tarih Kurumu'nun özerk bir statü ve bağımsız mali kaynaklarla kurulması, tarih biliminin özgürce gelişmesine imkân veren bir olaydır.

-5-

Avni Özgürel

Resmi Tarih ve Tarihin Resmi[1]

Ernest Renan, "Millet olmanın birinci şartı tarihi çarptırmaktır" diyor... İlk bakışta bu sözü elimizin tersiyle itmek, reddetmek kolay gibi gelir. Ama ulusal toplulukların gerçeğine baktığımızda bunu yapmanın o kadar da kolay olmadığını görürüz.

Piyasada Pakistan'ın 5000 Yıllık Tarihi diye bir kitap var. Oysa hepimiz biliyoruz ki, 1947'ye kadar değil Pakistan diye ülke/devlet, Pakistan kelimesi bile yoktu. Keza Japonya'da okul çocukları bu ülkenin II. Dünya Savaşı sırasında Çin'in Mançurya bölgesinde gerçekleştirdiği katliamdan habersiz, o askeri harekâtı "Japonya'nın Çin halkına yardım girişimi" olarak yetişiyorlar. Bir başka örnek yanı başımızdaki Sırbistan... Bosna'da gerçek-

1 Karizma Dergisi, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.31-36

leşen soykırımın onların gözündeki gerekçesi 1389'da Kosova'da Osmanlı Padişahı I. Murad karşısında uğradıkları yenilgi...

Örnekleri çoğaltmak mümkün... Türkiye'nin yakın tarihten misal vermek gerekirse I. İnönü Savaşı'nın askeri açıdan harp değil "keşif harekâtı" sayılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bizde itirazla karşılanan ve gerçeği yansıtmadığı manasında "Resmi Tarih" diye isimlendirdiğimiz yaklaşımın kaynağı Atatürk'ün 1927'de Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu ve "Nutuk" adı altında yayınlanan belgedir. Nutuk konusunda sanırım en doğru teşhisi rahmetli İsmet İnönü yapıyor. İkinci Adam kitabını yazarken "Paşa"yla hayli yakın çalışan Şevket Süreyya Aydemir ona Nutuk'ta yer alan ifadeleri araştırdığında zikredilen bazı olaylar konusunda zihninde tereddüt doğuran farklı durumlar olduğu hissine kapıldığını söylediğinde İnönü, "Nutuk tarihi değil siyasi bir belgedir" cevabını veriyor. Bunun manası açık. Nutuk, Milli Mücadele'nin bitmesi ve tüm rakiplerin tasfiye edilmesinden sonra, Cumhuriyet'in kurumsal açıdan inşa sürecinde, yakın geçmişe dair olayların mahiyeti konusunda gerçek ne olursa olsun Atatürk'ün "nasıl bilinmesini istiyorsa onu söylediği" bir belge.

Buna bakıp "olmaz öyle şey" demek ya da böylesi yaklaşımı "bize has" addedip zararlarından dem vurmak anlamsız. Zira ABD'den kıta Avrupa'sına kadar farklı dav-

ranan bir tek devlet yok. ABD'ye göre Kızılderili katliamı yaşanmadı; İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda ve diğerlerine göre sömürgeler günlük gülistanlıktı.

Kimin Resmi Tarihi Yok ki?

Yukarıda verdiğim örneklerden anlamış olmanız gerekir ki, "Tarih icat edilebilen" bir şeydir. Her ülke ya da bir ülkede iktidar gücünü ele geçiren her odak tarihi kendince yeniden yazdırabilir, yazdırmıştır da. Tarih, her zaman diktatör ya da ihtilal liderlerinin önemsediği bir konu olageldi. Nitekim bizde Osmanlı asırlarının ilk dönemlerinde yazılmış tarihlere bakın metihten, nadiren imadan başka bir şey bulamazsınız. Ahmed Cevdet Paşa'ya kadar tenkitli bir yaklaşım söz konusu olmamıştır. Cumhuriyet döneminde de Osmanlı asırları konusunda rejimin siyasi penceresi dışında bağımsız bir bakışa nadiren rastlanır. Her dönemde, günün kudret merkezinin telakkileri hâkim olmuştur. Devleti bir yana bırakın kurumların bile kendilerince icat ettikleri resmi tarihleri vardır. Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldızın hangi Türk devletlerini temsil ettiği konusu nasıl karmaşık ve zamana göre değişkense diğer kurumların geçmişe ilişkin söylemlerinde de efsane anlatımlara, abartılara, belgelerin anlaşılmak istendiği gibi yorumlandığı durumlara sıkça rastlanır.

Devleti bir yana bırakın dedim. Terör örgütlerini ele alın. Hepsinin kendi yapılanmalarının geçmişine dair bir

resmi anlatımının olduğunu görürsünüz. Türk solunun geçmişinde yer alan, eylemci hareketlerin ilk örneklerinde liderlik yapmış maruf kişilere her örgütün sırtını yasladığını biliyoruz. Bundan dolayı örneğin Deniz Gezmiş, Mahir Cayan gibi isimler hepsinin "resmi tarih" söyleminde yer almaktadır.

Dünyanın ve tabii Türkiye'nin en büyük şirketlerinin kurucularının hatıratlarını sadece maziye katkı olsun diye yazdıklarını sanırsanız yanılırsınız. Ünlü işadamları da başka pek çok özel sebep yanında özellikle servetlerinin kaynağı konusunda "herkesçe kabul edilmesini istedikleri izahı" ortaya koymak için kâğıda kaleme sarılıyorlar.

Dinlerin Resmi Tarihi

Öte yandan dinlerin de bir resmi tarihi olduğunu kabul etmemek elde değil. Öyle ki "dindarlar" bu söylemin dışında izahlara "sapkınlık" olarak bakıyorlar. Tevrat'ta Hz. Musa'nın cenazesinin anlatıldığını hatırlatarak eldeki "Ahdi Atik" nüshasının Allah'ın Hz. Musa'ya vahyettiği kitap olduğu konusunda tereddüt izhar etseniz Musevilerden tepki görürsünüz. Keza Hz. İsa'nın yaşadığına dair bilimsel kanıt bulmak için asırlardır uğraşan ve bu çabalarından sonuç alamamış olan Hıristiyanlara İncil olarak kabul edilen mevcut metinlerinin aslında siyer/hadis kitabı olduğunu söylediğinizde de hoş olmayan cevaplar işitebilirsiniz.

Hıristiyanlık havarilerin anlatımlarına, onlardan işittiklerini kendilerince süsleyerek nakleden ilk Hıristiyanlara dayalı olarak bir tür tarihi foto-roman işlevi gören ikonalar sayesinde yayıldı. Ve inanç "resmi kilise tarihi" üzerine inşa edildi.

Bu yazı kapsamında uzun uzadıya teferruata girmek istemiyorum. Ama İslam konusunda da özellikle Şia'nın yaklaşımı için benzer görüşler öne sürmek mümkündür. Sosyolojik olarak izah edilebilecek kimi siyasi hadiseler İslam tarihinde de zaman zaman dini mahiyet kazandırılarak izah edilmiştir. Hz. Peygamberin sağlığında ortadan kaldırdığı aile çekişmelerinin dini bir kılıfa büründürülerek onun vefatından sonra canlandırıldığını kim inkâr edebilir. Keza Şia cephesinde imamet konusunda efsaneler üretildiğini.

Sadece bu üç büyük din açısından değil Uzakdoğu dinleri açısından da tablo "resmi tarih" tanımlaması dışında görülemez. Buda'nın Konfüçyüs'ün hayatları gibi öğretileri de takipçilerinin nakillerinden ibarettir. Aksini düşünmek veya resmi anlatıma ters söylemler benimsemek o inanca mensup kişiler indinde küfürdür. Çok sayıda insan Dalai Lama misyonunun reenkarnasyon sayesinde asırlar öncesinden günümüze devam edip geldiğine inanıyor. Ve bu cemaat "ruhun kime geçtiğini" tespit amacıyla kendilerince makul "tarihsel işaretler"e itibar ediyor.

Resmi Tarih ve Gerçek

Aslında "Resmi Tarih" gerçeğin amaca uygun yorumu olarak da görülebilir. Hakikat tek ise de, tıpkı aynı sıvının içine döküldüğü kabın şeklini alması gibi, tarih de anlatıldığı kalıbın görüntüsünü yansıtır. 1917 ihtilali kimilerine göre Rusya'da tarihin muhteşem şahlanışı ve devrimdir; kimilerine göre de zorba komünist rejimin iktidarı ele geçirmesidir. Tıpkı, Türkiye'de Milli Mücadele sonrası sürece olumsuzluklar yükleyen ve muhalif tavırlarını sürdüren azımsanmayacak sayıda insanın var olması gibi.

Doğrusu kitleler "hakikatin" ne olduğundan ziyade onun ortaya çıkardığı hoşluktan etkilenmektedirler. Mao'nun Çin'de gerçekleştirdiği ihtilalin ve "Kültür Devrimi" adı verilen geçmişin imhası sürecinin başlangıçta uyandırdığı his coşkuyken; onun ölümünden sonra bu siyasetin resmen sonlandırılıp Mao'nun eşinin "vatana ihanet" suçuyla mahkûm edilmesi bundandır. Kitleler hakikatten çok onun sunuluş biçiminden, yani ambalajından etkilenmektedirler. Ve bunun sonucu olarak sır kabuğu düştüğünde çark geriye dönmektedir.

Etkileyici liderler topluma sundukları önerinin ya da projenin tarihi misyonun icabı olduğunu söylerken bunun gerçekle ne oranda örtüştüğüyle alakalı değillerdir. Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal ederken bu toprakların tarihsel olarak Irak'ın parçası olduğu iddiasındaydı. Bunu söylerken Irak'ın devlet olarak 20. yüzyılda ortaya çıktığını

gözardı edip, 12. yüzyılda tarih sahnesinden silinmiş Abbasi Devleti'nin devamı misyondan söz ettiğini sanmayın. Saddam tarihsel olarak kendisini 10-13. yüzyıla yaslamanın yetmeyeceği düşüncesiyle Asur Krallığı'nın mirasçısı olduklarını söylüyor ve kitleler onun bu söylemine inanıyordu. Yunanlıların kendilerini "Grek halkının ve uygarlığının" devamı saydıkları gibi günümüz Mısırlıları da alakaları olsun olmasın kendilerini çağlar öncesinde yaşamış Mısırlıların ahfadı gibi görüyorlar.

Bu yakıştırmaya Kürt halkından millet çıkarmaya azimli araştırmacıların "mazi arayışı" gayretiyle Med Krallığı'ın keşfedişlerini de örnek gösterebiliriz. Yakın zamana kadar ısrarla üzerine gidilen bu tez yapılan bilimsel araştırmalarla tekzip edildiğinde birden bire ve hiç söylenmemişçesine terk ediliverdi.

Biliyorsunuz Hitler de ari ırkın köklerini araştırmak için Orta Asya'ya kadar araştırma heyetleri göndermiş, bu araştırma sırasında göze çarpan Kürtlerin "Ari ırkın batıya göç sırasında kaybolmuş kolu" olması ihtimali ciddi ciddi bilimsel raporlara dökülmüştü.

Resmi Tarihin Zararı

Bugün Türkiye'nin başucuna asılı duran "Ermeni Soykırımı" iddiası tipik bir "resmi tarihin zararlı olabileceğinin" örneği olarak durmaktadır. Nitekim günümüz Ermenilerin neredeyse tamamının 1915'te ne olduğuyla ilgi-

si yoktur. Soykırıma uğradıklarına inanmakta, mağduriyet duyguları sebebiyle Türklerin cezalandırılması halinde teselli bulabileceklerini düşünmektedirler. Oysa Türkiye gerek "resmi" olarak gerekse toplum vicdanında 1915'te böyle bir soykırım yaşanmadığı inancındadır. Hakikat bir kere yaşanmış ve tekrarlanması mümkün değilken, aynı şey nereden bakıldığına bağlı olarak nasıl bu kadar farklı algılanabilir, sorusunun cevabı "resmi tarih" aynasındadır. 1920'de batılı devletlerin inceleme heyetleri ve yargı makamlarına bu iddialar intikal etmiş ve soykırım suçunun işlenmediğine karar verilmişken, bugünün dünyasında Ermenilerin sesine kulak vermek uluslar arası siyasetin taleplerine uygun düşmektedir. Dolayısıyla tarihin yeniden yazılması ya da restorasyonu yoluna gidilmiştir. Ve ilginç olan bunu yaparken kimsenin hakikati aramak istememesidir. Hatta aksine, kimi ülkelerde Türk tezleri lehine kanaat açıklamak yani bir bakıma gerçekte ne olduğunu araştırmak yasaktır.

Bu konuda Türkiye'ye en fazla mesafeli ülke durumundaki Fransa, Cezayir ve Ruanda'daki soykırım sorumlulukları hatırlatıldığında resmen Geçmiş olayları tarihin araştırmasına terk etmek, bugünün siyaset sahnesine taşımamak düşüncesinde olduğunu açıklamıştır.

Öte yandan Türkiye I. Dünya Savaşı sırasında Arapların Osmanlı'ya "ihanet" ettiği kanısındadır. Bunu söylerken kimse o dönemde Cemal Paşa'nın Şam'da ayaküstü

kurduğu mahkemenin aldığı karakuşu kararlarla onlarca Arap aydınının idam edilmesinin hata olduğunu düşünmemektedir. Keza, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Romenler bağımsızlık talebiyle İstanbul'un karşısına çıktıklarında hareketlerinin "isyan", Araplar aynı tutum içine girdiğinde hareketlerinin "ihanet" olarak nitelendiğinin de cevabı yoktur. Bunu söylerken Arapların hareketini olumluyor değilim. Ama gerçek o ki, Arap coğrafyasında Şerif Hüseyin hareketi dışında neticeyi tayin edecek çapta bir ihanet odağı da yoktur. Türkiye'de benimsenen tarih kabulünü Milli Eğitim Bakanlığı'nın müfredat programında yansıyan yaklaşım olarak kabul edersek, dönemlere göre değişmekle birlikte "seçilmiş kişi ve olay" ekseninde bir benimsemenin var olduğunu görürüz.

Örneğin Orta Asya Türk tarihi, destanlar dönemi gerçeğin ne olduğu fazla önemsenmeksizin resmi açıdan kabul görmüştür diyebiliriz. Bu bağlamda Moğol tarihi dahi Türk tarih anlatımına dahil edilebilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sultan Alparslan ve Fatih dışında Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları neredeyse anılmaz. Yavuz Sultan Selim, Kanuni, Mimar Sinan, Köprülü Mehmed Paşa gibi şahsiyetler çevresinde oluşan müspet yaklaşım 1950 sonrası belirginleşmiştir. Öncesinde geçmişin "Güneş Tarih Teorisi"ne göre şekillendirilmeye çalışıldığını biliyoruz. Yeryüzündeki pek çok milletin Türk kökenli olduğu düşüncesine dayanan –Amerika kıtasındaki Mayaların dahi

Türk kökenli olduğu kanıtlanmaya çalışılıyordu –bu yaklaşım neticesinde çağlar öncesi Anadolu'da yaşamış halklar Türk soylu kabul edildi. Güneş Tarih Teorisi'nin ikizi "Güneş Dil Teorisi"ydi. Ve bu da bütün dillerin Türkçeden neşet ettiği fikrinin ürünüydü. Yazının başlangıcında ifade ettiğim "Tarih icadı" bir döneme hastı ve zamanla terk edildi. Ama revaçta oldu, dönemin "Resmi Tarih"i buydu ve aleyhinde düşünce açıklamak bir bakıma hainlik gibiydi.

Kızıl Sultan- Ak Sultan

Türkiye "Resmi Tarih" konusunda gel-gitler yaşayan bir ülke. Şimdilerde ideolojik ayrışmaların keskinleştirdiği hatlar nispeten yumuşamış görünüyor: Dolayısıyla Osmanlı'ya özellikle de dönemlerine damgasını vurmuş isimlere eskisi kadar keskin taraftarlık ya da muhalefet yok. Bunun bir örneği Sultan II. Abdülhamid. Otuz üç yıl saltanat sürmüş bu padişahın iktidar yıllarına ilişkin sağlıklı değerlendirmeler yapılmaya başlansa da, ona batı dünyasında yakıştırılan, ama Türk aydınlarının bir kısmının da benimsediği "Kızıl Sultan" nitelemesi hâlâ revaçta. Buna karşılık taraftarlarınca benimsenen "Ak Sultan" sıfatı da.

Aslında kendi döneminde Abdülhamid aleyhtarlığının temel sebebi bıkkınlıktı. Bir yılda üç padişahın değiştiği dönemden sonra 33 sene devam eden saltanat sergile-

diği icraat bakımından ne denli başarılı olursa olsun bıktırıcı gelmişti.

Abdülhamid taraftarlığı veya karşıtlığı çağdaşı bürokratları da konumlandırmakta kullanılan bir ölçü oldu. Örneğin Mithat Paşa kimine göre "hürriyet kahramanı" kimine göre "hain"di. Keza İttihat Terakki Partisi yöneticileri de... Cumhuriyet döneminde Abdülhamid'le ilgili tavır belirgin şekilde "resmi aleyhtarlıktan" ziyade "resmi soğukluk" diye tanımlanabilir. Dönemin "resmi haini" Sultan Vahideddin'di ve Abdülhamid onu bastıracak bir karşı tavrın muhatabı olmadı. Ama Abdülhamid, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen açılımların tamamı üzerinde araştırma, ön hazırlık yapmış olsa da sempati duyulan bir sima olmadı.

Sonuç

Netice olarak herhalde şunu söylemek doğru ve mümkün... Bireyler olarak insanlar bile kendi geçmişlerim anlatırken az-çok değişiklikler yapmak; şık düşmeyecek unsurları ayıklayıp yaşandıkları dönemde fazla pırıltılı olmasa dahi övülmeye değer hususları öne çıkarmak eğilimindeler. Dolayısıyla içinde yaşadığımız ve ulusların açık yarışı halinde geçen bu dönemde devletlerin farklı bir tavır içinde bulunmasına şaşırmamak lazım. Ancak devletlerin resmi tavırlarından bağımsız olarak aydınların ger-

çeğe yaklaşımının önemli ve geleceği belirleyici olduğunu düşünüyorum.

İfade hürriyeti ve demokrasinin önemi de burada. Devletlerin tavrının insanların zihnini esir aldığı dönemleri yaşadık. Aydınların bu kuşatmaya katıldığı dönemleri de biliyoruz... Bunun örnekleri sadece Türkiye'de değil dünyada da hayli fazla. Önemli olan buna rağmen özgür düşünebilen, geçmişi ve günü güç alanları dışında irdeleyebilen aydının varlığı. Bu aydının mutlaka "doğru"yu keşfetmesini "doğruyu işaret etmesini" önemsiyor değilim. Eski dilde aydın yerinde münevver sözcüğü vardı. Nurlanmış manasında. Yani hem bilgiyle hem ilahi kutsanmışlıkla nurlanmış kişi. O münevverin yanlışına da razı olduğumu söylemek istiyorum. Zira bilirim ki, 'yanlış' başkasının değil o münevverin kendi düşüncesinin neticesidir...

-6-

Ömer Lütfi Mete

Resmi ve Sivil Körlüğümüz[1]

Türkiye'nin pek çok konu gibi, yakın tarih meselelerini de salim kafa ile derinlemesine araştırıp tartışamadığı bilinmektedir. Bu durumun biricik sorumlusunun da 'devletin resmi ideolojisi' olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat vardır. Ancak pek çok yargının hayli kolaycı bir yaklaşım olduğu ve şiddetle sorgulanmaya muhtaç bulunduğu da açıktır. Zira tarihi hakiki bilimin dürüst çabalarına emanet edemeyişimizin tek sebebi resmi ideoloji değildir. Resmi ideoloji ile savaşan başka ideolojiler ve ayrıca dış merkezli stratejik dalgalar da bu alanda çok etkin birer engelleyici durumundadır.

Uluslaşma sürecini tamamlayamamış bir toplumda bu ve benzeri konuların sağlıklı biçimde tartışılmasını engelleyen ruhsal etkenler sürekli kutuplaşmaya yol açmak-

1 Karizma Dergisi, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.95-97

ta, böylece bilim iklimi oluşmamakta, önyargısız araştırma kültürü gelişmemektedir. Daha açık bir deyişle, yakın tarih konusunda 'bağcıyı dövme' arzusu 'üzüm yeme' amacına baskın çıktığı için gerçeklerle palavralar birbirine karışmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde daha çok 'irtica' kelimesi ile tanımlanan, hakiki veya farazi karşıtlarla mücadele dürtüsü, yakın tarihin gerçeklerini çok sıkı bir resmi süzgeçten geçirme ihtiyacını doğurmuştu. Bu durum toplumda bilimsel bir tarih yazımına imkân bırakmadığı gibi, resmi yaklaşımı gerekli görenlerin hiç arzulamadığı bir sonuca da yol açmış, belki de 'resmi tarih' kadar eksikli veya yanlış bir sözde 'sivil tarih' yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Daha sonraları bölücü fitne ile birlikte 'resmi tarih' konusuna tepkici tavır farklı bir boyut kazanmış, üstüne AB üyeliği macerası da binince cephe bayağı genişlemiştir. Karşıtlar yalnızca 'irticacı' diye nitelenen çevreler olmaktan çıkıp genişleyince resmi tezleri savunanlar ciddi bir zaaf yaşamaya başlamışlardır. Açıkçası bu sefer galibiyet, irticacılara karşı elde edilenler kadar kolay gerçekleşmemekte, dışarıdan destekli resmi tarih karşıtlarına pek diş geçirilememektedir.

İlginçtir ki, son dönemlerde bölücü kadrolar ve genellikle onların çizgisinde tavır ve söylem geliştiren bir kısım Avrupalı siyasilerin ve aydınların, Cumhuriyet'in 'resmi tarihi' ile kavga edenler safına katılması durumu bili-

min lehine değiştirmiş değildir. Ayrıca, 'irtica' konusunda 'resmi tarih' çevreleri ile aynı görüşte olan bir kısım Atatürkçü ve kökten batıcı aydınların da karşıtlar cephesinde yer almaya başlaması dengeleri bilimci tarih anlayışı lehine geliştirmeye yaramamıştır. Aksine cephenin genişlediği bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olmakla 'resmi tarih' yaklaşımına eleştirel bakmak neredeyse eşanlamlı hale gelmiştir. Sonuçta, yakın tarihimizi –görünürde– bilimsel bir heyecanla daha özgürce sorgulamak isteyenler, ters tepkime yüzünden 'resmi tarih' yaklaşımını güçlendirmek durumunda kalmışlardır. Kısacası, 'bağcıyı dövme' dürtüsünün ağır bastığı izlenimi yaygınlaştığı için, resmi tarih yaklaşımına tamamen bilimsel kaygı ile itiraz edenlerin pek çoğu, aynı cephede konuşlanmış görünmemek için eleştirilerini yutkunmaktadırlar. Bu da Türkiye'nin tarih bilimi üretmesini daha zorlaştırmıştır. Şimdi sorun sadece 'resmi tarih'in eksik ve yanlışları değil, onunla birlikte güya bu yaklaşıma karşı çıkanların yol açtıkları sözde 'sivil tarih' cereyanından kaynaklanmaktadır.

Ortaya çıkan hakiki tarih körlüğünü somut bir örnekle anlatmak, Türkiye açısından talihsizliğin boyutlarını belirlemek bakımından kestirme bir yöntem olabilir:

Muhafazakâr bir çevrede yetiştiğim için çocukluğumda Atatürk'le ilgili çeşitli olumsuz sözde 'sivil tarih' verileri ile donatılmışımdır. Bu verilerden biri de Gazi'nin

'kör' olduğuna ilişkin söylemdir. Hatta bazı çevrelerde ondan hakaret amacıyla sadece 'kör' diye söz edildiğini bilenler bilir.

Yıllar geçip de çeşitli vesilelerle Atatürk ve dönemi hakkında farklı okumalara imkân bulup da özellikle bu körlük iddiasına ilişkin çarpıcı bir gerçeği fark edince adeta büyük bir bilimsel keşif heyecanı yaşamıştım.

1911'de İtalyanların işgal ettiği Trablusgarp ve Bingazi'deki destanlık mücadelenin en önemli tarih malzemelerinden birini oluşturan General Fuat Bulca'nın hatıralarını okuduğumda, kimilerinin hakaret maksadıyla kullandığı 'kör' sıfatının gerçekte Gazi'nin en büyük kahramanlık belgelerinden biri değerinde olduğuna hükmetmiştim. Bu öyküyü sağlıklı biçimde değerlendirebilmek ve duyduğum keşif heyecanının, resmi tarih-sivil tarih tartışması açısından anahtar niteliğini belirlemek için Trablusgarp ve Bingazi mücadelesinin kısa bir özetini aktarmak zorundayım:

> İtalyanların uzun süredir göz koydukları Bingazi ve Trablusgarp'ı işgal etmeleri üzerine Enver Bey aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu 16 serdengeçti arkadaşı ile birlikte Libya'ya gider. Burada Şeyh Sünûsi'nin dervişlerinden oluşturdukları gönüllülerle İtalyanlara karşı bir mücadele başlatırlar. Bir avuç kahraman, 150 bin İtalyan askerini perişan eder, yirminci yüzyılın ilk büyük desta-

nını yazarlar. O kadar ki, arkalarında donanmanın ateş gücü olması bu bir avuç kahramanımız orada İtalyanları denize dökecektir. Bunu başaramazlar, ama sahil şeridine hapsederler. Meşhur Ömer Muhtar filmi, bu destanın devamıdır. Libya lideri Kaddafi'nin yaptırdığı o film özellikle Enver Bey ve arkadaşlarının yaptıklarını yok sayarak atlamış, ülkesinin bağımsızlığına giden yoldaki Türk damgasını unutturmak istemiştir.

İşte bu savaşın ilk günlerinde Mustafa Kemal Bingazi'de bir çatışma sırasında, sokak sokak beylik tabancasıyla vuruşurken sekerek gözüne isabet eden bir kurşunla yaralanmış, o bir avuç kahraman arasında bulunan arkadaşı Eşref Kuşçubaşı tarafından Viyana'ya tedaviye götürülmüştür.

Şimdi bir an düşünelim:

Bir kahramanın şahsi şeref sicilinde altın bir levha olarak kaydedilecek böylesi yaranın bıraktığı izi kim neden tarihten saklar?

Bu bir eksiklik midir?

Bu bir kusur mudur?

Bu bir ayıp mıdır?

Ne var ki, Atatürk'ün burada, sürekli çekişme ve rekabet halinde bulunduğu Enver beyin emrinde görev yapmış olması, kraldan çok kralcıları ne hikmetse rahatsız et-

miştir. Bu yüzden de Trablusgarp destanını resmi tarihin sayfalarından hak ettikleri yeri almamıştır. Böylece sokak sokak vuruşurken yaralanmış bir kahraman gazi imajının çarpıcılığı bile heba edilmiştir. Sonuçta karşıtlar bu kutsal yarayı istismar ederek Atatürk'e hakaret amacıyla kullanmışlardır.

Tarih körlüğümüzün mimarları Atatürk'ü tanrılaştırma kadrosudur.

-7-

Mehmet Şevket Eygi

Resmi Tarih Üzerine Birkaç Not[1]

Halide Edib Adıvar "Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri" adlı kitabının 166'ncı sayfasında şöyle yazıyor:

> Maziyi unutturmak için en kuvvetli iki âmilden biri tarih öğretimi, öteki dili değiştirmektir. Tarih öğretmenini keyfe tabi tutar, birkaç nesil boyunca dil de bir milletin harsını [kültürünü], birikmiş sanat ve fikir eserlerini anlayamayacak kadar değiştirirseniz, mazinin *yalnız* kötü taraflarıyla değil, *milletin* köklerini teşkil eden taraflarını koparır atarsınız. Bu gayeyi güden iki totaliter rejim, yani Rusya ile Almanya, daha fazla tarih öğretimi ile istedikleri kadar oynamışlardı. Dil meselesini ele alan Almanya, birçok Alman münevverlerinin anlattıkla-

1 Karizma Dergisi, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.65-68

rına göre, dil meselesine bizdeki kadar resmî bir şekilde müdahale etmemişti.

Halide Edib çok zeki, çok kültürlü ve çok cesur bir kadındı. Kurtuluş Savaşına sırtında çarşafı olduğu halde katılmış, "Halide Onbaşı" diye nam salmıştır. Millî mücadeleden sonra Ankara iktidarı ile anlaşamamış, Türkiye'yi terk etmiş, yıllarca İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde hocalık yapmış, İngilizce kitaplar yazmış, nice zaman sonra Türkiye'ye dönebilmiştir.

Bazıları fikrine katılmayacaklardır ama ben kendi kendime "Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra keşke Halide Edib, İslam tarihin ve İslam dünyasının ilk kadın başbakanı olsaydı..." diye düşünürüm.

Evet, Halide Edib'in dediği gibi Hitler Almanya'sında ve Stalin Rusya'sında olduğu gibi bizim yakın tarihimizde Türk Lisanı ve Türk Tarihi üzerinde büyük devlet müdahaleleri olmuştur ve bunlar Almanya'dakinden ve Rusya'dakinden daha şiddetli olmuştur.

Yirminci asrın başlarında Osmanlı veya Batı Türkçesi 200 bin kelimelik çok zengin bir edebi lisandı. Bu 200 rakamı abartılı görünmesin. Bugünkü Fincede bile bu miktarda kelime bulunmaktadır. Şu anda Türkiye halkı günlük şifahi Türkçeyi iki-üç yüz kelime kullanıyor. Yazık Türkçede ise yirmi bin kadar kelime kullanılmaktadır, onların da çoğu ilmî terimlerdir.

Lisan ikiye ayrılır:

1) *Şifahî iletişim dili.* Bunu için okula gitmeye, öğretmenlerden okuma yazma öğrenmeye lüzum yoktur. Her çocuk anadilini annesinden, babasından, ailesinden ve çevresinden öğrenir ve iletişim ihtiyaçlarını giderecek kadar bunu konuşur ve kullanır.

2) *Yazılı-edebi kültür lisanı.* Bir millet, bir ülke, bir devlet için önemli ve hayati olan budur, işte yakın tarihimizde bu ikinci Türkçe tahrip ve berhava edilmiştir. Dilimiz o hale getirilmiştir ki, Türkçenin en sade örnekleri olan Ömer Seyfeddin hikâyeleri, Reşad Nuri'nin veya Yakup Kadri'nin romanları bile on yılda bir "sadeleştirilerek" yayınlanmaktadır. Sadeleştirmek ne demektir? Türkçeden Türkçeye tercüme demektir. İşte bu hale gelmişiz. Fransa'da biri kalkıp Balzac veya Zola'nın romanlarını sadeleştirmeye teşebbüs etse ona deli derler.

Bir insan anadilini ne kadar biliyorsa o kadar insandır, o kadar kültürlüdür, o kadar medenîdir, o kadar aydındır. Çok okumuş, çok kültürlü, ufku çok açık, çok münevver bir zatı düşünelim. Bu zat müessif bir trafik kazası geçiriyor ve hafızasını, konuşma kabiliyetini yitiriyor. Hastaneden çıktıktan sonra bütün biyolojik yetenekleri yerindedir, ama onda hafıza ve lisan yoktur. Yiyor, içiyor, yatıp uyuyor, cinsel fonksiyonları çalışıyor, bedeni gücü yerindedir... Lisan ve hafıza olmazsa bu adam ne işe yarar? Bir işe yaramaz. O artık bir enkazdır.

İşte, yakın tarihimizde Türkçe üzerindeki manipülasyonlar bugünkü toplumuzu bu adamın durumuna düşürmüştür. Bir insanda hafıza ne ise, bir toplumda tarih odur. Bizde tarihe de çok müdahale edilmiştir. Yeni insanlar, yeni Türkiyeliler, yeni bir toplum "yaratmak" istiyorlardı. Sonunda ortaya ucubeler çıktı. Hafızasını yitirmiş bir fert ne ise, tarihini yitirmiş bir toplum öyledir.

Şu anda ülkemizde iki tarih var:

1) *Gerçeklerden uzak, fabrika edilmiş, düzmece, mitolojik, ideolojik, yapay (suni) tarih.*
2) *Dışlanmış, üvey evlât muamelesi gören gerçek tarih.*

Dünyada tarihi olmayan toplumlar vardır. Yahut da bazı milletlerin, ülkelerin, toplumların tarihleri pek cılızdır. Biz Türkiyelilerin tarihi ise, Osmanlı cihan-devlet dolayısıyla son derece engin ve geniştir. Tarihimize yapılan müdahaleler sonucu ortaya nasıl bir tablo çıkmıştır?

a) Ecdadımıza, atalarımıza, milli kahramanlarımıza sövülmüş, sayılmıştır.
b) Onların yerine sahte ve suni kahramanlar çıkartılmıştır.
c) Mazi alabildiğine kötülenmiştir.
ç) Birtakım tahribat ve olumsuz işler iyiymiş, faydalıymış, zaruri imiş gibi gösterilmiştir.

d) Hiçbir suçu olmayan tarihi şahsiyetler haksız yere karalanmış ve mahkûm edilmiştir.

e) Millî kimlik, milli kültür ve millî kişiliğin temel taşı olan tarih bu şekilde müdahaleye ve manipülasyona uğrayınca toplumsal çözülme başlamış, menfi tarih eğitiminin tesirlerine kapılan bir kısım halk ve gençlik yabancılaşmıştır.

2005 Türkiye'sinden

bazı kestiler sunmak istiyorum:

- İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'taki anıtsal (abidevi) kapısının altından her gün geçen bir profesöre soruyorsunuz: Efendim bu kapının üstünün orta tarafında mermer üzerine hak edilmiş Türkçe büyük bir yazı var, onu okur musunuz? Adam şaşırıyor ve "O eski yazıdır, ben onu okumasını bilmem..." diyor. Ne garip manzara... Türkiyeli bir profesör, kocaman Türkçe kitabeyi okuyamıyor. (Bu kitabede "Daire-i umur-ı askeriyeye" yazılıdır, yani "Askerlik işleri Dairesi".)
- Yüksek tahsilden sonra doktora yapmış, sözde çok kültürlü bir Türk bayramda kabristana gidiyor ve orada dedelerinin ninelerinin kabir taşlarını okuyamıyor...
- Fransa'da Gallimard Yayınevi tarafından çıkartılmış turistik bir İstanbul ve çevresi rehberinde şöy-

> le denilmektedir: "Dili sadeleştirdiler, alfabeyi de değiştirdiler ve şimdi yeni Türk nesilleri dedelerinin mezar taşların okuyamıyor..." Aynı rehberde, bir sayfaya resimler konulmuş; Türklerin baş, el, göz işaretleriyle nasıl konuşmaya çalıştıklarını anlatıyor!..

İran'a yaptığım son seyahatte bize rehberlik eden Ani Hanım Şiraz'da şöyle bir cümle sarf etmişti:

> "İran'da her evde Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kitap olarak bir Şirazlı Hafız Divanı bulunur..." Hafız, İran edebiyatının dünyaca meşhur en büyük şairdir, 14'üncü asırda yaşamıştır. Biz Türklerin Hafız'ı Fuzuli'dir. 16'ncı yüzyılda yaşamıştır. Acaba Türkiye'de kaç evde Fuzuli Divanı bulunmaktadır? Kaç Türk Fuzuli'nin nefis şiirlerini, manalarını anlayarak ve kıraatten zevk ve haz alarak okuyabilmektedir? Medenî, kültürlü, münevver, yüksek bir Türkiyeli olmak için birkaç yüz kelimelik sokak, çarşı-pazar, iletişim Türkçesi bilmek yeterli olmaz. Fuzuli'nin şiirlerini anlayabileceksin ki, sana "Medenî Türkiyeli" denilebilsin...

Türk Lisanına ve Türk Tarihine Kimler Kıymıştır?

Kültürümüzün ve kimliğimizin bu iki temelini bizden görünen, bizim isimlerimize benzer isimlere sahip

olan, fakat gerçek kimlikleri itibarıyla bize yabancı olan, bizi sevmeyen bir zümre dinamitlemiştir.

Yakın tarihimizde Türkçülük ve Türk milliyetçiliği önderi ve bayraktarı geçinen bir kişi vardır. Bunu takma adı TEKİN ALP'tir. Buram buram Türk kokan, millilik kokan bir isim değil mi? Peki onun asıl ismi nedir? Moiz Kohen'dir!... Bu adam, Türklere Türkçülük öğrettiği kitaplarından birine "Kahr Olsun Şeriat!" başlıklı bir bölüm koymuştur. Şimdi anladınız mı vehbinin kerrâkesini?..

Biz Türkiyeliler edebi ve zengin lisanımıza ve gerçek tarihimize sahip çıkamazsak her geçen gün biraz daha kötüye gideceğiz. Bundan kimsenin şüphesi olmasın.

Bir milleti, bir toplumu, bir ülkeyi yücelten, güçlü kılan fabrikalar, yollar, barajlar, limanlar, havaalanları, gökdelenler, lüks otomobiller değildir. Onlar maddî zenginliklerdir. Maddî zenginliklerin ötesinde kültür, lisan, hukuk, medeniyet, mimarlık zenginliği ve temeli yoksa bunlar bir işe yaramaz.

Sayıları yüze yaklaşan üniversitemiz var. Geçen yıl uluslararası bir anket yapıldı, dünyanın 500 önemli üniversitesi seçildi. Maalesef listede bir tek Türk üniversitesi yoktu. Nice küçük ve orta ülkeler ve milletler Nobel veya benzeri ödüller kazandılar, ama Türkiye hâlâ bir tek Nobel kazanmış değildir.

Dünyada en az kitap okuyan millet bizimkidir. Japonya'da yılda fert başına 26 kitap düşüyor, bizde ise 6

kişiye sadece bir kitap... Kitapta, kültürde, eğitimde, sanatta çok geriyiz, ama cep telefonunda dünya birincisiyiz. Otuz ve otuz beş milyon cep telefonu varmış ülkemizde ve bu aletlere milletçe 35 milyar dolar vermiş.

Tarih konusuna dönelim: Vatansever, inançlı, milliyetçi aydınlarımız, kültürlülerimiz bu konuda gerekleni yapmışlar mıdır? Yapılabilecek bütün hizmetleri yerine getirmiş midir?.. Maalesef bu sorulara evet cevabını veremiyorum.

Türkiye'nin ezici çoğunluğun teşkil eden inançlı vatandaşlar yazık ki, kırsal kesim, gecekondu, varoş, köylü kültürü seviyesindedir genellikle. Ülkemizde, yüzde yüz olmasa bile yeterli miktarda fikir, basın, yayın hürriyeti var, ama bundan yaralanarak edebî lisanımızı, millî ve gerçek tarihimizi koruyamıyoruz. Bir inançlılar, üzerimize düşen vazife ve hizmetleri hakkıyla ve dosdoğru yapsak, ideolojik ve uyduruk tarih balonun birkaç yıl içinde söndüre-biliriz. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için sadece iyi niyet yeterli değildir, iyi niyetin yanında beş-altı yabancı dil bilen, dünyanın en parlak ve güçlü üniversitelerinin tarih bölümlerinden mezun olmuş, son derece ahlaklı, karakterli vasıflı, güçlü, üstün tarihçiler gerekir.

Yakın tarihimizle ilgili belgelerle dolu yabancı devlet arşivleri araştırıcılara, aradan elli veya yetmiş beş yıl geçtikten sonra açılmış bulunuyor. Bizim oralara yüz-

lerce ateş gibi zeki araştırıcı göndermemiz gerekir. Bunu yapabildik mi?

1924'te ülkeden kovulan ve 1944'te Paris'te sürgünde vefat eden son Halife Abdülmecid bin Abdülaziz Han hakkında şu anda elimizde tek ciddi bir araştır bile mevcut değildir. Hem tarihimizin tahrife uğradığından şikayet ediyoruz, hem de tahrifata karşı gerçek tarihi yazmıyoruz, yahut yazamıyoruz.

Hangi meşrepten veya görüşten olurlarsa olsunlar, bütün vatansever güçlü kişilerin, kuruluşların, vakıfların, cemaatlerin ebedî-yazılı zengin lisan ve gerçek tarih konuları üzerine eğilmeleri ve gereken hizmet ve faaliyetleri kısa zamanda başlamaları gerekmektedir.

-8-

Yavuz Bahadıroğlu

Osmanlı Padişahları Diktatör müydü? Siyasi ve İdeolojik Kalıplardan Tarihe Bakmak; Siyasi ve İdeolojik Kalıpları Kırarak Tarihe Bakmak[1]

"Resmî-gayri-resmî" çelişkisine ilk tasladığımda ortaokul öğrencisiydim...

Tarih dersimize de gelen okul müdürü, kendim gibi "edebiyattan anlayan" bir "deli" daha bulup okul gazetesini (duvar gazetesi çapında) çıkarmamı istemişti...

Hemen bir yardımcı buldum, iki arkadaş el ele verdik, güzel bir okul gazetesi oluşturup duvara astık...

Ne var ki, okuduğumuz tarih kitabını eleştirme gafletinde bulunmuştum. (O benim ilk başyazımdı.)

Temelde haklıydım elbet: Haklıydım, çünkü kitap Sultan Abdülhamid konusunu işlerken, onu tahttan indi-

1 Karizma Dergisi, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.37-52

renleri "vatansever" gösterip övüyor, ama Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi anlatırken, aynı kadroya "vatan haini" anlamına gelen ifadeler kullanıyor, bir bakıma yerin dibine batırıyordu.

Bu çelişkiyi satır satır kitaptan aktardıktan sonra, "Hangisi doğru? Bu insanların vatansever olduğumu mu, yoksa vatan haini olduğu mu?" diye sormuştum.

Duvar gazetemin ömrü, bu merakım yüzünden çok kısa oldu. Duvarda ancak yarım saat kadar kalabildi. Çarşıya kadar gidip döndüğümde, gazeteyi astığım duvarın boşluğuna çarpıldım. Meğer Müdür Bey, makalemi okur okumaz gazeteyi indirmiş, benim de bulunup odasına gönderilmemi emretmişti...

Bu, yazımı yayınlayan ilk gazetenin, idare tarafından kapatılması ve bir "fikir suçlusu" olarak, benim yönetim tarafından, ilk kez sorgulanışımdı. (Maalesef bunun sonu hiç gelmedi.)

Müdür Bey'in odasına girdim. Babacan yönleri de olan sert mizaçlı bir yöneticiydi. Beni karşısına oturtup önce biraz azarladı:

"Sana gazete çıkar dedikse ortalığı karıştır demedik. Sana mı kaldı devletin kitabını tenkit etmek (eleştirmek)?"

Sonra hafiften gülümsedi. Gözlerimin içine baktı ve iki satır öğüt verdi:

"Bak evlâdım, bu kafayla gidersen, hayatın boyunca başın beladan kurtulmaz. Soruların doğru, ama sorma.

Hele okulunu bitir, büyü, bir yerlere gel, bir baltaya sap ol; bunları "ondan sonra konuşur, yazarsın."

(Not: Aradan yıllar geçti; yıllar boyu okudum, yazdım, gazetecilikten emekliye ayrıldım, ama hâlâ inandığımı yaşayamıyor, düşündüğümü yazamıyorum. Hâlâ, "Sus, söyleme; söylersen başın derde girer!" diyorlar.

Üstelik yüzlerce yıldır böyle: Mehmed Âkif de "susturulmaktan yakınmış, Yunus Emre de...

Âkif, "Ağlarım ağlatamam, hissederim söyleyemem/ Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım!" diye inlerken, Yunus, "Derviş Yunus, sana 'söyleme' derler/ Ya ben öleyim mi, söylemeyince?" diye feryat ediyor.

Görünen o ki, düşünen insanların ortak derdi, düşündüğünü aktaramamak...

Dolayısıyla, paylaşamamak: Bu da düşünceyi çileye dönüştürüp düşünen insanı "çilekeş" yapıyor!

Üstad Necip Fazıl'ın, şiir kitabına "Çile" ismini vermesi boşuna değil: Düşünmek, bu ülkede "çile"dir!..

Hele bir de "aykırı" düşünüyor ve devletin "resmî" teziyle çatışıyorsanız, dünya cehennemi sizi bekliyor demektir: Yan ve öl!..

Yine de fikir öldürülemiyor: Yanması için ateşlere atılan fikirler, Nemrut ateşinden çıkan ibrahim misali, pişip olgunlaşarak daha güçlü bir şekilde geri dönüyorlar.

Şimdi gelelim, "resmî tarih", "gayr-i resmî tarih" (resmi olmayanı) çelişkisine...

Din ve tarih dahil her şey bir ikilem içinde ele alınıyor Türkiye'mizde. Bu yüzden hem her şey muğlak kalıyor hem de tartışmalar çabucak kavgaya dönüşüyor...

İdeolojinin (rahmetli Cemil Meriç'in deyişiyle, "deli gömleği") tuzağıdır bu toplumlara; biz galiba böyle bir tuzağa düştük!

Aslında resmi mülâhazaların giremeyeceği iki alan söyle deseler, tereddütsüz "din" ve "tarih" deriz. Hazin ki, en çok bu alanlara girmiş, görüş bildirmiş, hükümler vermiş...

Sadece totaliter rejimlerde rastlanabilen bu anlayış, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakasını hiç bırakmamış...

Tabii "ifrat" "tefrit"! doğurmuş. Her ifrat kendi alternatifini üretmiş. Meselâ, "resmi tarih"in (ki ders kitaplarında somutlaşır) "Kızıl Sultan" dediği Abdülhamid Han, alternatifinde "Ulu Hakan" olarak selamlanmış, resmi tarihin "vatan haini" ilan ettiği Sultan Vahdettin, (doğrusu Vahidüddin) "büyük vatansever" olmuş. Etraflarında saflaşmalar meydana gelmiş. İki tarafın bilgi sahibi olmadan kanaat sahibi olmuş fanatikleri, tarihi kişilerle olaylara salt tarih ilmi açısından yaklaşan dürüst tarihçiyi konudan uzak tutmuş. Dolayısıyla gerçek Abdülhamid'le gerçek Vahdettin, tarihimizin diğer bazı "gerçek"leri gibi, kaynayıp gitmişler.

Tarihe siyaset karıştırmanın tarihi, güncel ideolojik çatışmaların kaynağına dönüştürmenin böyle mahzurları oluyor. Ve bu mahzurlarla malul hale gelmiş milletler bir türlü dinlemiyorlar (Faşist ve komünist ülkeler örneğinde görüldüğü gibi).

Nasılmışız, Nasıl Olmuşuz?

Ünümüzde, Cumhuriyetin onuncu yılı münasebetiyle Maarif Vekaleti (bugünkü adıyla Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından Burhan Asaf ve Vedat Nedim Tör'e hazırlatılıp İstanbul Devlet Matbaası'nda basılmış (1933) bir kitap var. Adı: "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetine: Nasıldı, Nasıl Oldu?"

Yani, cumhuriyetten önce nasıldık, cumhuriyetten sonra nasıl olduk? Kitabın ikinci sayfasını açıyorum...

Bu sayfada Sultan ikinci Abdülhamid'le, Sultan Mehmed Vahidüddin'in fotoğrafları yer alıyor. Sultan Abdülhamid'in fotoğrafının alt yazısı şöyle:

"Uyanık gençliği boğan, zindanlarda çürüten Yıldız Baykuşu Kızıl Sultan Abdülhamit."

Sultan Vahidüddin'in fotoğrafının altındaki yazı ise şöyle: "Tahtını kurtarmak için memleketini satan Sevr simsarı vatan haini Vahdettin."

Oysa bugün gerçek tarihçi, Sultan Abdülhamid'in mazeretlerini biliyor.

Sultan Mehmed Vahidüddin'i ise, Anadolu'nun kurtuluşu için Mustafa Kemal

Paşa'yı görevlendiren irade olduğunu biliyor.

Bahis konusu kitabın aynı sayfasında bir de hüküm yer alıyor, deniyor ki: "Sultanlar, sarayların dört duvarı içinde soysuzlaşmış zulüm ve sefahat mirasyedileridir."

"Sultanlar", yani padişahlar arasında hiçbir ayırım yapılmadığına, bazıları hüküm dışı tutulmadığına göre, Yıldırım Bayezid'i, Murad Hüdavendigar'ı, Fatih Sultan Mehmed'i, Yavuz Selim'i, Kanuni Süleyman'ıyla, bütün Osmanlı padişahları, bu ilimsiz, insafsız ve vicdansız hükmün içine giriyor.

Evet, hüküm ilimsiz, insafsız ve vicdansızdır: Zira sarayın dört duvarı arasında ömür tüketen mirasyediler, nasıl olmuş da Niğbolu'da, Mohaç'ta, Varna'da zafer üstüne zafer kazanabilmişler?

Nasıl olmuş da, alınamaz denilen Konstantinniye'yi (İstanbul) alabilmişler?

Nasıl olmuş da Sina Çölü'nü aşıp Mısır'ı fethedebilmişler, Orduyu Hümayunu Viyana kapılarına götürebilmişler?

Bu hezeyannâmenin diğer sayfaları da benzer iftiralarla dolup taşıyor. Yine hiçbir ayırım yapılmadan, bütün padişahların astığı astık, kestiği kestik olduğunu, canları istedikçe insanların boyunlarını vurdurduklarını yazıyor.

Onlar için, "Kana susamış diktatörler" tabiri kullanılıyor.

Ayrıntıya girmeden, sözü de fazla uzatmadan şunu sormak istiyorum: Siyasi cinayetler bahsinde ülkelerin bugünleri pir u pak mıdır?

Padişahların diktatörlüklerine gelince: Tarihi kişiler ve devletler, yaşadıkları devirle değerlendirilir. Tarihe bugünün ölçüleri ve değerleriyle bakmak hem yanlış hem tarih ilmine aykırıdır. Olsa olsa siyasi bir bakış olur bu: Yanılma ve yanıltmaya dönük siyasi bir bakış...

Yazık ki Türkiye'yi yönetenler tarihe siyasi perspektiften bakmış, tabiatıyla da hem yanılmış hem de yanıltmışlar. Ders kitapları zamanla ayıklanmıştır, ama bütünüyle bilimsel temele oturtulamamıştır. Hâlâ Padişahların hiçbir kayıt altına alınmamış astığı astık kestiği kestik diktatörler olduğu işlenmektedir.

Bunun böyle olmadığına, en azından devirden devire, padişahtan padişaha değiştiğine örnek teşkil eden yüzlerce olaydan sadece birkaçını aktarmak istiyorum.

Fatih ve Mimar İpsilanti:

Biliyorsunuz, günümüzde haklı olan değil de güçlü olan davayı kazanıyor maalesef. Adliye hikâyeleri bunun örnekleriyle dopdolu. Haklı olan güçlü olacağına, güçlü olan haklı sayılıyor. Tabii düzenin çivisi git gide çıkıyor.

Oysa bu topraklarda, bize "diktatör" olarak tanıtılan padişahlar döneminde, haklı olan güçlüydü (Kuvvet haktadır formülü). Mahkeme karşısında padişahla sıradan "vatandaş"ın hiç bir farkı yoktu.

"Hisse" alınması dileğiyle, Fatih'le ilgili yaygın bir "kıssa"yı hatırlatmak istiyorum.

Rivayet olunur ki, Fatih Sultan Mehmed, adını taşıyan camiin inşaatında kullanılacak mermer sütunları kestiren Rum mimarlardan İpsilanti Efendi'ye kızıp elini kestirir.

Bunun üzerine İpsilanti Efendi, ilk İstanbul Kadısı San Hızır Çelebi'ye başvurur. Haksızlığa uğradığını belirtip, hakkının Padişah'tan alınmasını ister.

Kadı, Padişah'ı çağırtır. Padişah girdiğinde İpsilanti Efendi davacı makamında ayakta durmaktadır. Padişah "maznun" minderine bağdaş kurmak üzereyken, Kadı Efendi kükrer:

"Begüm, hasmınla mürafaai şer' olunacaksın, (Beyim, davacı ile yüzleştirileceksin) ayağa kalk!"

Padişah kalkar. Kendisini savunması istenince hata ettiğini belirtir. Kadı Efendi "Kısasa kısas" hükmünü verir: Hüküm gereğince Padişah'ın da eli kesilecektir.

Dinleyenler dehşetten ve hayretten dona kalmışlardır. Padişahın boyun bükmüş, hükme rıza göstermiştir. Durum o kadar alışılmışın dışındadır ki,

İpsilanti Efendi'nin eli-ayağı titremeye başlamıştır: Aklı başına gelir gibi olunca da, dehşete düşer, davasından vazgeçtiğini bildirir.

Kadı Efendi, "kısas" hükmünü "diyet"e dönüştürür: Padişah, Rum mimarın kestirdiği kolunun diyetini şahsi parasından ödeyecektir.

Mahkeme sona erip herkes çıktıktan sonra, Padişah, Kadı'ya döner: "Bak a Hızır Çelebi, bu padişahtır deyu şerife mugayir hüküm verseydin, şu kılıçla başını keserdim."

Kadı Hızır Çelebi minderini kaldırır, minderin altında duran demir topuzu Padişah'a gösterir:

"Siz de padişahlığınıza mağruren hükmü tanımasaydınız, billahi bu topuzla başınızı ezerdim."

"Siz emreyleyin efendim, biz kitabına uydururuz" diyen ve bin türlü zulme "kanun" ve "hukuk" elbisesi giydiren sözde hukukçulara, veyl!

Vezarette Kemalât Aranır

Resmi tarihe göre padişahlar milletin işiyle ilgilenmezler, milleti umursamazlar, sarayın dört duvarı arasında, milletten habersiz olarak zevk-ü safa içinde yaşarlar...

Bakalım öyle mi?

Fatih Sultan Mehmed, Mahmut Paşa'yı vezir-i âzamlıktan (başbakanlık) uzaklaştırdıktan birkaç ay sonra, tekrar aynı makama getirir...

Mahmud Paşa dayanamaz, Padişah'ın affına sığınarak, sebebini sorar: "Devlet aynı, Hünkâr (Padişah) aynı, fakir (kendisi) aynı; peki bu azledup tekrar nasbetmenun hikmeti n'ola?"

Padişahın cevabı ibret vericidir: "Arnavutluk'ta Nasuh Beyin ahaliye zulm ve gadr ittüğün duyduk. Eğer bundan haberin yoğ ise, memalik efalinden (memlekette olup bitenlerden) gaflettesün (habersizsin) dimektür. Haberin var da defi yolun tutmamış isen, (haberdar olduğun halde tedbir almamış-san) zulme rıza ittün sayılur. Ne gaflet, ne de zulm ile vezarette muvaffak olunamaz. Vezir olana kemâl (olgunluk-beceriklilik) lâzımdır. Vezarette kemalât olmazsa ümran ve imaret de olmaz. Seni anın içün azlettuk. Lâkin senden el-yak (daha lâyık) vezir bulamadığumuzdan tekrar nasb eyledük."

"Vezarette kemalât" bugün de, şiddetle özlediğimiz, ama nicedir göremediğimiz hasretlerimizden değil mi?

Adalet Mülkün Temelidir:

Bir ülkenin adaleti bozulursa, her şey bozulur...

Osmanlı bunu çok iyi biliyordu. Bildiği için de, adalet dağıtma konusunda, kılı kırk yarıyor ve Müslüman-gayrimüslim ayırımı yapmıyordu... Şu toleransa bakın:

Sırp Kralı Brankoviç, Ortodoks olduğu için Katolik olan Macar Kralı Hünyad'ın tehdidi altındadır. Hun-

yad, bir gün Sırbistan'ı fethedeceğini ve tüm Ortodoks kiliselerini yıkıp yerine Katolik kiliseleri yapacağını söylemektedir...

Sırplı yöneticiler Fatih'e başvurur: Sırbistan'ı Hunyad'dan önce fethetmesini, ama kiliselerini camie dönüştürmemesini rica ederler...

Fatih'in cevabı şudur: "Sırbistan'ı fethedince camiler kuracağız, amma Sırpların serbestçe dinî vecibelerini yerine getirmelerine de hassasiyet göstereceğiz."

(Bu vukuat "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi"nin Millet Kütüphanesindeki Emiri koleksiyonunda bulunan yazma nüshanın birinci cildinin 36. sayfasında detaylı biçimde, ayrıca Abdurrahman Adil'in "Hâdisat-ı Hukukiyye" isimli eserinin 1923'te yayınlanan 12. cüzünün 185-186. sayfalarında özet olarak mevcuttur)

Bugün bile ulaşılamayan inanç hürriyeti çizgisi, bir yandan Hıristiyanlar-la Müslümanların farkını ortaya koyarken, öte yandan, başörtüsünü dahi hazmedemeyenlere verilmiş bir ibret dersinin çağları aşan numunesidir.

Öyle bir adalet anlayışı inşa edeceksiniz ki, insanlar, neye inanırlarsa inansınlar eşit şekilde ondan faydalanabilecekler. Böyle bir örnek bugün hangi ülkede var?

Osmanlılarda vardı.

Şaşırtıcı Bir Özgürlük Belgesi: Amannâme

Fetihten hemen sonra Fatih'in İstanbul/Galata'da oturan Hıristiyan Ceneviz halkına hitaben yayınladığı "Amannâme" bugünün ileri demokrasilerini bile hayrete düşürebilecek bir "özgürlük belgesidir... Günümüz Türkçesiyle özetlersek:

"Biz ki, emir-i âzam Sultan-ı muazzam Murad Han oğlu Pâdişah-ı muazzam ve emir-i âzam Sultan Muhammed Han'ız! Yerleri ve gökleri yaratan Allah adına, büyük Peygamber'imiz Muhammed Mustafa Aleyhimüsselâm adına, yüce kitabımız Kur'an-ı Azimüşşan adına, Allah'ın yüz yirmi dört bin peygamberi adına, büyük babamız, babamız ve oğullarımız adma, kuşandığımız kılıç adına yemin ederiz ki, şehrin Katolik papazları tarafından, bizim Bab-ı Hümâyûnumuza mümessil olarak gönderilen rahiplerle Senyor Baraban Balios, Senyör Markiz Drifango ve tercüman Nikola Pelazoni'nin dileği üzerine, Galata halkının, bize tabî olan sair halklar gibi, âdet ve ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin veriyoruz.

Ahalinin barınakları, dükkân, bağ, değirmen, gemi, ticarethane ve sair mallarına dokunulmayacaktır. Ailelerine eskisi gibi sahip olacaklar, istedikleri gibi idare edeceklerdir. Ticaret mallarını mülkümüzün her tarafında satmaya izinlidirler. Karada ve denizde serbestçe seyahat edebilecekleri gibi, gümrük ve angaryadan da muaf tutulacaklardır. Bu kanun ve kaideler bugünden başlayıp ebe-

diyyen hükümran olacaktır. Biz onları, kendimizi korur gibi koruyup gözeteceğiz. Kiliselerinde diledikleri gibi âyin düzenleyebilecekler, papazlara ve arhontlara kötü söz söylenmeyecektir."

Günümüzden 550 yıl önce, Fatih Sultan Mehmed Han'ın, fethettiği beldenin yerli ahalisine (ki onlar Fatih gibi inanmıyor, Fatih gibi konuşmuyor, Fatih gibi giyinmiyor, Fatih gibi yaşamıyorlardı) verdiği temel hak ve hürriyetleri beş ana maddede özetlemek mümkündür:

1. İnanç hürriyeti,
2. İbadet hürriyeti,
3. Kıyafet hürriyeti.
4. Seyahat hürriyeti,
5. Ticaret hürriyeti,

Sizce hangi yönetim anlayışı daha insanî, ahlakî, vicdanî?

Ortaçağda fethettiği beldelerin toplumlarına insanî ve vicdanî haklarını bağışlayan Fatih Sultan Mehmed'in yönetim anlayışı mı, yoksa modern çağda, aynı müsamahayı kendi toplumunun bireylerinden dahi esirgeyen "çağdaş'^!) yönetim anlayışları mı?

Çocuklarımıza bu örnekleri okutmadık. Üstelik Osmanlı padişahlarının "diktatör" olduğunu söyledik dur-

duk. Ders kitaplarında onlardan bahsederken çok kere "Asarlar-keserler" dedik: "Yakarlar-yıkarlar, üstelik kimseye de hesap vermezlerdi" diye notlar düştük.

Oysa bir Şeyhül-İslâm (Zembilli Ali Cemali Efendi) Padişahın (Yavuz Selim) karşısına dikilebilmiş, "Seni kılıcımla doğrulturum" diyebilmiştir...

Bir Kadı, (ilk İstanbul Kadısı Sarı Hızır Çelebi) minderinin altına sakladığı demir topuzu (gürz) padişaha (Fatih Sultan Mehmed) gösterip, "Padişahlığına güvenip hükmümü dinlemeseydin billahi bu gürz ile başını ezerdim" diyebilmiştir.

Bir başka Kadı (Bursa Kadısı Emir Sultan) Yıldırım Bayezid gibi öfkesi burnunda genç bir Padişahı, "Namazlarını cemaatle kılmadığın için çıkan 'binamaz' söylentisini giderene kadar şahitliğini kabul etmiyorum" diyerek mahkemeden adeta kovabilmiştir...

Mağrur Olma Padişahım, Senden Büyük Allah Var!

Düşünün ki, son padişahlar bile cuma namazına giderken "talebe-i ulûm"dan bir grup, "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!" diye bağırırlardı.

Ve ders kitaplarında "diktatör" ilân ettiğimiz padişahların en büyüklerinden, en cihangirlerinden, en zorlularından biri, (Yavuz Padişah) "Hâkimü'l-Haremeyn" unvanı karşısında ürpertiler geçiriyor, dayanamıyor ken-

dini secdeye atıyor, sonra melûl-mahzun doğruluyor ve hutbedeki hatibe, "Hâkimü'l-Haremeyn değil, Hadimü'l-Haremeyn" (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı anlamında) diyerek kendi kendini Harem-i Şerifin hizmetkârı ilân ediyordu.

Hatırlar mısınız, Hazret-i Ömer şahsî gelirinden bir kısmıyla bir adam tutmuş, saçlarına ak düşene kadar bu adama her sabah sistemli şekilde, "Ya Ömer ölümü unutma, mahşeri unutma" diye bağırtmış, ahiretle arasına bu cümleyi köprü yapmıştı. Adaleti ile yalnız Müslümanları değil, Hıristiyan dünyasını bile teshir eden büyük Halife Hazret-i Ömer'in bu tutumuyla Osmanlı padişahlarının –ki, birçoğu aynı zamanda halife idi –Allah'a teslim oluş halleri ne kadar birbirine benzer.

Binaenaleyh, Osmanlı padişahları hiçbir zaman "mutlak" olduklarını kabul etmemişler, ettirmeye de çalışmamışlardır. Aksine, ulemaya tabi olmuşlar, büyük hesap gününü her zaman göz önünde bulundurmuşlar, bunu bir anolsun unutma korkusuyla "Talebe-i ulûmdan" bir grubu "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var " diye bağırtmışlardır.

Allah'ı bilen, Allah'a hesap vereceğine inanan kişi, hiç kuşkusuz ki, yaptığı her hareketin uhrevî ve dünyevî sorumluluklar getireceğine de inanır; böyle birisinin diktatör, baskıcı, hırsız, sorumsuz, asan-kesen biri olması mümkün müdür?

Kanunî Sultan Süleyman'ın, fetvaları bir sandıkta muhafaza ettiği ve zaman zaman sandığı göstererek, "Dinimiz müsaade etseydi bu sandıkla birlikte gömülmeyi vasiyet ederdim" dediği rivayet edilir. Ölünce, Şeyhül-İslâm nezaretinde sandık açılmış, verdiği fetvaları görünce Şeyhül-İslâm'ın gözleri yaşarmış, büyük mesuliyetinin ağırlığını bir kere daha yüreğinde duymuş, "Ah Süleyman! Sen kendini kurtardın, biz kendimizi nasıl kurtaracağız" demişti.

Keza, Kanunî'nin babası Yavuz Selim, hocası İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamura bulanmış kaftanı ölümüne kadar muhafaza ettirmiş, ölünce sandukasının üstüne örtülmesini vasiyet etmişti. Ve bu vasiyet aynen yerine' getirilmişti.

Maneviyat adamlarına ve maneviyata bu derece önem veren, Allah korkusunu bu derece içinde duyan, hesap gününü bu kadar canlı olarak hafızasında tutan, ölüme her an hazır bulunmaya bu kadar dikkat eden insanlar hakkında "diktatör" tanımlaması ne kadar akla yakındır?

Hukuk ve Padişah:

Şimdi de olduğu gibi, zaman zaman padişahlar arasında da hukuk dışına çıkanlar elbette olmuştur, ancak bu çok nadirdir. Genel olarak Osmanlı padişahları hukuka bağlıydılar.

Padişahların hukuka bağlılıklarını gösteren örneklerden, Kanuni Sultan Süleyman devrine ait iki örnek üstünde duracağım...

Kâğıthane'deki mesire yerlerine su getirmek isteyen Kanuni, bu işe Nikola isimli mimarı tayin eder ve işi sıkı tutmasını, acele etmesini ister...

Fakat bir sene kadar sonra tekrar mesire yerine gidince, hiçbir faaliyet olmadığını görüp çok kızar. Sadrazam'a döner:

"Bu ne menem iştir ki, buyruğumuz yerine gelmemiştir. Tiz Nikola'yı bulup huzura getir!"

Sadrazam gayet sakin bir tavırla cevap verir:

"Nikola hapishanededir Hünkârım."

Padişah, "Bu da ne demek oluyor?" gibisinden Sadrazam'ın yüzüne baka kalınca, Sadrazam olayı açıklar:

"Buralarda hükümetten izinsiz kazı yaptığını haber virduklerinden yakalanıp hapse atturdum."

Padişah'ın şaşkınlığına bu kez kızgınlık da eklenir: "Bu ne cüret! Buyruğumuz nasıl çiğnenir?"

Sadrazam ise gayet sakindir: "Hâşâ, maksat buyruk çiğnemek değildur. Hünkâr sizsiniz, velâkin Devlet-i Âliye'nin sadrazamı biziz; icra bizden sorulur. Padişahlarun bu işlere karışması töre değildur! Bunu değiştirecekseniz buyurun Mühri Hümâyunu alın." (Özetle, "Osmanlı Devîeti'ni yönetme sorumluluğu bana aittir.

Yetkilerime karışacaksanız, sadrazamlıktan istifa ediyorum")

Ve Kanuni, muhtemelen çok kızmakla birlikte, hukuki geleneklere teslim olur, hiç sesini çıkarmaz. İkinci olay daha enteresan, ama önce biraz ayrıntı vermemiz gerekiyor...

Osmanlı (ve tabii ki İslâm) hukukunda, vakıf malların kira bedelleri, her sene yeniden ayarlanırdı (ecr-i misil). Teklif edilen kirayı dükkân sahibi kabul etmezse dükkânı boşaltırdı. Bahsedeceğim olay da, işte bu konuda bir ihtilaftan çıktı...

Ayasofya Vakıfları'na ait dükkânların kira bedelleri vakıf tarafından bir miktar yükseltilir. Kiracılar itiraz edip mütevelliler kanalıyla Kanuni Sultan Süleyman'a müracaat ederler: "Vakfın son derece zengin olduğunu, dükkânların mevcut gelirinin giderlere fazlasıyla yettiğini, kira bedellerinin arttırılmasına gerek bulunmadığını, kendileri de Müslüman ve muhtaç oldukları için, vakfın bir miktar parasının üzerlerine geçmesinde dinen mahzur olamayacağını" öne sürerler.

Kanuni, merhameti öfkesine galip bir padişahtır, insanların mağdur olmasına da hiç dayanamaz. Mütevelli heyeti dinledikten sonra, kira bedellerinin bu senelik yükseltilmemesi için ellerine bir ferman verir. Mütevelli heyet, Padişah fermanını güle-oynaya Şeyhül-İslâm Ebüssuud Efendi'ye götürürler: Zira "ge-

reğinin yapılması" kaydıyla fermam kadılara tamim etme görevi ona aittir. Ebüssuud Efendi, fermanı okur okumaz itirazı basar:

"Bunu tamim etmezem. Padişah fermanıyla kira tespiti yapılamaz. Zira Padişah'ın emriyle nâmeşrû' (yanlış) olan şey meşru' (doğru) olmaz; haram olan nesne, ferman ile helâl olmak yokdur. Bu hususlarda emr-i şer'-i şerif (dinin emri) budur. Şer'i hükümlere vâkıf iken onları ketmetmek, Kur'an'da-ki bir ayetin tehdidine maruz kalmaktır."

Durum Padişah'a arz edildiğinde, koca Kanuni boynunu büküp içini çekerek şöyle der: "Şeyh'in sözü haktır!"

Osmanlı Devleti'ni, kendi çağının önderi ve örneği yapan şey, işte bu kılı kırk yaran hukuk anlayışıydı. Hukuka önce padişahların uyma zorunluluğu vardı. Ama siyaseti "tarih" zannedenlerle tarihe ideolojik kalıplarla yaklaşanlar, bunu görmek istemezler.

Mahkemeden Kovulan Padişah: Yıldırım Bayezit

"Padişahın gücü ve yetkisi", ya da Osmanlı Devleti'ne sıkça rastlanan "demokratik uygulamalar" konusunda, Osmanzade Taib'in Hadikat-üs Selatin isimli eserinden birkaç örnek vermek istiyoruz...

1300'lü yıllarda Başkent Bursa'dayız. Osmanlı tahtında genç padişah Yıldırım Bayezid oturuyor...

Emir Sultan (Molla Muhammed Şemsüddin) merhum, tekmil Osmanlı Devleti'nin "Müftiil enam"ı, yani Yüksek Mahkeme Başkanı olarak görev yapıyor.

O sırada, Padişahın mahkemeye gelip şahitlik etmesi gerekiyor. Padişah geliyor. Şahitlik edeceğini söylüyor. Fakat Emir Sultan merhum, şu gerekçeyle Yıldırım Bayezid'in şahitliğini reddediyor. İmparatorluk Türkçesiyle diyor ki:

"Terk-i cemaat eyledügün şuyu' bulmağılen, şahadetün caiz değildür."

İmparatorluk Türkçesini cumhuriyet Türkçesine çevirelim: "Namazlarını cemaatle kılmadığın söylendiğinden (aksini ispatlayana kadar) şahitliğini kabul etmiyorum."

Buna karşılık Padişah'ın tavrı, okul kitaplarımızda, ya da yukarıda adını andığım kitapta iddia edildiği gibi, "Urun kellesini" tarzında değil, kusurunu gidermek için tedbir almak tarzındadır.

Ne yapmış Padişah? Gelin onu da aynı kaynaktan okuyalım:

"Hünkâr, saray-ı hümayunları pişgahında bir camii şerif bina idüb evka-at-ı hamsede cemaate müdavemet buyurdular."

Yani, Yıldırım Padişah, sarayının bahçesinde bir cami yaptırmış (bugünkü Yıldırım Bayezid Camii) ve beş vakit namazını bu camide cemaatle kılmaya başlamış.

Özetle demek istediğimiz şudur: Artık kendi geçmişimizle barışmamız, tarihimize ilim, insaf ve vicdan ölçüsünde yaklaşmamız, geçmişi kötüleyerek günü kurtarma hatasından kurtulmamız lazım.

"Ne Günlere Kaldık Bre!"

Vaazların izlenip vaizlerin kimi devlet ajanları tarafından harfi harfine dinleneceklerini bir gazetede okuyunca, hafızam bundan yüzyıllar öncesine gitti... Devir, Kanuni Sultan Süleyman devri... Yer, İstanbul/ Sultan Ahmed Camii... Vakit, cuma namazı vakti...

Koca cami hınca hınç dolu, vaiz kürsüde... Sesi zaman zaman sertleşip yükseliyor:

"Bre, ne günlere kaldık" diye yakınıyor, "koskoca Osmanlı Devleti'nin hac farizamızı emniyetle yapmamıza imkân verecek tedbirler alamaz vaziyete düşmesi ne hicrandır..."

"Gemilerle hacca giden Müslümanlar Malta keferesi (Malta şövalyeleri) tarafından cebren durdurulmakta ve soyulmaktadır. İllâ velâkin Padişah efendimizin umurunda değil. Koskoca Osmanlı, ömrü uzun olası Padişahımızın devr-i saltanatında acze düşmüş da ikibuçuk çapaçulun hakkında gelemez mi olmuş?.."

Sözün burasında yumruğunu kürsüye vuruyor: "Acil tedbir alınmaz ise Muhammed ümmetinin bedduası bil-

lahi yağmur gibi üzerimize yağacak, bizi de Padişahı da helak edecektir."

Sessizlik sonrası uğultu: "Haklı söyler, tedbir alma!"

Hoca çok sert konuşmuş, cemaat ise aynı sertlikte Hoca'ya katılmıştır. Oysa aynı dönemin Avrupa'sında, bunun binde birini söylemeye kalkışanlar, aslanlara yem edilmektedir.

Ama Osmanlı Devleti başkadır: Osmanlı Devleti, yönettiği insanlara değer veren, onlara söz hakkı, özellikle de "tenkit hakkı" tanıyan bir devlettir.

Bu yüzden ne padişah, ne de başka bir yönetici bu kabil çıkışları "isyana teşvik" saymamış, kimse töhmet altına girmemiştir.

Hoca ve cemaate hiç bir yasal işlem yapılmamıştır. Fakat bu sözlerle Padişah harekete geçmiş, Malta kuşatılmış, nihayetinde, Müslümanların deniz yoluyla rahat rahat ve huzur içinde hacca gidip gelmeleri sağlanmıştır.

Ava Giden Avlanır

Bu kez devir, Sultan Dördüncü (Avcı) Mehmed devri...

Osmanlı Devleti'nin sınır boylarında hırpalanmaya başladığı yıllardayız...

Gün geçmiyor ki, serhadlerden acı haberler gelmesin! Ay geçmiyor ki, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalelerden biri daha "nâbeca küffar" eline geçmesin! Vatan ağlıyor, millet

ağlıyor, devlet ağlıyor; ne var ki, "Şevketlü Sultan Mehmed Han" maiyeti erkânıyla birlikte Davutpaşa ormanlığında hayal avlıyor!

Acaba Padişah, sınırlarda olup bitenlerden, kalelerin bir bir yaban ellere geçişinden habersiz mi?

Elbette değildir, lakin kalın dalkavuk duvarını aşamıyor, dalkavukların, "İsabet buyurdunuz Hünkârım" şeklinde özetlenebilecek övgülerinde teselli arayıp vicdanını rahatlatıyor.

Mert ve sert bir sese hem vatanın, hem milletin, hem de Padişah'ın ihtiyacı var, ama nerde... O mert ve sert sesi kim verecek? Hangi babayiğit Padişah'ı düştüğü gaflet uykusundan uyandıracak?

Bereket versin millet bugünkü gibi "kaht-ı rical"de (adam kıtlığı) değil. En azından, milletin, İstanbul Kürsü Vaizi Himmetzâde Abdullah Efendisi var.

Abdullah Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed devri hocalarından bir gönül eridir. Âlimdir, fazıldır, "adam gibi adam"dır kısacası! O kadar ki, yalnız İstanbulda değil neredeyse tüm İslâm âleminde adı, sanı bilinir, sözü, sohbeti dinlenir, kendisine güvenilir. Bir cuma sabahı Padişah'ın habercisi Hoca'nın kapısına dayanır:

"Efendi Hazretleri, Padişah'ımız, zat-ı âlinizi Davutpaşa Camii Şerifi'ne davet buyurmaktalar, 'Gelsün, va'z-u nasihat itsün, irşad olalum" demekteler. Ne dersüz?"

Himmetzâde Abdullah Efendi'nin sabrı çoktan taşmış da, duygu ve düşüncelerini Padişah'a ulaştırmak için çoktan beri müsait bir fırsat kollar olmuştur. Teklifi canına minnet sayar. Padişah'ın gönderdiği dört çekerli at arabasına binerek Davutpaşa'nın yolunu tutar.

Cuma sünnetinden sonra hutbeye çıkar. Ağlayarak konuşmaya başlar:

"Ey ümmet-i Muhammed! Devlet sahipsiz kaldı. Şehir ve kalelerimiz bir bir küffar eline geçti. Müslümanın canı, malı, ırzı, namusu pay-mal oldu. Camilerimiz kiliseye döndürüldü. İmdi günahlarımıza tövbe edelim. Secdeye kapanıp, gözyaşlarımızdan yerde çimen bitinceye kadar da ağlayalım. Belki o zaman bağışlanırız."

Cemaat de ağlamaya başlamıştır. Abdullah Efendi, doğrudan padişaha döner. Canını dişine takarak âdeta azarlar:

"Hay Padişahım! Nedur bu hay-huy, nedur bu nefs-i emmareye uymalar? Niçün gaflet uykusundan uyanmazsız? Bilin ki şimdiki zaman avlanma zamanı değil, ağlama zamanıdır!"

Padişah, yüreğini inciten hutbeyi başı önünde sessizce dinler. Namaz biter bitmez de, adamlarına derhal hazırlanmaları emrini verir. İstanbul'a döner. Ordusunun başına geçip bizzat sefere çıkar.

Osmanlı'nın tabii devamı olan milletimizin bugün de Abdullah Efendilere ihtiyacı var. Bir birleriyle kavga eden

siyasetçilerimizi, öğrencileriyle kavga eden üniversitelerimizi, halkla kavga eden medyamızı ve kendi kendisiyle kavga eden halkımızı "Kavga zamanı değil, el ele verip memleketi kurtarma zamanıdır" diye uyaracak mert bir sese muhtacız.

"Eşitlik" Kavramı ve Padişahın Yetkileri

Bugün Amerika ve Avrupa'da kavram olarak "özgürlük" var, ama acaba toplumsal sınıflar eşit olarak bunun nimetlerinden yararlanabiliyorlar mı?

Meselâ sokaklarda yatmak zorunda olan çulsuz biriyle bir iş adamına, ya da mevki-makam sahibi birine, demokrasi, aynı imkânları sunuyor mu?

Ya da şöyle düşünelim: Demokrasinin çulsuza verdiği hakla (tabii ki bu insana verilen değerle ölçülür) seçkine verdiği hak aynı mı?

"Hayır" diyor, Fransız tarihçi Ch. Seignobos: "Batı'nın eşitliği nisbidir. Aslında her alana müthiş bir eşitsizlik hâkimdir. Ülkemi (Fransa) ele alacak olursak, evvela "asiller" ve rahipler" sınıfını görürüz. Onların alt katında üç sınıf daha var: Burjuva (Bourgeosie), Vilen (Vilain) ve Sarf (Serf yani esir, ya da köle)...

Asillerle rahipler, eski dönem boyunca tüm haklardan ve nimetlerden yararlandılar. Yeni döneme gelince: Demokrasi yine bu zümrelere çalıştı, çünkü mekanizmaya

hâkimdiler, geçişi diledikleri gibi ayarlayıp, mekanizmayı istedikleri gibi işlettiler."

Böylece asiller ve rahipler sınıfı hem yönetime hâkim oldular hem de ekonomiye. Bazı istisnalar hariç tutulursa, alt tabakaların basan şansları hiç olmadı.

Hatta bazı sınıfların hayvanlar kadar bile hakları yoktu. Bütün angaryalar alt sınıfların boynundaydı. Derebeyleri topraklarını satmak istediklerinde "kelle" hesabıyla köylüleri de satışa sunarlardı.

Köylü, derebeylerine ait topraklarda, bedava çalışmak zorundaydı. (Buna Corve=angarya denirdi) Kaçmak istediğinde dövülür, işkenceye tabi tutulur, hatta vurulurdu.

"Köylüler, köylerinin sahibi olan derebeyinin her arzusuna, hiç bir savunma hakkı olmaksızın, boyun eğmek zorundaydılar. Çünkü isterse derebeyi onları yargılayabilirdi ve hüküm kesindi. Köylülerin ise başvurabilecekleri bir merci yoktu." (Ch. Seignobos, Le Moyen Age, Paris 1907)

"Savaş güncel işlerdendi. Prensler, asilzadeler, şövalyeler durmaksızın bir birlerine savaş ilân ederler, savaş sebebiyle köylülerin ekinlerini mahvederler, hayvanlarına ve kalan ürünlerine el koyup kalelerine çekilirlerdi." (Aynı eser, s.236)

"Derebeyinin kendi malikânesindeki köylüler üzerinde ne gibi haklan varsa, şehirliler üzerinde de aynı haklan vardı. Bu haklar içinde halkın gözlerini oydurmak,

burunlarını kestirmek, elleriyle ayaklarını kestirip o vaziyette kalabalığa teşhir etmek gibi kanlı uygulamalar olağan sayılırdı." (a.g.e. s. 241)

Fransız Enstitüsü üyesi Funck-Brentano'nun "La societe au moyen âge" isimli eserinde köylülerin "namuslarına sahip çıkma" haklarının bile olmadığını yazar:

"Halkın derebeylerine karşı aile namuslarını koruma haklan bile yoktu. Çünkü gelinle damat, gerdeğe girmeden önce davetlileriyle birlikte derebeyinin şatosuna gitmek ve gelini derebeyine sunmak zorundaydılar. Derebeyi isterse gelinle sabahlayabilir ve hiç kimse bunun hesabını soramazdı. (La societe au moyen âge, Paris 1937, s.51)

Aynı dönemde, hatta daha öncesinde Osmanlılarda "eşitlik ilkesi" tüm hayata hâkimdir. Lois Gardet'in deyişiyle, "Bütün mü'minler kanun nazarında eşittir, çünkü kardeştirler." (Padişahlar, toplumda "imtiyazlı sınıflar" oluşmaması için eşlerini cariyeler arasından seçmiş, "akrabalık" bağı ile saraya bağlanıp bu bağ sayesinde halkı ezecek bir sınıf oluşmamasına her zaman dikkat göstermişlerdir.)

Bunun kolayca sağlanmasının sebebini inanç sisteminde aramak lâzım: İnancın gereği olarak Osmanlılarda "imtiyaz=ayrıcalık" yoktur. Tabiatıyla "asiller sınıfından ya da Hıristiyanlıktaki gibi "ruhban sınıfı"ndan söz edilemez.

Yabancılar Ne Diyor?

Selçuklu ve Osmanlı tarihinin aynı döneminde, Avrupa tarihinde gördüğümüz insanlık dışı uygulamalara asla rastlanmaz. "Kanun önünde eşitlik ilkesi" hayata öylesine derinden hâkimdir ki, sıradan insanlar kimi padişahları mahkemeye verip yargılatmış, hatta mahkûm ettirmişlerdir.

Bunu yapabilmek bugünün demokratik anlayışı içinde bile zordur. Bu anlayışın temelinde, kuşkusuz, İslam'ın "kul hakkını yememe" kuralı yatar. Kul hakkı yiyenin Ahiret'te bağışlamayacağı inancı, yöneticileri hamiyetli, yönetilenleri emniyetli yapmıştır.

Böyle bir ortamda diktatörlüğün herhangi bir versiyonunun yeşermesi neredeyse imkânsızdır. Zaman zaman diktatoryal yansımaları olan bazı uygulamalar ise, bugünün anlayışıyla değil, dönemin zaruretleriyle birlikte düşünülmelidir.

Yüzyıllar boyu Osmanlı ülkesine gelip tetkiklerde bulunan Avrupalı gezginler, Avrupa ile mukayese kabul etmez insan hakları uygulamaları karşısında şaşkınlıklarını dile getirmekten kendilerini alamamışlar, kendi toplumları için de böylesine "hakça" ve "insanca" bir yönetim temenni etmişlerdir.

Bunların arasında özellikle Comte de Marsigli'nin tespitleri dikkate değerdir. Kendisi diplomat olan bu kişi, 1732'de La Haye'de yayınladığı hatıratının birinci cildi-

nin 28-29. sayfalarında Osmanlı idaresini övmekten kendini alamaz:

"Tarihçilerimiz Osmanlı padişahlarının diktatör olduklarını dünyaya ilân ediyorlar. Hâlbuki Osmanlı Devlet sistemiyle diktatörlük arasında en ufak bir bağ yok. Nasıl olsun ki, Padişahın maiyetinde bulunan ve adına 'Kapıkulu' denen askeri teşkilatın (yeniçeri ve sipahileri kastediyor) gerek eski padişahlardan kalma kanunlar mucibince, gerekse kendi gelenekleri gereği padişahı tahttan indirebiliyor, zindana bile atabiliyorlar." (Comte de Marsigli, Letat militaire de l'Empire ottoman, ses progres et sa decadence, ,1732, La Haye.)

Avrupalı diplomat Comte de Marsigli, padişahların "mutlak" olmadıklarını belirtme açısından, Sultan Dördüncü Mehmed (Avcı Mehmed) döneminde cereyan eden bir olaydan söz ediyor...

Sultan Mehmed, ava çok düşkün bir padişahtır. O kadar ki, bu yüzden zaman zaman devlet işlerinin aksadığı olur.

Böyle bir ortamda, Osmanlı'nın kılıcından boynunu uzak hisseden Macaristan İmparatoru Leopold sınır kaleleri bir bir vurmaya, Osmanlı köy ve şehirlerini yağmalamaya başlar.

Bunun vahim sonuçlarını Padişah'a anlatmakta zorlukları bulunan Sadrazam, ulema ile istişare ettikten son-

ra savaş kararı alır. Ve Padişah'a bunu "karar" olarak tebliğ eder:

"Hünkârım, tez vakitte Macaristan'a seferumuz vardır, dualarınızı eksik etmeyesuz."

Savaş kararı ciddi iştir ve o güne kadar padişahlar tarafından alınmıştır. Sultan Mehmed öfkeyle bunu hatırlatınca şu cevabı alır:

"Hadisatun vehametini arzedecek merci bulamazız!"

Padişah öfkelenmekle birlikte Sadrazam'ına hak vermekten de kendini alamaz. Haklıdır, zira Padişah'ın günleri Davutpaşa'daki av köşkünde geçmektedir. Ama bu zaafını Sadrazam'ına belli etmek istemez. Kükrer gibi sorar: "Şimdi bu kararı tasdik etmemi beklemektesin öyle mi?"

"Beli, tasdik buyurasuz Hünkârum."

"Evvelemirde Şeyhül-İslâm hazretlerine arz edile, fetva alma..."

Sadrazam işin böyle gelişeceğini çoktan düşünmüş, Şeyhül-İslâmdan gerekli izni çoktan almıştır. Fetvayı uzatır: "Ol mesele hallolmuştur, sıra Hünkârumdadur."

Kararın hukukilik kazanması Padişah'm onayına bağlıdır. Ancak Padişah "şu sıralar" böyle bir savaşı uygun bulmamaktadır: "Bir vakit talik edelim (erteleyelim)."

"Vaziyetin buna tahammülü yoktur. Serhad şehirlerumuzden feryud ü figânlar gelur, Müslüman ırzı ve namu-

su pâymal olurken, bekleyemezuk. Beklemek azim vebal olur. Mühürleyunuz Hünkânın!"

Padişah direnmeyi tekrar dener: Zira hem Macaristan'la girişilecek bir savaşın iyi sonuçlar vermeyeceğine inanıyor, hem de "av günleri"nden uzaklaşmayı kabullenemiyordur: "Daha münasipçe bir vakitte olsaydı mühürlerdim, ve-lakin şimdiki zaman cenge (savaşa) elverişli bir zaman değildur, yaza kalsun."

Sadrazam temenna ederek huzurdan ayrılır. Doğruca Şeyhül-İslâma gider. Durumu açık açık anlatır... Ve Şeyhülislam, İslam-Türk düşmanı Comte de Marsigli'nin 1732'de La Haye'de yayınladığı hatıratında belirttiği üzere yeni bir fetva çıkarır. Özetle (ve bugünkü dille) der ki: "... Bu durumda Padişahın savaş ilânını erteleme yetkisi yoktur. Tasdike mecburdur vesselam!"

Padişah savaş ilânını mecburen onaylamıştır.

Osmanlı Demokrasisi

Marsigli, padişahların "mutlak" olmadıklarına dair pek-çok örnek verdikten sonra, yukarıda adı geçen kitabının 31. sayfasına şu hüküm cümlesini yerleştiriyor:

"Buraya kadar verdiğim örneklerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti bir aristokrasi değil, bir demokrasidir." M. Porter'i dinleyelim:

"Kur'an hükümleri zulüm ve istibdada karşı çok kuvvetli bir engeldir. Savaş ya da banşla Osmanlı hâkimiyetine giren Hıristiyan milletlerin mallan ve mülkleri güven altına girer. Padişah Hıristiyan ahalinin haklarının da muhafızlığını yapmak zorundadır. Bu durumda keyfi bir istibdat manzarı görmeye imkân yoktur."

"Osmanlılarda insan en değerli varlık. Çünkü Kur'an böyle diyor. Bu durumda insana baskı ve şiddet uygulanabilir mi?" (İngiliz yazar Th. Thornton, 1807)

"Teb'asının hayatına, namus ve haysiyetine, malıyla mülküne hâkim sayılan padişahın iradesi Kur'an hükümlerinden, şeriat ulemasının kararlarından veyahut Şeyhül-İslâmın fetvalarından üstün değildir." (Fransız gezgini ve yazan A. L. Castellan, Moeurs, usages, costumes, des Othomans et abrege de leur historie 1812, c.3, s. 14-15)

Aynı yazar, kitabının 28-29. sayfalarında ise bir olaydan bahseder:

"Sultan Birinci Mahmud (gerçi yanlışlıkla Üçüncü Osman diye yazmıştır, ama verdiği tarihte Osmanlı tahtında Birinci Mahmud oturmaktadır) hastalığı sebebiyle bir cuma günü camie gidemediği için halk galeyana gelmiş, taşkınlık yapmış, bundan dolayı Padişah'ın hastalığı artmış, buna rağmen ertesi cuma Ayasofya'ya namaza giderek halkı memnun etmeye çalışmıştır."

Yani halk denetim görevini yapıyor.

"Osmanlı Devleti şeklen mutlak bir saltanat olmakla beraber, esasına bakıldığı zaman her şeyden önce müesseseleriyle saltanatın tabi olduğu şartlardan ve ondan sonra da dünyanın hiç bir yerinde misli görülmemiş derecede hükümet yetkililerini tadil ve hatta sınırlandıran örf ve âdetlerinden dolayı yumuşak bir idaredir... Bütün Osmanlılar içinde hayat şartlarının eşitsizliğinden şikâyet edebilecek yegâne insan padişahtır. Aynı zamanda hem herkesten üstün, hem herkesten aşağı bir vaziyette bulunan padişah istediği gibi bir evlilik yapma yetkisinden bile mahrumdur." A. Ubicini, La Turquie actuelle, 1855 Paris, s. 12- 122)

Eski Romanya Başbakanlarından meşhur tarihçi Iorga, onbeşinci asırdan ondokuzuncu asra kadar Osmanlı Devleti'ni gezen seyyahların hatıralarını değerlendirdikten sonra, dürüst bir tarihçi vicdanıyla şu hükmü veriyor:

"Bugün Doğu'nun son derece geniş sahalarıyla Hıristiyan Batı'nın birçok zengin eyaletlerine hâkim olan Osmanlı cemiyetine demokrasi zihniyetinin hâkimiyeti ilk günlerinden itibaren hiç bir fasılaya uğramadan devam etmiştir." (Les voyageurs français dans l'Orient europeen, Paris 1928, s. 44)

"Osmanlı ülkesinin hiç bir tarafında halktan üstün sayılabilecek beylerle asilzadelerden oluşmuş hiç bir yüksek tabaka yahut soylular sınıfı yoktur." (Chalcondyle, Histoire generale des Turc, Paris, 1662)

"Osmanlı memleketini gezerken, bütün insanların eşit olduğunu ilân eden İslâm kanununun dürüstçe uygulanışı karşısında derin düşüncelere daldım." (James Baker, Turkey in Europe, Londra, 1877)

Bu bölüme bir son cümle eklemek gerekseydi, şöyle bir şey olabilir miydi?

Yabancılar, bize bazılarımızdan daha "yabancı".

Sonuç Olarak

- Osmanlı bir "Töre Devleti" kurmuştur. Başta Padişahlar olmak üzere, "Kanun-u Kadim", yani "töre", herkesi bağlar. Hiç kimsenin kudret ve kuvveti "mutlak" değildir. Özellikle padişahlar denetim altındadırlar ve kanunlarla törelere uymak zorundadırlar.
- Padişahlar savaş ve barış ilanı hakkından bile mahrumdurlar. Pek çok konuda olduğu gibi, bunun için de ulemanın onayı şarttır. (Sultan Dördüncü Mehmed, Macaristan savaşını erteleyememiştir)
- Osmanlı Devleti, insan, hayvan ve bitkiye yönelik hizmetler üreten büyük bir hayır kurumuna dönüşmüştür. Padişahlar bu büyük hayır kurumunun garsonlandır!

- Yükselme devrinde padişahların Şeyhül-İslâmları görevden alma yetkileri yoktur, ama Şeyhül-İslâmlar padişahları azletme yetkisine sahiptirler.
- Osmanlı Devletinin yapısı, pek çok yabancı düşünürün tetkik sonrası tasdikinden geçmiş olduğu üzere, bir "mutlakıyet" değil, bugünkü anlayışa yatkın, insan merkezli demokratik bir yapıdır.
- Halkın iradesi padişahın nüfuz ve kudretinden üstündür. Bu yüzden padişahlar zaman zaman kıyafet değiştirip halkın içine karışmakta, talep ve değerlendirmeleri birinci elden almaya özen göstermektedirler.
- Sultan Birinci Mahmud devri Reis-ül-Küttablarından (Dışişleri Bakanı diyebiliriz) Emârzâde Hacz Mustafa Efendi, Fransız Sefiri Marquis Villeneuve'e söyledikleri meşhurdur: "Aslına bakarsanız, Osmanlı Devleti, adı henüz konmamış bir cumhuriyettir."
- Osmanlı Devleti'nde, bugünkü anlamda olmasa bile, buna yakın anlamda "kuvvetler ayrılığı prensibi" mevcuttur. Padişah, idari işlerde hükümete karışamaz, tahakküm edemez. Yalnızca tavsiyelerde bulunabilir.
- Avrupa'da hiçbir insan hakkı yokken, Osmanlı'da padişahların ve diğer yöneticilerin, insan haklarına riayetleri diplomatik belgelerden an-

laşılmaktadır. (Bu da zaten inanç temellidir, çünkü insan haklarına riayetsizlik kul hakkını gözetmeme anlamına gelir.)

- Kendi yaptırdığı camiin dışında hiç bir padişahın adı hiç bir binaya, şehre, esere verilmemiştir. Bu gelenek cumhuriyetten sonra oluşmuştur.
- Halk, padişahı açıktan açığa tenkit etmek, devlet ve hükümet adamlarım alaya almak hakkına sahiptir. Vaizler vaazlarında, halk hatipleri meydanlarda tenkit hakkını kullanırken, kolluk kuvvetleri müdahale etmez. Bunun sayılamayacak kadar örneği var.
- Padişahlar yalnız Müslüman milletin değil, yönetimi altında bulunan gayrimüslimlerin de hakkım-hukukunu muhafazaya mecburdur.
- Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayan insanların dinlerini özgürce yaşama hakları vardır. Kimse onlara baskı yapamaz, kimse kem gözle bakamaz (Fatih'in "Amannâme"si), kimse onları aşağılayamaz ve asla kınayamaz.

-9-

Nevval Sevindi

Kimlik İnşasında Tarihin Yeri[1]

Ünlü İranlı şair Sohrep Sepehri'nin dizeleri bizim yaşamla kavuşmayan kollarımızı gösterir gibi: "Bizim işimiz belki de, / Nilüfer çiçeği ve çağımız arasında,/ Hakikat şarkısının peşinden koşmaktır." Ağlayacak omuz başı bulamamaktan çok, kendimizi bulamadığımız bir labirentte savrulduğumuz için öfkeliyiz belki.

2005'lerde tüketmeye doyamadığımız "Şu Çılgın Türkler" kitabını 1940'lı yıllarda okumalıydık. Oysa o dönemde radyolarda Türk Sanat Müziği çalınmıyordu. Gazeller evlerde okunuyordu. Yine de tarih kitapları daha iyiydi. Teyzemden bana kalan kitap tarihi sevmeme neden oldu. Ben 1970'lerin kitabını hiç sevmedim. Çünkü nedensellikten nasibini almamış, doyurucu olmayan tarih kitapları ezber için hazırlanmıştı. Ne-

1 Karizma Dergisi, Ocak-Şubat, Mart 2006, s.89-94

den arkadaşlarınım tarihten nefret ettiğini bugün daha iyi anlıyorum.

1950'li, 60'lı yıllarda Kurtuluş Savaşı'nın filmlerini çekmeliydik, anılarını okumalıydık ve tarihe tanıklık etmiş yaşlılarımızı, gazilerimizi "sözlü tarih" için dinlemeliydik. Ben ninemden dinlediklerimi okullarda okutulan tarih kitaplarında okumadım. Tarih kitaplarının Osmanlı'yı yeren ve sadece savaşçı kimliğe indirgeyen bakışı Deli İbrahim'le tavan yapıyordu. Bizim atamız Osmanlı değildi. Kim bir deli ya da sefahat düşkününü atası bellemek ister ki! O güzelim Lale Devri inanılmaz bir süflilikte anlatıldı bize. Osmanlı şiiri, edebiyatı, musikisi veya estetiği hiç konu edilmedi. Bizim atalarımız "öteki" idi. Peki, biz kimdik? Soysuz sopsuz, kültürsüz bir yerlerden gelmiş insanlardık. Ben çok şükür Rumeli terbiyesiyle kimlik edindim. Ailemin rahmetlileri sayesinde kimliğim inşa edildi sağlıklı bir yöntemle. Ama kolejde yanımda oturan arkadaşım benim duaları nasıl kolay ezberlediğime hayret ediyordu. Çünkü doktor olan anne babası ve kimseyi evde namaz kılarken görmemiş, dinle ilgili tek kelime duymamıştı. Ben büyük, şenlikli Ramazan davetlerimizi anlatınca çok özenmişti. Ya da nerden geldiğini sorduğum insanlar Kafkasya'dan dedikten sonra biraz daha deşmek istediğimde, "Bilmiyorum" cevabıyla karşılaştım. Hiç mi anneannene ya da büyüklerine sormadığını sorduğumda hiç aklımıza gelmedi dediler. Büyükler

ölmüştü, şansları kalmamıştı. Bu akıl nasıl inşa edilmişti ki, kökü yoktu, geçmişi yoktu. Hayatımızda tarih yoktu. Sadece yaşadığımız gün ve geçinmek vardı. Avrupa'nın, Amerika'nın şarkıları, dansları, filmleri, şiirleri, edebiyatı vardı. Arkadaşlarının kurdukları orkestralarda Pink Floyd çalar söylerdi. Hiç Türk müziği dinlenmezdi. Okulda da piyanoda klasik batı müziği ve ben gitarda klasik çalardım. Yıllar sonra kızımı piyanoya verdiğimde yine Macar öğretmen klasik öğretmeye çalıştı. Kan uyuşmazlığından hiçbirini de doğru dürüst öğrenemedik. Teyzem ud çalar, halam kaşık, eniştem kemanla eşlik ederdi. Türk sanat müziği ile beslenirdi herkes. Okulda öğrendiklerimden ben onu küçümsemeye başladım. Türk pop müziği imdada yetişti sayılır. Hiç olmazsa Türkçeydi!

Kurtuluş Savaşı'nı anlatan son on - on beş kişiyi iki yıl önce daha TRT belgeleyebildi. Sarıkamış'ı yeni öğrendik ve yıldönümü kutlanır oldu. Gelibolu, Anzak haberleri dışında roman, öykü konusu olabildi. Henüz filmini çekemediğimiz bu destan olmadan nasıl tarihi öğreneceğiz? "Gelibolu Belgeseli'ni seyreden çocuklarımız Türklerin kötü olduğunu sanacak kadar kimliklerine yabancılaştırılmışsa hangi resmi tarihten söz edeceğiz?

Çanakkale Geçilmez, Son Kahramanlar, Çanakkale Mahşeri gibi isimlerle çok sayıda yayınlanan kitap resmi tarihin aşıldığını, kendini bulmanın yatağına doğru akıl-

dığını gösteriyor. Asker ya da subayların anıları yeni yeni piyasaya çıkıyor. Bunun nedeni de bizim anı yazma yeteneğimiz olmadığı için deniyor. Oysa askeri darbelerde ya da baskınlarda ne kadar çok anı, öykü ve el yazması yok edildi etrafınıza bakının. Geçen yıl 80 ile 89 yaş grubunda yaşlı Cumhuriyet kızları tüm anılarını yaktılar bir sobada. "Neden" dedim? "Çünkü bizle kimse ilgilenmedi bugüne kadar; anılarımız, fotoğraflarımız çöpe gidecek, rezil olacağız. Bunu biz törenle yok etmeye karar verdik. Yaktık" dediler. Çok üzüldüm, ama onları da anlamaya çalıştım. Değersiz geçmişin ağırlığım onların omzuna koyan kimlerdi?

Bir arkadaşının ölen anneannesinin evini toplamaya gittiğinde Osmanlı ferman, el yazması, haritaları çöpe attığına şahitlik yapan kız kardeşim yığınla atılan bakır eşyadan bir kap alıp gelmişti. Anlattıkları çok vahimdi. Diğer akrabalar kazanda yakınışlardı bütün yazılı belge ve fotoğrafları. Nedir bu gemileri yakınış kimliğin yakına merakı acaba? Yakına anlamı olması gereken bir pratik. Bu kadar işleme konuyorsa psikolojik, travmatik bir açıklaması olmalıdır. Osmanlı hanedanının mensupları Batılı krallar ya da doğulu despotlar gibi para kaçırmadıklarından sefalet içinde öldüler. Bazıları kimsesizler mezarlığına gömüldü. Onların anılarına, Abdülhamit Han tartışmalarının tarihi bilgiye dönüşmesi izledi. Ertuğrul Firkateyni ne olmuş öğrendik. 93 Harbi anılan sıralanmaya başladı

geç de olsa. Ne katliamlardan, kıyımlardan geçmiştik gıkımız çıkmadan; neden devletimiz bize saldıran yabancı resmi tarihe saçma sapan bir resmi tarihle cevap vermişti?

Son yıllarda İlber Ortaylı ve Halil inalcık gibi tarihçiler ünlü oldular. Kitapları yok satıyor. Ödüller alır oldular yaşarken. Bunlar kimliğini arayan milletin köklerine duyduğu özlemin göstergeleri. İlber Ortaylı'nın yıllar önce yazdığı "Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu" Alman genelkurmayın Ermeni tehcirinde verdiği emri anlatıyor. Kimse ilgilenmediği için bu belgeler okumamış, yorumlanmamıştı. Ermeni tehciri için yapılan tek yönlü zehirleme Batı kaynaklı olup bilgilenmeyi yasaklar durumdadır. Buna tepki olarak doğan bakış ise sadece savunma ile yetinerek tarihi belgeleri araştırma, lobi faaliyetlerine hiç girmemiş.

Tarih Vakfı'nın yaptığı çok sayıda etkinlik, proje ve yayınlanan kitaplar da tarihe olan ilginin yükselmesini anlatan dalgalar halinde. İlk kez yapılan sözlü tarih çalışmaları, liselerde tarih yarışmaları ve sözlü tarihe çocukları teşvik etmek Cumhuriyet'in ilkleri halinde. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi de dört yıl önce ilk Cumhuriyet dönemi kadınlarının sözlü tarih belgelerini kayıt altına aldı.

Mesleklerinde ilk kadınlar ajanda ve etkinlik konusu oldular. Kimsenin Cumhuriyet'in ilk 40 yılından ha-

beri ile olmadığını dehşetle gördük. O insanların çoğu unutulmuştu ne film, ne roman, ne araştırma vardı haklarında. Osmanlı Bankası gibi kurum tarihleri, sergileri açıldı ve buna para veren zenginlerimiz var artık. Parası olan ancak tarihi olmayan sınıf burjuvalaşamaya başlamıştı. Kurumlar sadece kâr eden şirketler olmadıklarını yeni yeni fark ediyor. Sosyal sorumluluk projeleri yapıyorlar artık. Bunun için gerekli yasa çıkabilsin diye on beş yıl yazdım ve konuştum. Kültüre yatırım vergiden düşülsün demekten dilimde tüy bitti. Neyse o gerçekleşti sonunda. Kuşaklar, aile tarihleri göç sergi ve kitapları yayınlandı. Bunlara Lazların, Çerkezlerin ve birçok etnik grubun tarihini araştıran etnolojik çalışmaları da eklemeliyiz. Tahtacılar, Aleviler, Bektaşiler ve çeşitli tarikat tarihlerinin yazımını da unutmayalım. Bu büyük bir aşamaydı. Kürtlerle ilgili yayınlanan kitaplar bazıları ideolojik, bazıları Mehmet Uzun'un romanları gibi edebiyat yoluyla bir kültür ve insanı anlatmak oldu. Tasavvuf tarihi, son Osmanlı hahambaşının Anıları gibi ilginç yayınlar kültürel kimliğimizin su emdiği köklere doğru sızmaya başladı. Tasavvuf prim yapan bir çalışma alanı oldu. En çok satanlarda yerlerini aldıklarından derleme birçok yayın var. Yemek kültürü keşfedildi ve herkes yemek kitabı yazmaya başladı. Kendi etnik, yöresel ya da milli yemeklerin kitapları inanılmaz ilgi gördü.

Fakat akademik alandaki kıpırdanışa rağmen geç kalmış ilginin, yetersiz bütçenin, özgür çalışma ortamının engellenmesiyle çok araştırmaya muhtaç olduğumuz ortada. Avrupa'da 27.000 km yaparak belgesel çektim. Onu bir kere seyreden şanslılar dışında ödüllü bu belgesel gün yüzü görmedi. O zaman hiç çalışma yapılmayan bu alanda tek başıma kendimi kaybolmuş gibi hissettim. Hiçbir şey yoktu ortada (1999-2000), ne kitap ne film. Göç dalgalarıyla sarsılan Türkiye'yi ne gelenler açısından, ne gidenler açısından araştıran yok. Kapsamlı araştırmalar olmadığından yorum da yok. Zaten sosyal bilimci bizde yorum yapmaya korkar. Anlamsız sayıları koyar kenara. Akademik jargon kullanan kendini sevmez akademisyen yerine anlamaya çalışan akademisyen özlemi var milletin.

Tarih, geçmişi algılama, olay ve düşünceyi bütün kavrama ve günümüzle gelecek arasında köprü kurmaya çalışmanın yoludur. Parçalarla bütünü aynı anda elde tutmalıyız. Bütünü görmeyen parçaların rehavetine ve dar alanına sıkışan resmi tarih siyasi iktidarını kaybetmiş bulunuyor. Tarihsiz sosyoloji, etnoloji, siyaset bilimi, ekonomi, şehircilik, mimari, mühendislik ve bir sürü bilim çalışanı yaya kaldı. Tarihsiz ne öğrenilebilirdi ne de bugünü çözmek mümkündü.

Mimar Sinan'ı en ince detaylarına kadar bilmeyen, onun eserlerini görmemiş mimarlar inşaatçı oldular mem-

lekette. Kentler yağmalandı. Siyasal ve kültürel bir kimliği yapılandıracak süreklilikte yoksun resmi tarih uzay boşluğuna fırlatılmış kuşaklar yarattı. Onlar hiç toprakta yürüyemediler. Tarihin yazımı ve öğretilmesi bir toplumun zihinsel haritasının pusulasıdır. Biz bu pusuladan mahrum kaldık. Yönsüzlük aydınların kafası karışık, akademisyenlerin bilgisiz olmasını getirdi. Osmanlı tarih yazımı "büyük bir İmparatorluk kurma" bilinciyle bağlantılıydı. Tüm dünyayla ulus-devlet aşamasında yeni tarih yazımı aşamasına geçildi. Türkiye'de hükümet politikası sanılan tarih çalışması destansı yapıyı benimsedi. Yani ne Almanların dil ve kültür merkezli anlayışı ne Fransızların siyasi ve ulusal zaferi ortaya koyan yaklaşımı itibar göremedi. Nedensellikten kaçan Prusya'nın bir olguyu yücelten idealist bakışı mutlak otoriteyi birleştiren tarihi de sonra neler yazdı hep birlikte gördük.

Kendimizi nasıl görmek istiyoruz ve de nasılız sorularını tarih anlayışında birleştirebilir miyiz? Bunu bence gayrı-resmi tarih daha geniş bir yelpazede sunabilmekte. Resmi tarih tezlerinde açıklanmayan Osmanlı gerileme ve çöküş nedenleri sadece suçlama yolludur. Bu gelenek meşru siyasetin de yöntemi olmuştur. Osmanlı siyasi varlığını, analizlerini öğrenmek için yirmili yaşların sonunu beklemek gerekti. Resmi tarih dışındaki kaynaklardan öğrendiklerim merakımı artırarak sürdürmeme neden oldu.

Almanya'da bir konferans dizisi için gittiğimde konuyu, "Bin yıllık Türk kültüründe kadının yeri" olarak belirledim. Konferansa katılanların eski solcu ve akademik dünyandan insanlar olduğunu biliyordum tabii. Benim konuşmamadan sonra bana, "Neden bunları biz bilmiyoruz?" diye sordular. Çünkü siz solculuk yaparken ben okuyordum dedim. Çok etkilenmişlerdi. Kendi kökleriyle tanışmalarının 60 yaş civarına denk gelmesi elem verici bence. Resmi tarih yabancılaşma, uzaklaşma ve düşünmeme getirdi herkese. Buradan selamete çıkmak elbette söz konusu değildi.

Baltacıoğlu'na göre, "Tarih politikalar ve savaşlar tarihi değil, tarih medeniyet tarihidir." Yani multidisipliner yaklaşım şarttır. Oysa tarih çalışmalarına önderlik edilemediği aşikâr...

Politika sınırlandırdığı için ne tarih, ne diğer sosyal bilimlerde özgür araştırma konuları görülemedi. Yabancılar gelip "Halvet" ya da saha çalışmaları gereken konulan yıllarca işlediler. Kitaplaştırdılar. Onların bakış açısından devamlı kendimizi görmek, yargılamak durumunda kaldık. Hatta bu içselleştirildi iyice. "Biz göçebe Türkler", "Biz sözlü kültür bilen yazısız Türkler", "Biz tembel doğulu Türkler" gibi yargılan tarih gibi anlatan birçok aydın, akademisyen ya da yazar vardır. Ürünleri de bol bol ortalığa saçılmıştır.

Hem çözümleyici hem iyi kuramcı olan tarihçilere ihtiyacımız olduğu açık. Biz daha kaynaklarımıza hâkim değiliz. Farsça, Arapça, Osmanlıca bilmeyen nice tarihçi geldi geçti. Osmanlıca neden 6. sınıftan sonra seçmeli dil içine konmaz diye düşünürüm hep. Birçok bilim dalında sadece İngilizce okuyarak bilim yapanlar aşikâr ki, tercüme kurbanı olacaklardır. Tek bakış açısıyla "iktibas" etme kolaycılığına gireceklerdir. Tarih kendimizi tanımamız için bir nirengi noktasıdır. Tarih denen pusula olmadan yol alamadığımızı görüyoruz. Derinlik kazanamayan ideolojik bakış zaman ve mekân ihtiyacı duymaz. Oysa tarih bu iki ayağa yaslanır.

Resmi tarih Türk tarihinin en uzun, güçlü Osmanlı geçmişinden milletini kopartarak kişilik inşasını zedeledi. Yoksullaştırdı. İçi boşalan bireyin ve toplumun kültüre yabancılaşması kolaylaştı. Bozuk gözleriyle önünü görmeye çalışan kuşaklar hep çuvalladı. Millete önerlik edecek insan, "rol model" ne tarihte, ne gerçekte yer alamadı.

Tek siyasi meşru tarihin "resmi" olamadığı ailenin dağılan, küsen efradından belli... Barışmak ve toplumsal uzlaşmayı sağlamak için tarih yazıcılarının yeni teorik yaklaşımlarına, kavramlarına ihtiyacımız acil. Gayri-resmi tarih hızla giderken teorik yapıyı ihmal etmekte... Tarih yazıcılığı okulu, düşünce akımı tartışmalarının yakın ge-

lecekte başlamasını diliyorum. "1876'dan beri anayasal düzen içinde yaşıyoruz. 19. yüzyılın yansından beri dil, edebiyat, siyasal hayat üzerinde tartışıyoruz ve üniversitelerimizin nasıl olması gerektiğini planlıyoruz. 150 yıldır demokrasiye doğru değişim içindeyiz ve uğrunda savaşmadığımızı kim söyleyebilir? Geleneğimizi bu yönden incelediğimizde, gelecekte istediğimiz haklar ve özlediğimiz hayat için umutlanmamak elde değil."[2]

Kaynaklar

İktidar ve Tarih, Büşra Ersanlı
Fransız Devrimini Anlamak, François Furet
Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, Halil inalcık

2 Gelenekten Geleceğe, İlber Ortaylı.

-10-

Ahmet Sait Akçay[1]

Fuad Köprülü ve Jale Parla'da Ulusal Edebiyatın İnşası

Partha Chatterjee bir söyleşisinde farklı modernitelerin kurulamamasından yakınırken, bunun nedenini farklı tematiklerin üretilememesine bağlar. Türkiye'deki tarih yazımının ilerlemeci ve modernleşmeci bir paradigmadan yazıldığını söyleyebiliriz. Edebiyat tarihyazımlarının da doğal olarak bu ilerlemeci çizgiyi devam ettirdikleri görülür. Taklit, batılaşma, yanlış batılaşma, modernleşme gibi terimlerle alımlanan Tanzimat romanının, dolayısıyla edebiyatının tematik yapısının bugüne kadar de-

1 Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Teşekkür: Öncelikle makalemin teorik çerçevesini hocam Ayşegül Baykan'a borçlu olduğumu söylemeliyim. Kendisine çok teşekkür ederim. Ayrıca yazımın bu kıvama gelmesinde yorumlarıyla katkıda bulunan arkadaşlarım Mehmet Fatih Uslu ve Fatih Altuğ'a teşekkürü borç bilirim.

ğişmediği söylenebilir. Bir anlamda milliyetçi mefkûreci bir yaklaşımla birlikte modernleşmeci doğruluğu öngören tezler değişmeden daha da genelleşerek yakın tarihe kadar geldi. Yazımda milli bir edebiyat düşüncesi etrafında Türk edebiyat tarihini oluşturan Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyat Tarihinde Usul" yazısının yanı sıra modernleşmeci bir paradigmanın içinden bakan Jale Parla'nın *Babalar ve Oğullar* adlı metnine odaklanacağım.

Köprülü edebiyat tarihi içerisinden bir "öz" arayışına girerken Parla da tam tersine bir "öz"ün inşasının eksikliğini kurmaya çalışır. Daha en başından iki farklı epistemik dayanağın da "Batılı bir modernite"nin dışında algılanamayacağı söylenebilir. Chatterjee'nin tematik düzeyde milliyetçilik-sömürgecilik ilişkisine benzer bir özne-nesne ilişkisini Tanzimat konusunda Batı ve Batıcılık ikilisinde görebiliriz. Parla'ya göre Doğulu katı epistemik yapı, Batılı olmayı engellemektedir. Bu da mutlak metinler üreterek ortaya çıkar. Son derece alegorik, ampirik gerçeklikten uzak bir dille kurulan Tanzimat romanı, babasızlığı otoriteye dönüştürür. Batılaşmanın retoriği diye okunabilecek *Babalar ve Oğullar* metni, Doğuyu mutlakıyetçi, Batı'yı ise bu mutlaklığı eriten maya biçimde görür. Bu da açık ifadeyle, indirgemeci bir tavırdır; Batı merkezci bakışın Osmanlıyı yeniden ürettiği bir metindir *Babalar ve Oğullar.* Dolayısıyla batı dışı bir tematik süreçten bahsedemeyiz burada. Daha sonra geniş olarak bakaca-

ğım metinde esas sorun olarak Parla'nın Osmanlı öznesini nasıl kurduğu/kurmadığı üzerinde duracağım.

Şimdi Fuad Köprülü'ye dönersek; milliyetçiliğin en yaygın olduğu dönemlerde edebiyat sahasında milli edebiyatın kökenlerine inmeyi hedefleyen Köprülü'nün Batı merkezli tarihyazımından yola çıktığını en başından söyleyelim. Eric Hobsbawm, "Gelenekleri İcat Etmek" başlıklı makalesinde adından da anlaşılacağı üzere ulus-devletlerde görülen geleneklerin "yeniden bir icat" olduğunu söyler. Belli başlı özelliklerini sıralarken köken meselesine takılır, icat edilen geleneklerin yakın geçmişe dayandığını iddia eder. Geçmişin kurgulanırken bir süreklilik yaratıldığına dikkat çeker. Bir şekilde tarihsel bir mitin zamanla oluşturulduğunu vurgular. Yine Hobsbawm'ın "Yenilik Olarak Ulus" makalesini de bu bağlamda hatırlamamız lâzım. 1900'lere kadar ulus teriminin *territorial* olarak algılanmadığını, ulus devletlerin coğrafyaya yükledikleri etnik anlamlarla yeni bir vatansever ulus bilincinin oluşumuna vurgu yapar. Köprülü için edebiyat tarihi yeni bir inşadır, "bir inkişaf"dır hatta. "Bir milletin geçmişteki fikri ve hissi hayatını göstermek itibarıyla, edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin, yani bir milletin umumi tarihinin parçalarındandır" der Köprülü. Daha çok Fransız ulusal tarihin yapılanma biçimiyle bir benzerlik ortaya koyarak yöntemde bazı farkların olabileceğini de vurgular. Şüphesiz Köprülü'nün edebiyat tarih yaklaşımın-

da kendisinin de zikrettiği Gustave Lanson ve Hippolyte Taine etkisi bariz biçimlerde görünür. Taine'de olduğu gibi edebiyat tarihi bir milletin ruhaniyetini arayıştır Köprülü'de. A. Cerrahoğlu, Taine'in birincil derece kaynak oluşunu, onun estetik felsefesinin dayanaklarından biri olan edebiyat tarihini daha ilmi ve daha kesin biçimde algılamasına bağlar.

Halil Berktay'a göre Köprülü ile Yusuf Akçura belirli bir tarihçi politikacı tipini temsil eder. Bunu da 19. yüzyılın ulusalcılık söylemine bağlayan Berktay'a göre Köprülü'nün edebiyat tarihi çalışmalarının da esin kaynağı bu olmuştur, ancak Köprülü yüzeysel sığ milliyetçi söylemlerin dışındadır. Halil İnalcık ise Köprülü'nün, dünya ilim aleminde Türk edebiyat tarihi ve Türk din tarihi üzerinde bir otorite olarak kabul edildiğini söyler.

Köprülü tam anlamıyla 19. yüzyıl felsefe ve bilim geleneğine yaslanarak bir millet mefkuresi yaratmaya çalışır. Burada en önemli kavram "tekâmül"dür. Gustave Lanson, "Fransız edebiyatının zengin ve uzun tekemmülünde siyasi ve içtimai vakalar kadar tesiri devam eden fikri ve hissi hareketleri kaydetmiş" olduğunu söyler. Gerek toplumsal gerek kültürel ve siyasal gelişmeleri edebiyat yoluyla tarihselleştiren Köprülü, bir yanıyla "milli öz"ün peşindedir. Köken olarak bir öz arayışını, orijin arama gayretini Orta Asya'ya kadar götürür. 19. yüzyıl ilerlemeci tarihin bir ulus yaratma biçimi de denebilir. 1913 yılında ka-

leme adlığı "Türk edebiyat tarihinde Usul" adlı makalesinde iyi bir edebiyat tarihçisi şöyle tarif edilir:

Türk edebiyatının henüz çok karanlık menşelerinden başlayarak, Şark'ta keşfedilen Turfan eserlerinden Orhun Abideleri'ne Kutadgu Bilig'e, Nevai'ye kadar, Anadolu Türklerinden ise-kendisine tekaddüm eden mühim, fakat unutulmuş bir edebi devrinin mevcudiyeti lisanının tekemmül etmiş şeklinden anlaşılan- Yunus Emre'den Şeyh Galib'e kadar inceden inceye bir tahlil ve onu müteakip mütebahirane bir terkip vucude getirirse, Türk ruhunun uğradığı tahavvülleri ve edebiyatın Türk cemiyetiyle münasebet derecesini az-çok bir vuzuh ile meydana koyabilir (40).

Köprülü 1966 yılında yayımladığı *Edebiyat Araştırmaları I* adlı eserinin önsözünde kendisi hakkında söyledikleri, ilmi yaklaşımı hakkında da bize bilgi verecektir: "...bundan yarım asır önce olduğu gibi, bugün de, insaniyetçi Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum; lakin, tarihi realiteyi ararken her şeyden önce, ilmi hakikatlerin hizmetkarı olduğumu da unutmadım". (Köprülü, 2000:21)

Bu satırlarla Batının ulusalcı, seçkinci paradigmasından baktığını söylüyor aslında. Öznesi Türk olan her coğrafya, bu inşa sürecinin kapsamındadır. Osmanlı kimliğinden bağımsız bir Türk öznesi kurmaya çalışır. Bu öz arayışı metinlerle birlikte sosyolojik ve antropolojik bir

araştırma sürecine döner. Eski Türk geleneklerinde ritüellerin, nağmelerin, ayinlerin temsil biçimlerine bakarak bu yeni özne'nin tarihsel ve kültürel çerçevesini çizer.

Türk deyişlerini, şiirlerinin tarihsel bir süreklilik içinde anlatan Köprülü, "milli öz"ü Oğuzlardan günümüze kadar getirir. 1914'te yazdığı bir makalesinde Mehmet Emin Yurdakul'u Türk milletinin şairi olarak tanıtan yazar, onun eserlerinin bugün pürşiir Marmara Kıyılarından "idil" boylarına, hudutsuz Sibirya Bozkırlarına, Moğolistan içerlerine kadar yetmiş milyon Türk tarafından okunduğunu söylüyor.

Edebiyat tarihi burada Benedict Anderson'ın deyimiyle "hayali cemaat" kurma peşindedir bir yanıyla. Bir "vahdet" bilinci de vurgulayan Köprülü, Osmanlı tabirini siyasi bir heyet, devlet adı olarak görür. Bu devlet dairesinin en tepesinde de Türklüğü görür. Osmanlı'nın Tanzimatçıların zannettiği gibi "dinde, lisanda ve netice olarak hissiyatta müşterek" bir millet olmadığını söylüyor. (33) Dolayısıyla Köprülü milliyetçi bir tarihyazımını benimsediği için, çoğulculuğu imleyen her telakkiye karşıdır. Çok farklı dinsel bağlamlarda üretilen metinlerin Türk duygusunda/ruhunda birleşmesi temel amaçtır, ancak bu özün durmadan değiştiğini ve dolayısıyla sürekliliğin de imkânsız olduğu gerçeğinin fark edilmesi, dönemin baskın milliyetçi algısından beklemek de zor.

Babalar ve Oğullar'daki Epistemik Koşullanma

Babalar ve Oğullar çalışması, iddialı bir başlık altında sunulur: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri ilk bakışta, nasıl bir epistemik yapı sorusunu akla getirir. Parla, çalışmasında çizdiği çerçeve, Batılı olma ya da olmama üzerinde gelişiyor, bunun sonucu olarak da romanın çıkışını değerlendiriyor. Kitap batılılaşmanın retoriği olarak okunabilir, yanlış batılaşmanın nasıl bir alegorik bir dil yarattığını örneklerle açıklanıyor Parla. Kitabın Tanzimat okumalarına katkısı ne oldu diye sorduğunuzda, şu yanıtı kolayca verebilirsiniz: Mevcut Batılılaşma paradigması içinden bakan söylemleri daha kuvvetlendirmeye dönüktür. Batılılaşma paradigmasının sorunlu, modernleşmeci bir tarihyazımının artık demode olduğu bir dönemde moderniteyi, rasyonaliteyi öncü bir koşul olarak öne süren Parla, edebi metinlerin nasıl bir otorite kurduğunu açıklarken bu otoritenin yegane sorumlusunun da İslam olduğu görüşünde. O zaman üçüncü dünyada roman niye gecikti? Hint romanının, Çin romanının gecikmişliğinde de mi İslam vardı? Batıcı rasyonalitenin kurtarıcı bir model gibi sunulması, 19.yüzyılın ilerlemeci paradigmasının bir tezahürüdür. Kısacası 1990'da yayımlanmış bir çalışmanın, yazımın başında söz ettiğim Köprülü'den farkının sadece retorik olduğunu görmek, gecikmiş bir tezin yeniden sunumu "representation" olduğunu bize gösteriyor.

Parla'nın Ahmet Mithat ve Namık Kemal'i katı bir İslamcı olarak göstermesi de ayrı bir sorun. Çalışmasının sorunlu taraflarından birisi de Parla'nın bakış açısıyla, Tanzimat yazarların görüşleri arasındaki uçurumdur. Aradaki bu açmazı Parla, epistemik karşıtlık olarak niteler. Ancak eleştirmen iddialarını doğrulamak için sıkça İslam dinin katılığından söz eder. Otorite ve katılık olarak tanımlanan İslam, batılı oryantal gözün değerlendirmesidir. Şüphesiz Parla, Osmanlıyı oryantalize eden söylemi zaman zaman fetişleştirircesine kullanır. Çünkü İslam'ın olması sanatsal yaratıcılığın olmamasına kanıtmış gibi sunulur. Parla'nın epistemolojiyi ikincil bile olmayan kaynaklardan çizmesi de başlı başına bir sorun olarak karşımızda. Tanzimat epistemolojisini belirleyen aslında Taner Timur'dur. Kaldı ki metinleri okuyacak bir Osmanlıca bilgisine bile sahip değilken, bırakalım roman kurgusunu üzerine konuşmayı, İslam'ın epistemik yapısını homojen, katı olarak tanımlamak katı bir ötekileştirmedir, İslam'ı namevcut bir öteki olarak kurmaktır.

Babalar ve Oğullar'daki temel sorunların başında Parla'nın Tanzimatın öznelliğini çizerken, Osmanlıyı devre dışı bırakmasıdır. Şüphesiz metnin yazıldığı dönemin edebiyat görüşünün etkisini de göz ardı etmemek lazım. Burada tartışmak istediğim; metnin kendisinden çok edebiyat kamusundaki etkisidir. Parla'nın edebiyat analizindeki tutarlılık, metin çözümlemesindeki yetkinlik el-

bette ki, sonrasındaki okumalara da yön vermiştir. Kitabın bir dönem için son derece çığır açıcı özelliği olduğunu belirmek gerekir. Tanzimat üzerine yapılan çalışmaların en çok zikrettiği kitapların başında geliyor *Babalar ve Oğullar*. Nedense bugüne kadar Parla'nın yarattığı söyleme dönük eleştirel yaklaşımlar olmamıştır. Bugün disiplinlerarası okumaların, yerleşik metin okumalarının daha ötesinde tarihsellik, biçimsellik, toplumsallık ve kültüreller çok farklı zengin bir okuma önerdiği de açıktır. Bütün bu söylediklerim ışığında Parla'nın çalışması, bir yönüyle ulusalcı bir tarihyazımına eklemleniyor. Osmanlı öznesini kurarken, homojen bir dünya tasarlayan Parla, dönemin yapısından çok kendi iddialarını kanıtlama derdinde. Oysa aslında Parla'nın yaptığı şey; özneyi tarihsizleştirmekten öteye gidememektedir.[2] Öznenin katı yapısına dair metinlerden örneklerin, farklı yorumları kapatan çizgisel bir düzlemde sunulması, yazımın en temel eleştiri noktasıdır. Tanzimat döneminde Osmanlı bir dünya coğrafyasıydı, Ahmet Mithat "İstanbul'da yaşamak üç dil bilmektir", diyor (Ak. Ortaylı, 44). Katılıklardan çok etkileşimin, diyalogun hakim olduğu çoğul bir Osmanlılık algısı vardı. Bu algının içersindeki okur yazar kitle hem Osmanlıca biliyor hem de kendi etnik dilini konuşuyor, ya-

2 "Öznenin tarihsizleştirilmesi" kavramını Postkolonyal teorisyen Gayatri Spivak'tan ödünç alıyorum. "Can the Sabultern Speak?" makalesinde Spivak, Batılı öznellik biçimlerini eleştirirken, Batının Doğuyu, nasıl tarihsizleştirerek hegemonik yapının bir parçası kıldığını detaylarıyla açıklar.

zıyordu. Johann Strauss'un Osmanlı'da okuryazarlığı incelediği makalesi bunun açıkça kanıtıdır. İstanbul bir dönemin edebiyatlarının buluştuğu kozmopolit bir sahaydı. Hele Parla'nın incelediği 1970-90'lar da kültürel çoğulculuğun oluşturduğu edebiyat kamusu, mutlakçılığın değil olsa olsa güçlü bir etkileşimin kanıtıdır. Arap, Rum, Ermeni, Bulgar, Fars ve Türk edebiyatlarının ortaklıkları ve farklılıkları üzerinden yeniden tanımlanması gereken Tanzimat romanın sadece birkaç roman üzerinden okunması, ancak bütünün cüz'i bir parçası olabilir. Katılık bir yana Johann Strauss'un aşağıda alıntıladığım saptamaları, bunun aksini ispatlıyor:

Tanzimat reformları neredeyse birçok açıdan yarı resmi bir konumda bulunan Rumcanın lehineydi. İmparatorluğun resmi gazetesinin yanı sıra birçok vilayet gazetesi de hem Rumca hem Türkçe çıkıyordu. Bu dönemde Osmanlı hükümetinin liberal politikaları, ana dilleri Türkçe olan vilayetlerdeki ana dilleri Türkçe olan Rum Ortodoks cemaati kitlelerinin "Yeniden helenizasyonu" olarak değerlendirildi. Birçok Osmanlı Rum'u, devlet işlerini gayet iyi biliyordu. Batıda uygulandığı biçimiyle zorunlu dil asimilasyonu politikasına Doğu tamamen yabancıydı.

Tanzimat romanı nedir? Parla'nın deşmediği önemli bir nokta da burasıdır, Tanzimat romanını Türk ürünü görmek, şüphesiz çoğulcu, farklı üretimleri devre dışı bırakmaktır. Aynı indirgeyici yaklaşımla Osmanlı öznesi-

ni İslam karşısında bir esaret figürü olarak gösteren Parla, Batıcı pozitivist paradigmanın dışına çıkamıyor. Nedense çelişkili olan durum; Tanzimat yazarları İslam'ın uyumlu, çoğulluğu önceleyen, diyaloga açık söylemlerini samimiyetleriyle zikrederken, Parla'nın bu noktayı dikkate aldığını söylenemez.. Gerek Ahmet Mithat gerek Namık Kemal, iyiyi, doğruyu dinin kendisinde bulmuşken, bunun bir olumsuzluk olarak yansıtılması, pozitivist yaklaşımın getirisidir. Kaldı ki Parla, Tanzimat epistemolojisinden çok İslam dininin belirleyiciliğinin peşinde. Osmanlı hukukunu Timur'un görüşlerine yaslanarak mutlak dini bir yapı olarak görmek, örfi ve gayri Müslim hukukunu devre dışı bırakmaktır.

Parla yıllarca söylenegelen "yanlış batılılaşma" anlayışını müsebbibi olarak dini gösterir. Çünkü din doğu-batı etkileşiminde hep merkezde olduğu için, eril bir söylem oluşturur. Şinasi'nin "Asya'nın akl-ı pirânesi ile Avrupa'nın bikr-i fikrini izdivaç ettirmek" sözüne dayanarak kurduğu söylemsel dilin, Doğunun mutlakçı zihniyetinden kaynaklandığını iddia eder. (17) Asya'nın erkek, Avrupa'nın dişi olarak konumlandırıldığı bir izdivaç ilişkisine karşı çıkarken, Batı'nın, Aydınlanmadan yakın döneme kadar Doğu'yu nasıl nesneleştirdiğini, dişil kıldığını göz ardı eder Parla. Osmanlı öznelliğini kurmaya çalışan düşünürlerin bütün çabaları, ahlakçılık nitelemesiyle ötekileştirilir. Dolayısıyla Batı için mubah olan Doğu için

soruna dönüşür. Dönemin Osmanlı aydınlarından Ziya Paşa'nun şu dizeleri, İslam algısının ilerlemeye mani olduğu düşüncesinin Batıcı ve yeni bir tez olduğunu gösterir:

İslam imiş devlete pâvend-i terakki
Evvel yoğ idi iş bu rivayet yeni çıktı

Doğu-Batı ayrımını apriori-aposteriori kavramlarıyla açıklayan Timur'a göre "Batılılar kendi gelişimlerini ve bu gelişimin diğer uygarlıkların evrimi ile farkını bir ölçüde *a posteriori* kavramaya çalışmışlardır... Osmanlı toplumunda, Batı'dakinden farklı olarak, *a priori* bir model ile başlanmış ve ileri bir uygarlık savaşına girişilmiştir(86). *Babalar ve Oğullar*'ın girişinde ilk Türk romanlarının kendilerine has anlatım biçimlerini sergilediklerini söyleyen Parla, egemen anlatı biçiminin *aprio-ri*, idealist ve camiacı yargılardan yola çıktığını söylüyor. Timur'un saptamalarını bilgi kuramının temeline alan Parla, değişmez, sorgulanamaz bir epistemolojide Tanzimat romancılarının her birinin bu tür gerçeklerin bekçisi olduğunu söyler:

Gerek edebi, gerekse edebiyat dışı metinleri biçimlendiren epistemolojik kuram, mutlakçı bir epistemolojik kuramdı. Ana hatlarıyla Kur'an'ın sorgulanamazlığı, Aristocu tümdengelimci mantığın üstünlüğü, iyiyle kötünün kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bir dünya görüşü, gi-

zemci gelenekten kaynaklanan soyut bir idealizm ile şeriat ve fıkha dayalı bir hukuk ve kelama dayalı bilgilenme yönteminde oluşmuş bir kuramdı bu. (15)

Çizilen çerçeve yokluklar ve yasaklar üzerinden "varsayılan bir özne" yaratıyor. Romanın olmayışını dine dayandırmak, üstelik dini de baskıcı, katı bir yapıda sunmak, İslam'ın söylemini bu şekilde indirgemek ve ötekileştirmek Parla'nın pozitivist bir retoriğidir. Dahası Parla, romanın kurgusunu, kendi tezlerine uydurmak için İslam dininin bireyi hapsettiğini düşünür. Batı romanı bireycilikle başlar, ancak söz konusu doğu olunca bu bir savunma stratejine dönüşür. Henry Fielding, Richardon, Defoe kadar ahlakçı bir yapıyı kuran dünyada kaç roman vardır. Ahmet Mithat'ın hesapçılığıyla Defoe'nun tüccarlığı arasında nasıl bir fark bulunabilir? İki ayrı öznellik durumundan bahsediyoruz. Anlatıcıların araya girmeleri, uyarıları, bir öznenin kurulması olarak okunabilir. Kaldı ki Parla'nın iddiaları, bireysel yetiyi, sanatsal yaratıcılığı da ortadan kaldırır. Ampirik deneyim eksikliği, elbette ki romanın estetiğini zayıflatmıştır. Ancak bunun sebebi, din değil bireylerin sanatsal yetenekleridir. Batılı olmamak bir eksiklik, noksanlık olarak verilir. Batılı olmak nasıl bir öz'dür? Ayrıca batı tarzı bir anlatı neden kurulsun ki? Batıyı ilerlemenin bir aşaması varsayan Parla, batı-dışılığı kötülüğün, despotluğun bir simgesi haline getirir.

Parla, Timur'dan yola çıkarak kurmaya çalıştığı bilgi sisteminde, İslam'ın ilk zamanlarında Kur'an'ın dışında hiçbir şeyin bilgi kabul edilmediğini, fakat zamanla Kur'an'ı anlamak ihtiyacından tefsir ve diğer usul ilimlerinin çıktığını iddia eder ki, bu bile Parla'nın monolitik okumasına örnektir. "İslamiyetin ilk zamanlarında Kuran'ın dışında hiçbir şeyin bilgi olarak kabul edilmediğini" söyleyerek, ikili bir karşıtlık kurar Kur'an-bilim (25). Tanzimat epistemolojisinden çok İslam epistemolojisini kurmaya kalkışır, bu da ikincil kaynaklar üzerinden dönemsel gerçekler ve toplumsal koşulları gözardı edilerek ilerlemeci bir dünya tarih dizgesine katkı olarak okunabilir. Hem Timur hem Parla, Müslümanların Rönesans bireyciliğine olan katkısını görmezden gelir. Oysa Batı romanının ana gövdesini İbn Tufeyl, Hayy bin Yakzan romanıyla, hem de Moore'dan 400 yıl, Defoe'dan 500 yıl önce kurmuştur. Hem Latinceye hem de İngilizceye çevrilen Hayy bin Yakzan'ın tüm ada hikâyelerini etkilediği bugün aşikârdır. Bunun yanı sıra İbn Bacca (Awampace) Tedbir ül Mütevahhid (tek kalanın yönetimi) adlı ilginç eserinde bireyin yalnız başına kendisini nasıl yönetmesi gerektiğini somut olarak anlatır. İlk batılı modern birey de yine aynı dinin aurasından çıkmışken İslam'ı bir mezhebin fıkh yorumuna indirgemek temel okumayı da sorunlaştırır.

Mutlak Metin Mi?

Deniz Şengel, "Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi Yazımında Yöntem" adlı yazısında edebiyat tarihi yazımlarında "taklit" ve "çeviri"nin olumsuz algılanışından yakınır:

"Taklit" ve "çeviri"nin olumsuz algılanışı, yalnız Tanzimat'ı değil, Tanzimat'tan günümüze gelen tüm Türk edebiyatının alımlanmasını etkilemiştir. Büyük bir sembolist şair olan Ahmet Haşim, Mallarme'yi çevirmekle; birinci sınıf bir romancı olan Halit Ziya *Aşk-ı Memnu*'da, Flaubert'in *Madame Bovary*'sini taklit etmekle suçlanmıştır... Kısacası çeviri ve taklit olgusuna, kendi gecikmişlik (ve yalnızlık) duygumuzdan hareketle değil, geniş, yani karşılaştırmalı ve edebiyat tarihinin içerisinden bakmak durumundayız (376).

Türkiye'de modernleşmeci paradigma, pozitivist ulusalcı bir karakterde algılandığı için, Tanzimat anlatısı hep yanlışlık, noksanlık ya da çocukluk olarak değerlendirildi. Cumhuriyet anlatısının doğruluğu için, Tanzimat hep onaylayıcı rolü oynadı. Tanzimatın çoğul sesleri, tek bir yapıda eridi. Taklit ve uyarlama olumsuz çağrışımlarla edebiyat tarihimizde yer aldı. Yakın döneme kadar edebiyat tarihlerinde bu şekilde bir algının devam ettiği söyleyen Şengel, ancak çeviri ve taklit kavramlarının şimdilerde "karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında" tam tersi bir anlam bulduğu söyler. Taklit ve uyarlama söylemi bir etkileşimdir her şeyden önce. Edebiyatlar arası bir diya-

log olarak okunmalıdır. İlk dönem Tanzimat yazarlarının Fransız edebiyatını benimsemeleri ve bazen aynısını bazen de dönüştürerek yeniden yazmalarını bu diyalog çerçevesinde okumalıyız. Ve bu yazarlar bunu yapmakta bir beis görmüyorlardı, çünkü Osmanlı kültüründe bilginin anonim bir özelliği de vardı. Pek çok ilim adamı eserlerine adlarını yazmamışlar. Sözgelimi Ahmet Mithat'ın *Letaifi Rivayet*'teki öykülerini de bu bağlamda yorumlamalıyız. Batı modernitesinin kopyalanmasını arzu edenler bunun imkânsızlığının farkındalar.

Parla "mutlak metin" saptamasında içerik ve biçimi birbirinden ayırır. Çünkü ahlakın belirlediği alan, içeriktir. Biçimde ise Tanzimat anlatısı daha yenilikçidir. En azından dil ve yapı olarak yeni bir türün denendiği aşikardır. Bu saptama kendi içinde paradoksaldır zira, katı epistemik yapının belirlediği içerik, nasıl oluyor da böylesi bir yapıyı hoş görüyor. Burada toplumsallık devre dışı bırakılmıştır, eğer metin dışsal unsurlar tarafından belirleniyorsa, biçimde neden itirazlar yükseliyor, –sözgelimi Namık Kemal'in divan edebiyatı eleştirisi –bu argümanı sadece ahlakçılıkla anlamlandırdığınızda edebiyatın değişimin toplumsal yapıyla ilişkisini gözardı etmiş olursunuz. Şunu söyleyebiliriz: Söz konusu ahlakçı yapı mutlak biçimde kendisini sunduğuna göre yeni biçimleri kullanması bir tezat değil midir? Yine Parla'nın da altını çizdiği gibi, Bloom'un tezine uyarak Tanzimat yazarları, babala-

rını reddetmiyorlar mıydı? Babasını reddeden bir anlayış nasıl oluyor da hâlâ muhafazakâr olarak adlandırılabilir. Bunu bilim devriminin olmamasına bağlamak biçim içerik arasında bir uçurum kurmaktır. Aksi takdirde yeniliğe açık bir epistemik yapıdan söz etmemiz lazım. Parla, bu noktayı muğlâk bırakır, tezinin doğruluğu için tarihsel ve toplumsal belirleyicileri görmez. Ahlakın korunması neden mutlakçılık olarak adlandırılsın ki? Mutlak kelimesi adeta fetişleştirilmişçesine karşımıza çıkar metinde:

Batılılaşmanın sınırlarını Tanzimat dünya görüşü ve düşüncesine egemen bir mutlak metin belirliyordu. Burada mutlak derken kastım, Batı'da Rönesans sonrası epistemolojiden çok değişik, apriorist, idealist bir İslami epistemolojidir. Bu epistemolojide "şüphe ve evhama" yer yoktur, çünkü yanıtlar otoritesi mutlak metinlerle belirlenmiştir.(49)

Anlaşılacağı üzere Parla'nın yöntemi Batılı bir öz'ün peşinde. Batılı paradigmanın evrenselliğinin tartışılmaması kitabı, hümanist bir geleneğin sürdürücüsü kılıyor. Manevi alanın korunması yazarların söz konusu metinlerini mutlakçı kılmadığı gibi, kendi öznelliklerini korumaya dönük olarak okunabilecekken, mutlak, otoriter kavramlarını tek doğru olarak sunmak, çoğul okumaların önünü de kapatır.

Namık Kemal ile Renan arasındaki gerilimin nedenini de epistemolojik dayanaklarda bulan Parla, Namık

Kemal'in Ahmet Mithat gibi "bir metinden yola çıkarak onun terminolojisiyle yola çıktığını" söyler. (48) Aynı sorunun günümüze kadar Türk aydınını meşgul ettiğinin altını çizen Parla'ya göre Renan'a karşı sürülen ayet ve hadislerdeki geçen ilmin karşılığı Batı'da yoktur. Buna karşılık batı bilimin pozitivist karakterinin, Aydınlanma aklının despotizmi gün gibi ortadayken, bu şekilde bir karşılaştırmanın doğruluğunu tartışmak lâzım.

Fatih Altuğ, edebiyat eleştirisinin 80'lere kadar karşıtlar üzerinden tanımlandığını söyler. (Altuğ, 2008: 112). Parla'nın da bu karşıtlıktan fazlasıyla etkilendiği ortada. Douwe Fokkema, "*Why Literary Historiography*" adlı yazısında, disiplinlerarası okumaların ışığında yeni bir edebiyat tarihinin olabilirliğini tartışırken pozitivist ve ulusallık dizgesinin dışında farklı epistemolojilerin, estetik yapıların kaçınılmazlığını vurgular. Öznelliğin referansından (din, ideoloji, kimlik vs.) ziyade kendisiyle ilişki kurarsak sanırım, daha anlamaya dönük bir okuma yapabiliriz. Namık Kemal'in ayet ve hikmete gönderme yapması, Parla'nın dediği gibi otoriter bir sesi değil bilakis, kendi öznelliğinin tutarlılığı kanıtlar (64). Hem kitap boyunca yanıtını alamadığımız soru da şudur: Neden ayet ve hadise gönderme yapmak, otoriter bir yapı sunsun ki? Bir saptamadan çok bir varsayımla hareket ediyor Parla, roman kurgusundaki haklı itirazlarına katılmakla birlikte, nedenlerinin aynı bilimsel metotla açıklanmadığını

söylenebilir. Weberyen bir bakışla Osmanlının rasyonalite eksikliğini, batı-dışı olmasını olumsuzluk olarak görerek, ilerlemeci tarihin geri bir aşamasında görür. Pozitivist aşamayı kurtarıcı olarak sunan Parla, öncü olarak Beşir Fuad'ı ve Recaizade Mahmut Ekrem'i seçer.

Beşir Fuad ne kadar pozitivistti?[3]

Jale Parla, Tanzimat romancıları ve düşünürlerinin Beşir Fuad'a kadar kültürel bir bunalım içinde olmadığı görüşünde. İlk Türk pozitivisti olarak sunulan Fuad'in ilk defa ontolojik ve felsefi bir soru sorduğunu söyleyen Parla, materyalist felsefenin ve pozitivizmin edebiyata nasıl uyarlandığını kanıtlamak için *Güneş* diye bir dergi çıkardığını söyler. Voltaireci bir söylemi benimseyen Fuad, realizmin keskin savunucusudur. Parla bu durumu epistemik bir başkaldırı olarak yorumlar. Yalnız bu yargı bir çelişkiyi de beraberinde getirir. İlk romanların amprik bir gelenekten yoksun olması, onları alegorik bir mantığın içine alırken, nasıl oluyorsa aynı yıllarda natüralizmin, realizmin uygulamalarını görebiliyoruz. Namık Kemal'in Batı romantizmini, Nabizade Nazım'ın naturalizmi ile Beşir Fuad'ın realizmi arasındaki farkların bir tercih olduğu gerçeğini gözardı ediyor Parla. Yoksa Batı edebiyatının yüzyıllar süren değişim sancılarının yirmi yılda yaşan-

3 Beşir Fuad ile ilgili tartışmayı, arkadaşım Mehmet Fatih Uslu'yla yaptığım konuşmalar belirledi. Kendisine müteşekkirim.

masına imkan yoktur. Tanzimatın tüm anlatıcıları, hatta Cumhuriyet kuşağını dahil edebiliriz, Booth'un kavramıyla söylersek "dramatize edilmiş anlatıcılar"dır. Açık ya da kapalı, anlatıcı sesler ahlaki formun belirleyicileri olarak var olmuşlardır.

Esas sorunlu nokta tarihselliğin atlanmasıdır. Ne oldu da birden bire bunalım başladı, kuşku yükseldi. Otorite zayıflığıysa bu sesin daha da güçlenmesi lazımdı. Bu konuda okur hiç aydınlatılmıyor. Kaldı ki ne Beşir Fuad'ın, ne de "Ondokuzuncu Asır" şiirini yazan Sadullah Paşa'nın materyalizmi içselleştirdikleri söylenemez? İntiharları da epistemik bir bunalım sonucu değil, vicdanı bir sorumluluktan dolayıdır.[4] Yani yine Doğu'nun –aslında Doğu çok genel ifadedir, Parla'nın bu kavramı tercih etmesi da genellemeci ve ideolojik tavrını gösteriyor –ahlaki yapısından dolayıdır. Beşir Fuad, Ahmet Mithat'a gönderdiği mektupta bu vicdanî çelişkisini açıkça ifade eder. Ölüm anlarını yazmak, gözleme dayanmak sadece realizm için yeterli koşul olmasa gerek.

Sonuç Olarak

Parla'nın epistemik çerçevesini Batı modalitesi biçiminde sunduğu açıkça görülüyor. Yazımın başında belirttiğim "tematik" ifadesini burada da kullanıyorum. Çünkü Chatterjee'nin kavramı aldığı Enver

4 Bu konuda Oğlak Yayınlarından çıkan Beşir Fuad monografisine bakılabilir.

Abdükmelik'in Oryantalizmin algılanışı sürecinde ürettiği tematik ve problematik ayrımını burada kullanmak yerinde olur. Enver'e göre Oryantalizm tematik düzlemde doğu-batı arasında ontolojik ve epistemolojik bir ayrım gözetir. Parla'nın da epistemik yaklaşımı Batıcı bir tematik yapıda görünüyor. Zira Osmanlının epistemolojik haritasının belki de çok cüz'i bir kısmı ile çerçevesini Parla, Osmanlının çoğulcu ve heterojen yapısını gözardı ediyor. Kaldı ki epistemolojik alan, sadece katı dizgeleri olan şeriat değildir. Manevi Alan –bu kavramı da Chatterjee'den ödünç alıyorum –klişeleriyle şeriat tarafından belirlense de esas bu birimi, eğitim meselesini tarikatlar üstlenir Osmanlı'da. Bir Osmanlı öznesini, kendi tarihinden koparark "babasızlık" motifi dolayısıyla metinlerdeki tipikler üzerinden vermesi de pozitivist-aydınlanmacı bir bakış açısıdır.

Kaynaklar:

- Abdülmelik Enver. "Krizdeki Oryantalizm" *Oryantalizm* içinde. ed. Aytaç Yıldız, Ankara: Doğu Batı, 2007: .
- Berktay, Halil. "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim* 54. (1991): .
- _____.*Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü.* İstanbul: Kaynak Yayınları,1983.

- Chatterjee, Partha. *National Thought and Colonial World, (Ulusal Düşünce ve Sömürge Dünyası).* çev. Sami Oğuz. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Chatterjee, Partha. *Interview with Partha Chatterjee conducted by Nermeen Shaikh of AsiaSource*
- Cerrahoğlu, A. *Tarih Anlayışı Olmayan Bir Tarihçi.* İstanbul, 1964.
- Douwe Fokkema, "Why Literary Historiography".
- Hobsbawn, Eric. *Geleneğin İcadı.* çev. Murat Şahin, İstanbul: Agora Yayınları, 2005.
- Köprülü, Orhan F. *Köprülü'nün Edebi ve Fikri makalelerinden Seçmeler.* Ankara: M.E.B., 1972.
- Köprülü, Fuad. *Edebiyat Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1992
- Şengel, Şengel. "Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi Yazımında Yöntem", *I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu* içinde Eskişehir: Osmangazi Üniv. Yayınları, 2002.

-11-

Berna Kurt

İstanbul–Epik Bale
...Parmak Ucunda Tarih...

kaynak: http://www.istanbulepik.com

Tarihsel bir ideoloji olarak milliyetçilik, öncelikle bir toplumsal mühendislik faaliyetini, belli bir "milli kimlik"in inşasını gerekli kılar. Milliyetçilik ve onun temelini oluşturan "milliyet", 18. yüzyıla doğru yaratılmış kültürel yapımlardır. Çoğu ülkede bu hedefe yö-

nelik bir resmi tarih anlatısı oluşturulmuştur. Benedict Anderson'ın da belirttiği gibi, ulus-devletleri oluşturduğu varsayılan cemaatler "hayal edilmiştir."[1] Milli kimliğin inşa edilme süreci fazlasıyla kurgusal bir niteliğe sahiptir. Eric Hobsbawn, belli bir ritüel ya da sembolik özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik çağrıştıracak şekilde tekrarlara dayanan, belli değerler ve davranış normları aşılamaya çalışan bu pratikler oluşturma çabasını "geleneğin icadı" olarak tanımlar.[2]

Sanat alanı da geleneğin icadı için elverişli bir zemin sunar, çünkü her şeyden önce imgesel bir yaratıma dayanır ve seyirciyle etkileşim sırasında yeni anlamların üretilmesine zemin sunar. Örneğin Türkiye'de son dönemde sahnelenen Anadolu Ateşi, Troya[3], İstanbul epik balesi gibi büyük bütçeli prodüksiyonlar; dramaturjileri ve temsil ettikleri imgelerle, parçalı da olsa belli bir tarih anlatısına sahiptirler. Seyirciyle kurdukları ilişki, sahneye yan-

1 Benedict Anderson, "Giriş" *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1983).

2 Eric Hobsbawn, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, (der. Eric Hobsbawn, Terence Ranger) (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006).

3 ...Troia Antik Kenti'nin ardından Anzak Koyu ve Conk Bayırı'nı gezen Mustafa Erdoğan şehitlikte dansçıları ile birlikte dua ettikten sonra şunları söyledi: *"Şu anda dünyanın en büyük iki kahramanlık destanının geçtiği yerdeyiz. İki destanı da bizim atalarımız yarattı. Çanakkale Savaşı son Troia Savaşı'dır. Bu destanları sahneye taşımak bizim için hem tarihi bir görev hem de büyük bir onurdur.*
('http://www.kurumsalhaberler.com/troyaturkiye/bultenler/anadolu-atesi-troyada)

sıyan "Osmanlı" ya da "Türk" kimlikleri ve dolayısıyla tarihleri, resmi tarih anlatısını yeniden üretme anlamında önemli bir işleve sahip görünmektedir. Çok büyük bir seyirci kitlesine ulaşan bu dans gösterileri, ayrı birer araştırmayı hak ettirecek kadar zengin veriler sunarlar.

Ben bu yazıda, 9 Şubat 2008'de seyrettiğim İstanbul epik balesini değerlendirmeye çalışacağım. Baleyle ilgili medyada yer alan haberleri, eleştirmen ve seyirci yorumlarını merkeze alarak, gösterinin seyircide yarattığı etkiyi tarihsel-politik bir bağlama oturtmaya çalışacağım. Baleye dair kişisel izlenimlerim, gösterinin kitapçığı ve resmi internet sitesi birincil kaynaklarım. Ayrıca balenin librettosunu, basın bültenini ve yayınlanmış çeşitli yazıları metin analizine tabi tutacak ve kimlik, resmi tarih, milliyetçilik temalı çeşitli kaynaklar ışığında gösteri dramaturjisini ve sahnede temsil edilen Osmanlı-Türk kimliğini incelemeye çalışacağım.

***

T. C. Kültür Bakanlığı İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin prodüksiyonu olan iki perdelik "İstanbul" epik balesi, dünya prömiyerinin gerçekleştiği 24 Mart 2007'den bugüne 8 kez sahnelendi; yaklaşık 12.000 sanatsever tarafından izlendi ve büyük beğeni toplayarak dakikalarca ayakta alkışlandı[4]. Uzun süre ana akım gazete-

4 Kaynak: http://www.istanbulepik.com/).[Nisan 2008].

lerin kültür-sanat sayfalarında gündem oldu. Devlet kurumu bünyesinde, ancak özel sektörün sponsorluğunda gerçekleştirilen bale[5], küresel kültür-sanat piyasasında Türkiye'yi temsil edecek dev bir prodüksiyon olarak tarif ediliyordu:

"Yüzyıllardır var olan ve sonsuz dek var olacak sihirli bir kent! Dinler, milletler, kültürler ve hatta kıtaların buluşma yeri. 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak tüm dünyanın ilgisini çekecek olan eşsiz kentimiz ilk kez dansla ifade ediliyor. Müzik, dans, şan, resim, yontu, tüm sanat dallarının katkısı ile gerçekleşen İSTANBUL, bu kente adanmış, görsel ve işitsel, muhteşem bir gösteri."[6]

1) GÖSTERİNİN OLUŞTURDUĞU ATMOSFER, SEYİRCİYLE KURDUĞU İLİŞKİ ...*SANATSAL BAĞLAM*...

Martin Stokes, "*Etnisite, Kimlik ve Müzik*" adlı makalesinde, icranın basitçe, "altta yatan, temel" kültürel kalıp ve toplumsal yapıları yansıttığı yolundaki yapısalcı tezin günümüzde itibarını kaybettiğini belirtir. Müzik ve dansın basit bir "yansıtma" işlevi görmediğini; hiyerarşik konumların sorgulanmasının ve dönüştürülmesinin araçla-

5 Sponsorlar: Ray Sigorta, Küçükçalık, Doğan Ofset, Nova Reklam, Vira Kozmetik, Polisan (kaynak: http://www.istanbulepik.com/) [Nisan 2008].

6 İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin web sitesindeki tanıtım metni: http://www.idobale.com/program/ayrinti.php?fl=istanbul. [Nisan 2008].

rını da sağladığını vurgular. Bourdieu (1977) ve De Certeau (1984)'ya referans vererek, toplumsal icrayı (performance); belirli sınırlar dahilinde çeşitli anlamların yaratıldığı, manipüle edildiği, hatta ironik hale getirildiği bir pratik olarak değerlendirir.[7]

Stokes'a göre; *"müzik ve danslar yalnızca belli bir bağlam dahilinde anlaşılması gereken, durağan simgesel nesneler değildir; müzik ve dans... İçinde başka şeylerin de gerçekleştiği, kalıpları olan bir bağlam oluşturur. Eğer müzik ve dans, toplumsal bir olayın gerçekleşmesine neden olacaksa, önemli olan sadece... icra (performance) değil, iyi icradır"*[8].

İstanbul gösterisi; kurum içi ve dışı birçok kaynağın seferber edildiği, farklı sanat dallarında isim yapmış kişilerin çalıştığı, bir zamanların ünlü primadonnası Hülya Aksular'ın koreografi, reji ve libretto yazımından sorumlu olduğu; devlet opera ve balesinin en virtüoz dansçılarının sahne aldığı bir büyük prodüksiyondur. Seyircinin sahnedeki görsellikten ve "iyi icra"dan fazlasıyla etkilenmesi için gerekli her türlü altyapı sağlanmıştır.

---

7 Martin Stokes, Etnisite, Kimlik ve Müzik, Folklora Doğru, Dans-Müzik-Kültür Çeviri-Araştırma Dergisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, sayı: 63, 1998; s: 126.

8 age, s: 127.

a) Bir dans türü olarak "bale" ve "epik bale":

Sahnede, hareket tekniği ve üslubundan oyunculuk tarzına, koreografi anlayışına kadar her türlü unsur "klasik bale" olarak tanımlanan tarihsel türün temel özellikleriyle örtüşmektedir.[9] Seyirciyle kurulan ilişkinin daha iyi anlaşılması için bu türün tarihsel gelişimine kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır.

Handan Ergiydiren *"Sokak Sanatından Saraya, Dansın Evriminde İlk Adımlar"* adlı yazısında, 17. yüzyılda Fransız sarayında gerçekleşen, göz kamaştırıcı giysi ve makyajlarla bezenmiş bedenlerin düzenli adımlar ve davranışlarla devindiği gösterileri balenin ilk örnekleri olarak yorumlar: "*... Maskeli, bol taklitli, müzikli ve danslı sokak tiyatrolarının cazibesine kapılan kral, bunların kendi sarayında da icra edilmesini istemiştir. Ancak anlatıları cinselliğe, alay ve yergiye dayalı halk sanatı, sarayın kapısından içeri girerken sansüre uğramıştır. Seyirciyi tetikleyip uyaran, gözden çok zihinlere yönelen, koşulları ya da iktidarları eleştiren, aynı zamanda bedeni kullanmak bakımından sınır tanımayan bu üslup, bir çeşit seçkinci indirgemeye maruz kalmıştır. İçerikleri sadece keyif vermeye dönük, aşk, tanrısallık benzeri zararsız konulara dönüştürülmüş, iktidarın zevklerini karşılamaya odaklanmış, böy-*

9 Yedi farklı sanat türünden beslendiği söylenen gösteride; ses kaydı, canlı vokal kullanımı, resim, sinema ve fotoğrafın yanı sıra; tango gibi farklı dans türleri de kullanılmıştır. Ancak gösteri genel olarak "bale" başlığı altında tarif edilmektedir.

lece toplumsal işlevini daha başından yitirmiştir. Sanatsal edim olma pahasını kazanan dans artık yüksek kültür girdabına kapılmıştır.[10]

Ergiydiren, balenin de diğer klasik sanatlar gibi otorite tarafından korunup yaşatıldığını, eğitim ve icra kurumlarının önce aristokrasi sonra da cumhuriyet yönetimleri tarafından sağlandığını belirtir ve teknik ve de politik olarak otoriteye bağımlı kaldığını vurgular.[11]

"Gelişmekte olan" yeni devletlerin sanata yönelik yatırımlarını vurgulayan Martin Stokes müziğin yeni toplumsal oluşumlarda en fazla çıkarı olan sınıfların elinde tutup kullandığı bir araç olduğunu belirtir: *"...bu kontrol temel olarak, üniversiteler, konservatuarlar ve arşivlerin devlet denetimi ya da devlet etkisi altında tutulmasıyla yaşama geçirilir, devletin medya sistemleriyle de yaygınlaştırılır. ...Bu süreçler, icad edilmiş anlamlar ve diğer "gelenekler"den gelen anlamlar arasında bir yerde duran bir anlam alanı olarak görülebilir..."*[12] Yazar, müziğin "*temsil ettiği* düşünülen şey" ile "ne *yaptığı*"nı birbirinden ayırır. Müziğin insanları bir araya getiren toplumsal bir faaliyet olduğunu ve toplumsal birlikteliklerin toplumsal kimliğin tam olarak "somutlaştığı" güçlü bir duygusal de-

10 Handan Ergiydiren, "Sokak Sanatından Saraya, Dansın Evriminde İlk Adımlar", *GİST Çağdaş Gösteri Sanatları Dergisi*, s. 1(Ocak-Haziran 2008): 118.

11 age, 119.

12 Stokes, age, 132.

neyim sağlayabileceğini vurgular: "*belli toplumlarda müzik ve dans, geniş cemaatin kendisini cemaat olarak görmesini sağlayan yegâne araçtır... Müzik ve dans (ve bunlar üzerine konuşmak), insanları, önemli bir parçalarıyla, duygularıyla ve "cemaat"leriyle ilişki içinde olduklarını hissetmeye sevk eder.*" [13]

İstanbul epik balesi, yüzlerce yıllık "şanlı" bir tarihi hatırlatarak, seyircilerin sahnede temsil edilen anlatıyla bütünleşmesini, özdeşleşmesini ve geçmiş zaferlerinden "gurur" duymasını sağlayan bir araç konumundadır. Gösteri akışının sık sık kesilmesi ve sahnenin sol üst köşesindeki küçük Atatürk rölyefinin aydınlatılması; seyircinin uzun süreli alkışlarına ve bir tür "toplu histeri" ortamının yaratılmasına zemin hazırlar. İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin kemik izleyici kitlesini oluşturan; nezih semtlerde oturan, eğitimli ve toplumsal sorunlara duyarlı seyirci kitlesi, gösteriden gerçek bir "cemaatin parçası olma" duygusuyla, son derece özgüvenli bir biçimde çıkar. Hedeflenen şey gerçekleşmiştir.

Bu projenin baş mimarı Hülya Aksular, seyirciye cüzi bir miktar karşılığında sunulan gösteri kitapçığında, gösteriyi "epik bale" olarak tanımlar: "*epik bir biçimde hazırladığımız, tamamen Türk olan, müziğindeki ve sahnelenişindeki destansı anlatım sizleri de tarihte ve bugünün İstanbul'unda anlamlı bir yolculuğa çıkarabilirse ne mutlu*

13 age, 133-134.

bize..." "Epik" kahramanlığı, destansı olanı ifade eden bir kavram olarak kullanılır.

b) Ziyaretçi defterinde yer alan seyirci tepkileri:

Gösteriye özel olarak hazırlanmış internet sitesindeki "ziyaretçi defteri" incelendiğinde; seyirci yorumlarının sahip olduğu iki temel ortaklık göze çarpar:

1) Fikirlerini yazacak kadar beğenen seyircilerin çoğu gösteriyi birden fazla kez seyretmiş ve arkadaşlarına tavsiye etmiştir.
2) Türkiye adına böyle bir gösterinin hazırlanmasından gurur duyulduğu ifade edilmektedir. "Ülkemizin tanıtımına katkı sağlayacak, yurtdışında bizi temsil edecek" bir gösteri olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır.

Ayrıca sanatçının toplum içindeki misyonunu tanımlayan, ilerlemeci-modernist yorumlar da göze çarpar: "*Sanatçı, mensubu olduğu toplumun değerlerini çağdaş düzeyde ve yenilik yaratarak yorumlamakla yükümlüdür. Aynı zamanda da geçmiş ile gelecek arasında kültürel bağın aktarıcısı konumundadır. İstanbul Balesi bu görevi en iyi şekilde yansıtan örneklerden biridir. Başta sevgili Hülya Aksular olmak üzere tüm değerli sanatçıları başarılarından dolayı kutlarım.*" Ergun Özgen (28 Mart 2007).

Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılmasının gündem olduğu bir dönemde böyle büyük bir prodüksiyonun sergi-

lenmiş olmasının sembolik önemi de seyircinin özellikle altını çizdiği konulardan biridir.

c) Eleştirmenlerin yorumları ve medyada yer alan haberler:

Hayati Asılyazıcı, "ulusal bale" olarak tanımladığı bu gösterinin dans tarihimiz açısından çok önemli bir adım olduğunu belirtir. Eserin toplumsal çözümlemelerini ve tarihsel kurgusunu "tarihsel gerçekçi" olarak yorumlar.[14] İstanbul'un Avrupa kültür başkenti olacağı bir dönemde böylesi bir bale yaratarak Hülya Aksular'ın "olmazı olduruduğunu" vurgular.[15]

Milliyet gazetesinin kültür-sanat sayfası yazarı Ufuk Çakmak ise, AKM'nin yıkılmasının tartışıldığı bir dönemde böylesi dev bir prodüksiyonun çıkmasının önemine parmak basmaktadır. Sayısı 500'ü geçen şahane kostümlerin, beklenmedik bir şekilde sahneye giren koskoca geminin, resimlerin, video projeksiyonlarının, dev dekorların, hatta yakılan ve kokusu seyirciye kadar ulaşan tütsülerin oluşturduğu ihtişamı vurgular. Bununla birlikte, bağlayıcı bir tema bulunmadığı için gösteride bir bütünsellik sorunu yaşandığını da ekler ve bazı teknik ya da uzamsal buluşların işlevini sorgular. Nihayetinde son yıl-

14 Hayati Asılyazıcı, "Türk Dans Tarihinde Bir İlk: "İstanbul" Epik Bale-2 Perde", *Yeni Tiyatro*, s. 1, Eylül-Ekim 2007; *Sempatik Dans*, s: 17, Ocak 2008.

15 Hayati Asılyazıcı, "Geçmişten Günümüze, Düşten Gerçeğe İstanbul Epiği", *Aydınlık*, 15 Nisan 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

ların en kaliteli ve pahalı eseri olan baleyi olumlu bir yere koyar ve klasik bale sevenlere tavsiye eder.

Hülya Aksular'la yapılan ve çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan röportajlarda, eserin fikir aşaması konuşulurken, dans tiyatrosu formunun öncüsü kabul edilen Pina Bausch'un "Nefes" adlı gösterisine sıklıkla atıfta bulunulur. Ünlü sanatçının İstanbul'da bir süre kalarak hazırladığı ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı'yla işbirliği içinde sergilediği bu gösteri, yine bu şehirden yola çıkarak hazırlanmış ve farklı çevrelerden oryantalizm eleştirileri almıştır. Aksular, gösteriyi seyrettikten sonra, "bizimle ilgili "bizim" bir gösteri yapmamız lazım" görüşünün iyice kuvvetlendiğini belirtir: "*Biz böyle değiliz, neden bizi böyle anlatıyorlar? diyerek, bu işi bizim yapmamız gerektiğini düşündüm.*"[16] Aksular bu gösteriyi kendisi açısından bir misyon olarak gördüğünü de şu şekilde ifade eder: "*Balede 26. yılım bitti. Bu devlete şükran borcumu ödemeliydim. Bu eser benden devletime, milletime armağan*".[17]

"*Ezanla açılacak İstanbul operası*"nın[18] üç baş dansçısı, gösterinin prova sürecinde canlandıracakları karakterlere yönelik tarihsel metinler okuduklarını ve yorumlarını bu şekilde geliştirdiklerini belirtirler. Fatih'i canlandı-

16 Mutlu Tanberk, "İstanbul Eserini Buldu", *Milliyet/Sanat*, Nisan 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

17 "İstanbul'un Tarihi Bale Sahnesinde", *Sabah/Günaydın*, 28 Mart 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

18 "İstanbul" operası ezanla açılacak", *Sabah*, 24 Mart 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

ran Selim Borak, ilk aklına gelenin çok kuvvetli ve hırçın bir Fatih olduğunu söyler ve zamanla onun sahip olduğu ileri görüşlülüğü ve hoşgörüyü öne çıkararak daha oturaklı bir Fatih yorumunu seçtiğini belirtir. Deniz Kılınç Zirek ise, dönemin diğer "hatun"ları gibi devlet işlerine karışmayan, Fatih'i seven ve ona çocuk veren Gülbahar karakteriyle ilgili tarihsel kaynak bulmakta zorluk çektiğini vurgular.[19] Berk Sarıbay'ın canlandırdığı Konstantin karakterine haksızlık edilmediği ve "yenilen gözüyle bakılmadığı" ise özellikle vurgulanmaktadır.[20] Aksular, Tarihçi Seza Sinan'ın "*yenilenin hiç öyküsü yoktur, yenenin vardır*" sözünü vurgulayarak, "*yenilenin de ne kadar mağrur, ne kadar kentine sahip çıkan, ne kadar önemli bir imparator olduğunun altını çizmek istedim. Bu şehri fethetmemizi kahramanlık olarak göstermek yerine, bu şehir bize nasıl geldi, geldikten sonra neler hissettik, bunları anlatmak istedim.*" diyor.[21]

2010'dan önce yurtdışında sergilenmeyeceği belirtilen[22] gösteriye yönelik tek olumsuz eleştiri ise medyatik isim Hıncal Uluç'tan gelmektedir. Uluç, devletin en bü-

19 "Tarihi baleyle buluşturan "İstanbul"", *Radikal/Genç*, 17 Nisan 2007 Pazar. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

20 Gökçe Uygun, "İstanbul şimdi'de sahnede", *Cumhuriyet /Pazar*, 08 Nisan 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

21 "İstanbul parmakların ucunda", *Tempo*, 05 Nisan 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

22 ""İstanbul" : A tribute to the meeting point of continents and cultures", *Today's Zaman*, 26 Mart 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

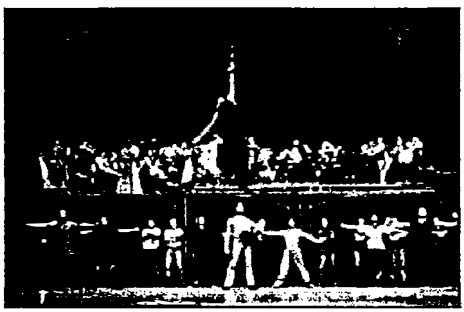
yük salonunda, en geniş kadrosu ve bütçesiyle hazırladığı gösterinin ilkokul müsameresi düzeyinde olduğunu yazar. Ankara'dan gelen icazet sonucunda gösterinin devlete yük olmadan, sponsorlarla hazırlanmaya çalışıldığını; ancak süreç içinde sponsorlardan bir bölümünün çekilmesiyle asıl maliyetin devlete yüklendiğini belirtir. Arkasını fazlasıyla devlete yaslayan böyle ihtişamlı ve maliyetli bir gösterinin sanatsal kriterleri karşılayamadığını savunur. Hülya Aksular'ın mevcut iktidara yaslanarak sahnede ezan okutup namaz kıldırdığını belirttikten sonra, eserin gösterimden kaldırılmasını önerir ve yazısını şu cümlelerle bitirir: "*Yarın biri bütçe görüşmelerinde çıkar, "tükürürüm ben böyle sanatın içine... Bunun için mi milletin trilyonlarını harcıyoruz" derse sanatı savunamaz hale geliriz çünkü*". [23]

2) NASIL BİR TARİH? HANGİ OSMANLI-TÜRK KİMLİĞİ? *...TARİHSEL BAĞLAM...*

İstanbul'un 500 yıldan fazla bir sürelik tarihini yansıtma iddiasındaki gösteri oldukça tanıdık olduğumuz bir milliyetçi söylemden izler taşır. İlköğretim ders kitaplarında okuduğumuz çeşitli hikâyeler devrededir: Fatih Sultan Mehmet hoşgörülü bir padişahtır; farklı din ve kül-

23 Hıncal Uluç, "Müziksiz ve adımsız bale", *Sabah*, 30 Mart 2007. (kaynak: http://www.istanbulepik.com)

türlerin yaşamasına izin vermiştir. Fetih sırasında gemileri karadan indirerek inanılmaz bir askerilik dehası sergilemiştir vs. Çoğu seyircinin en çok etkilendiği sahne, Bizans Kralı Konstantin'in yenildiği ve göğe yükseldiği sahnedir. Yüksek teknik donanım, iyi icra ve "zafer"in uyandırdığı coşku, seyircilerin paylaştığı çok güçlü bir an yaratır. İnternet sitesine yansıyan seyirci yorumlarından birinde bu an "kralın asılması" olarak yorumlanır. Aksular'ın alternatif tarih yorumu iddiasın rağmen böyle bir algının oluşmasında tabii ki görkemli sahne estetiğinin ve bunun sonucunda seyircide oluşan "zafer" hezeyanının etkisi büyüktür.

kaynak: http://www.istanbulepik.com, kostümlü prova, 22 Mart 2007.

Sibel Sözer'in yaptığı afiş tasarımı da bu milliyetçi söylemin çerçevesini ortaya koymaktadır: *"...İstanbul'u simgelediğimiz bu mühür, güç ve cesaretin simgesi olan kırmızı renkli fonun üzerinde, altın bir sikkenin içinde, yine*

altından ay ve yıldızın varak kabartma olarak yerleştirilmesiyle, zenginliğin bir ifadesidir. Osmanlı sikkesinden hareketle oluşan bu form, sekizgen yıldızın güzelliği ve sertliği nedeniyle cesaret ve liderliğin simgesi olan "Taşların Efendisi" olarak kabul edilen on iki kırmızı yakut taştan oluşuyor. Ay dünya etrafında tamamlanır. Mühür, yuvarlak dış formuyla güçlü bir devinim ve dönme hareketi oluşturuyor. Bu devinimiyle de zamanı, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in gelişiyle yüzyılların gücünü ve bu gücün yüzyıllar boyunca devam edecek bir döngüsü olduğunu simgeliyor." [24]

kaynak: http://www.idobale.com/program/ayrinti.php?fl=istanbul

Sözer, gösterinin kitapçığında yer alan yazısında ise şöyle der: *"Amacımız Türk'ün gücünü SANAT adına da*

24 http://www.istanbulepik.com.

dünyaya tanıtmak, şanlı tarihi geçmişimize ve onun en güzel dokusu olan İstanbul'a özgün bu kalıcı yapıta yakışır, hafızlarda kalıcı bir mühürle damga vurmaktı..."

Gösterinin afişi, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tarihsel sürekliliği ön plana çıkarır. Hakim resmi tarih söyleminden ayrışan bu bakış, gösterinin sahneleri arasındaki dengeye de yansımıştır. 13 sahnenin 9'u Osmanlı dönemini işler. Bu dönemin tarihi beklendiğinden daha fazla sahiplenmektedir. Devlet kurumu çatısı altında gerçekleşen gösteri, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının tarih yaklaşımını da sahnedeki tarih temsiline sızdırmış gibi görünmektedir. 2. perdenin ortalarında ise Hülya Aksular'ın yorumu daha ön plandadır: film ve fotoğraflarla yansıtılan İstanbul'un işgali, Atatürk'ün ölümü vb. içerikli sahnelerden sonra Türkiye'nin batılılaşma süreci, Beyoğlu'nda tramvaylar; modern kostümler içinde tango yapan kadın ve erkekler gibi belli simgeler etrafında ve ajitatif bir üslupla işlenir. 2000'li yılların küresel ortamında yükselişe geçen milliyetçilik söylemi, tarihsel sürekliliği ve İslami değerleri sahiplenen, bununla birlikte Batıcı kültürel milliyetçiliği de bünyesinde barındıran melez bir söylem görünümündedir. 2010 yılında Avrupa'nın kültür başkenti olacak İstanbul'u merkeze alan gösteri, farklı söylemleri bütün çelişkileriyle bir arada sunmaktadır.

Tanıl Bora, 1995 tarihli *Yeni Türk Milliyetçiliğinin İki Yüzü*[25] adlı makalesinde, Kemalist milliyetçiliğin barındırdığı "etnik-kültürel çoğulculuk ve defansif nitelikli hukuki milliyetçilik" ile "etnik birlik-teklik peşinde, üstün milli karakter anlayışına dayalı saldırgan-şoven milliyetçilik" geriliminden bahseder. 80'li ve 90'lı yıllarda bu gerilimin iyice belirginleştiğini; beka sendromunu "atlatmış", özgüvenli, modern ve Batılı, dışa dönük ve dünyayla bütünleşmeyi hedefleyen milliyetçilik ile; etnik-kültürel milliyetçiliği, şovenizmi ve izolasyoncu eğilimli içeren milliyetçilik türünün iç içe geçtiğini söyler. 80'ler boyunca toplumsal yapıya ve kültüre nüfuz eden kapitalistleşme ve modernleşme dinamiğinde pozitif bir milliyetçilik dilinin ön plana çıktığını belirten yazar; sosyalist bloğun çözülmesi ve Asya'daki Türki cumhuriyetlerin bağımsızlaşmasını takiben, "bölgesel güç" olma hedefiyle milli stratejiler çizildiğini vurgular. 90'lı yıllarda ise Türkiye'nin "muasır medeniyetler" seviyesine ulaştığı ve Batı'ya benzeme evrensi geçerek bizzat Batı olduğu inancı hakimdir.

Kendini evrensellik/küresellik olarak kuran Batılı hegemonik kültürel milliyetçilik konjonktüründe, millilik evrenselliğin basamağı olarak görülür. Uğruna mücadele ettiğimiz, uzun kampanyalar yürüttüğümüz, "Avrupa kültür başkenti" payesini kazanmamız, Batılı ülkelerde eşit bir konuma "yükseldiğimizin" göstergesi gibidir.

25 Tanıl Bora, *Yeni Türk Milliyetçiliğinin İki Yüzü, Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. basım, (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995), 71-93.

2000'li yıllarda, demokrasi söylemini ve Avrupa Birliği'ne girmeyi düstur edinen, İslami değerleri vurgulayan, orduyla kararsız ve çelişkili bir ittifak kuran, kitlesel oy gücüne sahip bir iktidar döneminde; cumhuriyetin temel ilkelerinden taviz vermeden "milli" tarihimizin unutturulan yüzü Osmanlı İmparatorluğu'yla barışmanın, iktidarın kültür politikasının temel dayanaklarından birini oluşturabileceği düşünülebilir. İstanbul balesi de böyle bir tasavvurun dans sahnesine yansıması olarak yorumlanabilir.

Resmi tarih yazımı, iktidarların siyasi yönelimlerinin aynası niteliğinde, gelişmeye ve değişmeye açık bir iktidar edimidir. Bu tür bir tarih yazımının kimlik arayışıyla ilişkisini kuran Nuri Bilgin, 1994 tarihli makalesinde[26], resmi tarih yazımını; toplumun kendini ve diğerlerini görme biçimini, kendi hakkındaki imgelerini, inanç ve değerlerini, geçmişine bakış tarzını, geçmişi ile mevcut durumu eklemlendirme şeklini ve geleceğe yönelik projeksiyonlarını ilgilendiren, psiko-sosyal, kültürel ve siyasal yanları olan son derece karmaşık bir sorun olarak ele alır. Tarih eğitimine, sosyal temsiller ve kimlik perspektifinden bakan yazar şöyle der: "*...bilimsel-akademik düzey dışında tarihin öğretilmesi, toplumun çeşitli geçmiş dönemlerine ilişkin sosyal temsiller oluşturma, sosyal olarak payla-*

26 Nuri Bilgin, "Kimlik Arayışı Olarak Resmi Tarih", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları -1994 Buca Sempozyumu*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995): 107.

şılacak inanç ve değerler üretme ve kolektif bir kimlik inşa etme çabası olarak görülebilir. Sosyal temsiller genel bir deyişle birey veya grupların karşılaştıkları gerçekliği yeniden inşa etme ve ona özgül bir anlam atfetmesine ilişkin zihinsel etkinlik süreçleridir... Bireylerin gruplar halinde inşa ettikleri imgeler, kavramlar ve semboller işe yaradıkları, bellekte, algıda, sanat eserlerinde çeşitli biçimler aldıkları ölçüde mevcutturlar..."

İstanbul gösterisinde de kolektif bellekte yer edinmiş çeşitli imgeler seyirciye yeniden sunulmaktadır: ezan sesi, müezzin, minare, kız kulesi, kilise, patrik, yeniçeriler, zırhlılar, harem, rakkase, çengiler, sazende, lale, ressamlar ve modeller, tramvay, tango, vapurlar ve martılar... Seyirci koltuklarında oturanlar, kolektif bir biçimde kimliklerini yeniden tanımlama deneyimi yaşarlar. Bilgin, toplumun kendisi hakkında geliştirdiği ve paylaştığı bir sosyal temsil gibi gördüğü kolektif kimliğin, kolektif bellekten hareketle inşa edildiğini söyler ve şöyle bir yorumda bulunur: "*kolektif kimliği hakikat kriterine göre değerlendirmenin bir anlamı yoktur. Ortak bir düşüncenin veya iletişimin önemini meydana getiren şey, onların "doğru" olmaları değil, "hatalı" olmalarıdır...*"[27] Yazar resmi tarihi, toplumun kolektif kimliğinin resmi versiyonu olarak nitelendirir. Toplumsal bellekte ve tahayyülde yer alması istendiği şekliyle inşa edilen; ilk ve orta eğitim düzeyinde okutula-

27 age, 110.

rak ya da okul dışı medya kanallarında işlenerek yeni kuşaklara aktarılması planlanmış bir kimlik versiyonu olduğunu söyler.

SONUÇ YERİNE...

İstanbul balesi özelinde bir süreklilik olarak temsil edilen Osmanlı-Türk kimliği "yiğit, cesur, bir o kadar da hoşgörülü, yüzünü Batı'ya dönmüş, medeni bir ulus kimliği"dir. Sanat araçsallaştırılmıştır, cemaati ya da ulusu hayal etmenin bir aracı işlevi görür. Başrollerdekiler, ünlü padişahlar ve komutanlar; tarihsel "erkek" kimlikleridir. Bale sanatının kadınlara biçtiği tarihsel rol yeniden üretilir: aşk sahnelerinin odak noktası ve "eril bakış"ın nesnesi zarif balerinler, zarif ama bir o kadar da dişi denizkızları, padişahların "gözde"si olmak için rekabet eden harem kadınlarıdır. Tarihin öznesi olamayan kadınların kaderi sahnede de ikincil planda kalmaktır.

Batıcı ve modernist bir söyleme sahip genel sanat yönetmeni Hülya Aksular'ın damgasını vurduğu gösteri, sanatçının bağlı bulunduğu resmi devlet kurumunun kültür-sanat politikasıyla gergin uzlaşısının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İlk sahnelere yansıyan ve daha fazla vurgulanan muhafazakâr yaklaşım ile –belki de bu dengesizliği kırmak üzere –son sahnelerde daha ajitatif-propagandist bir nitelik kazanan Batıcı, ilerlemeci, modernist yaklaşım, melez bir anlatı oluşturmuştur.

Klişelerle ilerleyen bu sahnelerde, neyin gösterildiği kadar neyin atlandığı –ya da hangi tarihsel olguların göz ardı edildiği –de bir o kadar önemlidir. 2010 yılında gerçekleşecek Avrupa çıkartmasını hedef alan gösteri, dinlere yönelik hoşgörü söylemini ön plana çıkarmış; kültürel "hoşgörü" söylemi ise otokton olmayan bir halk olan Sefaradlar'ın temsiliyle sınırlı kalmıştır. Resmi tarih kitaplarında yer aldığından farklı bir biçimde Batılılaşma serüveninin bir parçası olarak yeniden kurgulanan Lale Devri'nden hemen sonra İstanbul'un işgaline geçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan ayaklanmalar, devlet eliyle kışkırtılan etnik gerilimler, yıkımlar göz ardı edilmiştir. Hedef, "zafer"leri göstermek, "Türk'ün gücünü dünyaya tanıtmak"tır ve Aksular devletine ve milletine olan borcunu ödemiştir. Ernest Renan'ın ünlü sözleriyle bitirelim:

"*...bir ulusun özü, tüm bireylerin ortak pek çok şeye sahip olmaları ve pek çok şeyi de unutmuş olmasıdır...*"

Katkıda Bulunanlar

Mustafa Armağan

Urfalı bir anne-babanın çocuğu olarak Cizre'de doğdu (24 Şubat 1961). İlk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olduktan sonra çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı. 1995-1996 arasında İzlenim dergisinin, 2000-2002 arasında da Da (Diyalog Avrasya) dergisinin yayın yönetmenliklerini yürüttü. Halen serbest yazar olarak çalışmaktadır.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (Risale Yayınları, 4 cilt, İstanbul 1988) ve Osmanlı Ansiklopedisi (Ağaç Yayıncılık, 7 cilt, İstanbul 1993) adlı çok ciltli çalışmaların yayın koordinatörlüklerinde bulundu. M. M. Şerif'in 4 ciltlik A History of Islamic Philosophy adlı edisyonunu, İslâm Düşüncesi Tarihi adıyla (İnsan Yayınları, İstanbul 1990-91) yayına hazırladı.

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 3 defa ödüle layık görüldü: Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (Fritjof Capra'dan, Tercüme dalında, 1989); Şehir, ey Şehir (Deneme dalında, 1997); Osmanlı: İnsanlığın Son Adası (Fikir dalında, 2003).

Telif kitapları şunlardır:

- Gelenek (1992)
- Gelenek ve Modernlik Arasında (1995)
- Şehir Asla Unutmaz (1996)
- Şehir, ey Şehir (1997)
- Bursa Şehrengizi (1998) (2. baskı Osmanlı'yı Kuran Şehir adıyla (2006))
- Alev ve Beton (2000)
- İstanbul Mavi Kırpar Gözlerini (2003)
- Osmanlı: İnsanlığın Son Adası (2003)
- İnsan Yüzlü Şehirler (2004)
- Kuğunun Son Şarkısı: St. Petersburg'da Zamanlar ve Mekânlar (2004)
- Osmanlı'nın Kayıp Atlası (2004)
- Kır Zincirlerini Osmanlı (2004)
- Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler (2005)
- Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı (2006)
- Ufukların Sultanı: Fatih Sultan Mehmed (2006).
- Küller Altında Yakın Tarih (2006)
- Efsaneler ve Gerçekler (2007)
- Tarihimizle Hesaplaşmak
- Büyük Osmanlı Projesi (2008)
- Gülün Fethi - Fatih Sultan Mehmed (2008)

- Osmanlı'nın Mahrem Tarihi (2008)

Çevirileri:

- Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (Fritjof Capra'dan, 1989)
- Molla Sadrâ ve İlâhi Hikmet (Seyyid Hüseyin Nasr'dan, 1991)
- Yeni Bir Düşünce (Fritjof Capra'dan, 1992)
- İslamın İlk Yılları (2001, Muhammed Esed'den)

Derlemeleri:

- İslam Bilimi Tartışmaları (derleme, 1990, İnsan Yayınları)
- İslam'da Bilgi ve Felsefe (1997)
- Düşüncenin Gökkuşağı: Cemil Meriç (2001)
- Tartışılan Sınırlar: Değişen Milliyetçilik (2001)
- İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk (2001)
- Küresel Kuşatma Karşısında İnsan (2004)
- Her Gün Bir Ediple (2004, Ahmet Refik Sevengil'in edebiyatçılarla söyleşileri)
- Bulutları Delen Kartal: Cemil Meriç ile Konuşmalar (2004, Sezai Coşkun ile birlikte)
- Osmanlı Geriledi mi? (2006)

Ayrıca şimdiye kadar 4 cildi yayımlanan İstanbul Armağanı adlı diziyi yayına hazırlamıştır (1995-2000).

Mete Tunçay

1936 İstanbul doğumlu. Siyaset bilimi ve tarih profesörüdür. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, 1961'de doktora derecesi aldı, 1966'da Siyasal Teoriler Doçenti oldu. 1961-63 yıllarında Rockefeller bursuyla London School of Economics and Political Science'ta incelemeler yaptı. 1979'da Sovyet Bilimler Akademisi'nin konuğu olarak Moskova, Leningrad ve Bakü'de; 1979-80'de de Fulbright bursuyla ABD Stanford Üniversitesi'nde araştırmalarda bulundu. 1987-88'de Freie Universitaet Berlin'de Carl von Ossietzsky Profesörü oldu.Özellikle siyasal düşünceler tarihi disiplininin Türkiye'de gelişmesinde katkısı büyüktür,iktisadi konularda şerh düşmekle birlikte liberal geleneğe bağlı bir politik duruş sergiledi,sosyalizmi net bir dille savunurken bile liberal-demokrat duruşa saygısını ifade etti.Bu alanda özellikle hocası olan 20.asrın en önemli filozoflarından liberal-demokrat Karl Popper'dan etkilendiği bilinmektedir.Bugün sosyalist çizgiden ziyade sol-liberal bir entelektüel çizgidedir. Murat Belge ile birlikte sol-liberal çizginin Türkiye'deki en önemli ismidir. Liberal Düşünce Toplulu-

ğundan sosyalist Birikim grubuna tüm kesimlerin ortak saygısını kazanmış yegane Türk entelektüellerinden biridir. 1967'de "Türkiye'de Sol Akımlar 1908-25", 1981'de "Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-31" kitaplarını yayımladı. 1983'te Askerî Yönetim tarafından üniversiteden çıkarıldı. 1984-93 yıllarında aylık Tarih ve Toplum, 1994-96 yıllarında da Toplumsal Tarih dergilerinin editörlüğünü yaptı. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve Tarih Vakfı yönetim kurullarının da başkan yardımcısıdır.

Ahmet Sait Akçay

1972 yılında Diyarbakır'da doğdu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nü bitirdi. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve Enstitüsü'nde master eğitimine devam etmekte olan Akçay'ın eleştiri, öykü ve söyleşileri *Kitaplık, Virgül, Kritik, Adam Öykü, İmge Öyküler, Eylül Öykü, Parşömen, Özgür Edebiyat* ve *Hürriyet Gösteri* dergilerinde yayımlandı... *Hayy* (Eylül Yayınları 2001) ve *Siyabesta* (Kaknüs Yayınları 2000) adlı öykü kitaplarının yanısıra İslami popüler romanları incelediği *Bellekteki Huriler* (Selis Kitaplar 2006) adlı eleştiri çalışması da bulunmaktadır.

Berna Kurt

1975 İstanbul doğumlu. Galatasaray Lisesi, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü, İstanbul Kültür Üniversitesi Sanat Yönetimi Yüksek Lisans Programı'nda tamamladığı eğitimini, Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Doktora Programı'nda sürdürüyor. Sanatsal çalışmalarını Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu'nda sürdürüyor ve üniversitelerde ders veriyor. Gösteri sanatları, tarih, siyaset, toplumsal cinsiyet kuramlarını bir araya getiren çalışmaları çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanıyor.

Nevval Sevindi

İzmir'de dünyaya gelen Nevval Sevindi, Ankara Üniversitesi Antropoloji bölümünden mezun olduktan sonra Klasik Arkeoloji ve Antik Yunan alanında Master yaptı. Sevindi, 1987 yılında Dünya Bankası'nın Çukurova Bölgesi Gelişim Projesi'nde görev aldı. Serbest yazılarına bu yıllarda başlayan Sevindi, 1990 yılında Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Uzun Metrajlı Sinema Senaryosu Ödülü de aldı. Yeniyüzyıl Gazetesi'nin çıkışından itibaren kadın-erkek ilişkileri, kadın hakları, sosyal ve kültürel politikalar üzerine yazılar yazmaya başladı.

Yeniyüzyıl için dönemin gündemdeki ismi Fettullah Gülen ile New York'ta ses getiren seri röportajlar yapan Sevindi, bu röportajlarını kitap olarak da yayınladı.

Sevindi ayrıca Samanyolu TV'de demokrasi kültürü, kadın hakları gibi alanlarda programlar yaptı. Uzun süre de Zaman Gazetesi'nde bu alanlarda yazdı.

Nevval Sevindi, 1998 yılında kanserle mücadelesinden başarıyla çıktı. Kanser ve kanser hasta hakları üzeri-

ne de çalışan ve Kanser hasta dernekleri oluşturan Sevindi bu çalışmasıyla Sağlık Bakanlığı'ndan da ödül aldı.

Sevindi'nin, aralarında "Aşk Kapıyı Her Zaman Çalar", "Kent ve Kültür", "Ne Kadar İlgi O Kadar Sevgi" ve "Daha Fazla Özgürlük" adlı kitapların da olduğu yayınlanmış 13 kitabı bulunuyor.

Caroline Finkel

The School of Oriental and African Studies'de Osmanlı tarihi üzerine doktora yaptı. O zamandan beri çok sayıda makale yayınladı ve Osmanlıca ile modern Türkçeye ek olarak Macarca, Arapça ve Farsça dilleri üzerinde çalıştı. Osman's Dream (Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı) kitabıyla büyük bir başarı kazandı.

Diğer Eserleri

Savaşın Yönetimi-Macaristan'a Osmanlı Seferleri: 1593-1606

Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler – Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800 (N.N. Ambrasey ile beraber)

Mehmet Şevket Eygi*

Genç okuyucular içinde hakkımda bilgi sahibi olmayanlar tercüme-i hâlimi (özgeçmişimi) sorup duruyorlar. Kendimi reklâm etmekten, hattâ tanıtmaktan bile hiç hoşlanmıyorum. Bu sütunlarda islamî bir âmme hizmeti görmekteyim, binaenaleyh gayet muhtasarca bilgi vererek bu tercüme-i hâl işini geçiştireyim. 1933 doğumluyum. İlk, orta lise tahsilini Galatasaray'da yatılı olarak yaptım. (Fakülte arkadaşım Cemal Süreya bir yazısında parasız yatılı olduğumu yazmış, yanılmış, ebeveynimin fedakârlıklarıyla okudum). Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi siyasî bölüm (diplomasi bölümünden) 1956'da mezun oldum. Memuriyet olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nda iki sene Fransızca mütercimliği yaptım. Bir ara Ömer Nasuhi Bilmen hocanın hususî kalem müdürlüğüne de baktım. 1960'da memuriyetten istifa ile İstanbul'a gazetecilik yapmaya geldim. Haftalık Yeni İstiklâl gazetesini çıkarttım, Bedir Yayınevi'ni kurdum. 1966'da günlük Bugün gazetesini çıkarttım. 1968'de Bâbıâlide Sabah gazetesini satın aldım. 1969'un birinci ayında yurt dışına çık-

tım, altı seneye yakın bir müddet geri dönemedim. Çünkü birtakım mahkûmiyetlerim, ağır cezalarda aleyhime açılmış yüzlerce dâvâ vardı. 1974 güzünde döndüm. 12 Mart 1971'den sonra gazetelerim süresiz kapatıldı, müesseselerim batırıldı. Döndükten sonra, işe sıfırın altından başlamam icap etti. Sabah (şimdiki değil), Son Haber, Zaman gazetelerinde kısa müddetlerle yazı yazdım, haftalık Büyük Gazete'yi çıkarttım. 1991 Ekim'inden beri de bu sütunları işgal ediyorum. Hayatımdaki kayda değer hadiselerden biri de epey müddet Sağmalcılar, Gerede, Şile cezaevlerinde mahpus kalmamdır. Oturduğum daireden başka gayr-i menkulüm yoktur. Hayli zengin ve çeşitli bir şahsî kütüphânem, evimi dekore edecek kadar hüsn-i hat kolleksiyonum vardır. Şahsî veya siyasî, nüfuz veya menfaat hususunda hiçbir emelim yoktur. Elden geldiği kadar Müslümanca yaşamak ve Müslüman olarak ölmek isterim. İ'tikaden Mâtüridî, mezheben Hanefî, meşreben (.....) mensubuyum. Ehl-i sünnet dairesi içindeki çeşitli meşreb ve hareketlere muhabbet intisabım ve alâkâm vardır.

*www.mehmetsevketeygi.com internet sitesinden alınmıştır.

Yavuz Bahadıroğlu

1945 yılı başında Pazar (Rize) kazasına bağlı Hisarlı köyünde dünyaya geldi. 1971'de İstanbul'da gazeteciliğe başladı. Muhabirlik, araştırma-inceleme, röportaj ve fıkra yazarlığı yaptı. Gazete, dergi ve şirket yöneticisi olarak çalıştı. Gazeteciliğini muhabir ve röportajcı olarak sürdürürken, Niyazi Birinci adıyla çocuklara yönelik eserler üretti. Yüzlerce çocuk romanı, hikâye yayınladı. Asıl çıkışını tarihi romanlarıyla yaptı. İlk romanı Sunguroğlu ve ardından yazdığı Buhara Yanıyor ülkenin en çok satan romanlarından oldu. Genelde Osmanlı'nın çeşitli dönemlerini ele alan otuzu aşkın roman yazdı. Halen ulusal yayın yapan Moral FM radyosunda günlük yorumlar yapıyor ve bir günlük gazetede köşe yazarlığını sürdürüyor. Yazar, evli ve üç çocuk babasıdır.

İlber Ortaylı

1947 yılında doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1969) ile Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Chicago Üniversitesi'nde master çalışmasını Prof. Halil İnalcık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" adlı tezi ile doktor, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" adlı çalışmasıyla da doçent oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Roma, Münih, Strasbourg, Yanya, Sofya, Kiel, Cambridge, Oxford ve Tunus üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı, seminerler ve konferanslar verdi. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16. ve 19. yüzyılı ve Rusya tarihiyle ilgili makaleler yayınladı. 1989–2002 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdare Tarihi Bilim Dalı Başkanı olarak görev yapmış 2002 yılında Galatasaray Üniversitesi'ne geçmiştir. Halen Topkapı Sarayı Müzeler Müdürlüğü Başkanı görevini de yürütmektedir. Uluslararası Osmanlı Etüdleri Komitesi Yönetim Kurulu üyesi ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesidir.

Kitapları:

- *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) (Türk Tarih Kurumu, 2000)*
- *Osmanlı Toplumunda Aile (Pan Yayınları, 2000)*
- *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal ve İktisadi Değişimler (Turhan Kitabevi, 2004)*
- *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (Alkım Yayınevi, 2006)*
- *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu (Alkım Yayınevi, 2006)*
- *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek (Timaş Yayınları, 2006)*
- *Kırk Ambar Sohbetleri (Aşina Kitaplar, 2006)*
- *Son İmparatorluk Osmanlı, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek-2 (Timaş Yayınları, 2006)*
- *Zaman Kaybolmaz (İş Kültür Yayınları, 2006)*
- *Üç Kıtada Osmanlılar, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek -3 (Timaş Yayınları, 2007)*
- *Tarihin Sınırlarına Yolculuk (Timaş Yayınları, 2007)*
- *Osmanlı Barışı (Timaş Yayınları, 2007)*
- *Ottoman Studies (Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007)*
- *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı (Kaynak Kitapları, 2007)*
- *İstanbul'dan Sayfalar (Alkım Yayınevi, 2007)*
- *Eski Dünya Seyahatnamesi (Aşina Kitaplar, 2007)*
- *Batılılaşma Yolunda (Merkez Kitaplar, 2007)*
- *Avrupa ve Biz (Turhan Kitabevi, 2007)*
- *Gelenekten Geleceğe (Alkım Yayınevi, 2007)*
- *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi (Cedit Neşriyat, 2007)*
- *Tarihin İzinde (Profil Yayıncılık, 2008)*
- *Tarihin Işığında (Profil Yayıncılık, 2009)*

Ömer Lütfi Mete

1 Şubat 1950 Rize doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Rize'de, yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Kısa bir dönem edebiyat öğretmenliği dışında gazeteci ve senaryo yazarı olarak çalıştı. Evli ve dört çocuk babası. Babıali'de Sabah, Bizim Anadolu, Tercüman, Türkiye, Yeni Haber, Orta Do€u, Yeni fiafak, Ayyıldız, Yeni Binyıl gazetelerinde editör, yönetici ve yazar olarak çalıştı. Türk Edebiyatı ve Çağrışım dergilerinde makale, mizahi öykü ve şiirleri yayınlandı.

Profil Yayıncılık'tan Çıkan Kitapları

- *28 Şubat'tan Şemdinli'ye Derin Çeteler (2007)*
- *Gizli Servisler- Mahir Kaynak ile birlikte (2007)*
- *İtfaiye Yakıyor (2008)*
- *Allah'sız Müslümanlık (2008)*
- *Ergenekon-Darbecilerin Son Çırpınışları -Mahir Kaynak'la birlikte (2008)*

Avni Özgürel

1948 senesinde Ankara'da doğan Avni Özgürel, Harita Kd. Binbaşı müteveffa Orhan Özgürel ile müteveffa Münevver Özgürel'in çocuklarıdır. İlk, orta ve lise tahsilini tamamladıktan sonra Ankara'da Ulus Gazetesi'nde gazetecilik mesleğine başlayan Avni Özgürel aynı zamanda İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Ekonomi-Maliye Bölümü'nde yüksek öğrenimini sürdürmüştür. Bu süreçte Milliyet, Akşam, Yeni İstanbul, Ayrıntılı Haber gazetelerinde ve Yankı Dergisi'nde gazetecilik mesleğini sürdüren Özgürel, 1981 senesinde resmi makamlardan gelen talep doğrultusunda TRT televizyonu için Bulgaristan Türklerinin içinde bulunduğu durumu yansıtan ilk film senaryosu olan BELENE'yi kaleme almıştır. Bu dizi filmin gördüğü büyük ilgi dolayısıyla TRT'nin talebi üzerine polisiye türünde bir yapım olan İZ PEŞİNDE adlı TV dizisinin senaryo yazarlığını ve yapımcılığını üstlenmiştir. Söz konusu dönemde Gelişim yayınları bünyesinde çalışan Avni Özgürel, daha sonra önce Sabah Gazetesi'nin yan yayınlar yöneticiliğini, ardından Radikal Gazetesi'nin özel ha-

ber müdürlüğünü ve Yeni Ufuk Gazetesi Genel Yayın Yönetmenliğini yapmıştır. Halen Radikal Gazetesi'nde yazar olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Belgesel film metinleri de yazan Avni Özgürel Amerikan PBS televizyonunun yapımı olan Time Line adlı tarihi nitelikteki dramatik dizi filmin, TRT televizyonu için ' Zamanda Yolculuk' adlı Türk tarihinin zaman dilimleri içinde akışının yansıdığı dramatik belgeselin ve gerek TRT gerekse Kültür Bakanlığı'nca desteklenen pek çok belgesel filmin yazarlığını üstlenmiş olup halen TRT Televizyonunda yayını devam etmekte olan Portreler Galerisi adlı düşünce tarihimizin önemli simalarının tanıtıldığı belgesel dizinin yazarı ve yapımcısıdır.

Avni Özgürel, Ayfer Özgürel'le evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

Kitapları

- *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İktidar Oyunu (Etkileşim Yayınları, 2009)*
- *Ayrılıkçı Hareketler (Altın Kitaplar, 2006)*
- *Osmanlıya Hasret Topraklar (Ufuk Kitaplar, 2005)*
- *Cumhuriyet ve Din (Ufuk Kitaplar, 2003)*
- *İşaret Taşları (Timaş Yayınları, 2001)*

Resmi Tarih Yalanları

EDİTÖRLER: CEM KÜÇÜK & MÜNİR ÜSTÜN

Tarihi ne kadar biliyoruz? Bu soruyu şöyle sormak daha doğru olur. Tarihimizi objektif olarak ne kadar biliyoruz?

Ders kitaplarında bizlere öğretilen bazı bilgilerin ilerleyen yıllarda ne kadar saçma ve yüzeysel olduğunu öğrendiğimizde hayal kırıklığımız daha da arttı. Çünkü orada öğrendiklerimiz bize yüzde yüz gerçek gibi geliyordu. Ve gerçekleri çarpıtmadan kâğıda dökmek neredeyse imkânsız hale geldi. Herkes kendi ideolojisine uygun bir resmi ideoloji portresi çizmekte bir sakınca görmüyor.

Ülkemizde son yıllarda tartışılan ve bir türlü neticelendirilmeyen iki konu var: Birisi Kürt sorunu, diğeri Ermeni meselesi. Bu iki konuda herkesin kendine göre bir tarihi ve dolayısıyla ideolojisi var. Herkesin biraz kafa karışıklığı yaşadığı da bir gerçek.

Resmi Tarih Yalanları tam da bu kafa karışıklığını ortadan kaldırmak için hazırlandı. Resmi tarih nedir, nasıl yazılır? Devletler niçin kendi ideolojilerine uygun bir tarihe gereksinim duyarlar? Önde gelen tarihçi, gazeteci, aydın ve akademisyenin çalışmalarının bir araya getirildiği bu çalışma resmi tarih, gayri resmi tarih üzerine önemli açılımlar sağlıyor.

978-975-996-2289